

UIT

NORGES
ARKTISKE
UNIVERSITET

Fakultet for humaniora, samfunnsvitenskap og lærerutdanning

Kildesortering og gjenbruk blant unge

Bærekraftige praksiser i det sosio-materielle handlingsfeltet

—

Mats Ivan Larsen

Masteroppgave i sosiologi SOS-3900, juni 2020

Kritikken har plukket i stykker
de imaginære blomstene på lenkene,
ikke for at mennesket skal bære
de fantasiløse trøstesløse lenkene,
men fordi det skal kaste av seg lenkene
og plukke den levende blomst

Karl Marx, 1843

Innhold

1. Innledning.....	1
1.1 Tema og problemstilling.....	1
1.2 Forskning på kildesortering og gjenbruk.....	6
2. Teori	11
2.1 En materialisme for det 21. århundret	11
2.2 Kritisk miljøsociologi	13
2.3 Samfunnets stoffskifte med naturen	16
2.4 Det sosio-materielle handlingsfeltet	19
2.5 Praksisteori	21
3. Forskningsprosessen.....	27
3.1 Koherens mellom teori, metode og empiri	27
3.2 Kvalitative intervjuer	29
3.3 Utvalg og rekruttering	30
3.4 Intervjuene	32
3.5 Etikk og personvern.....	35
4. Kildesortering som praksis	37
4.1 Materialene i muskelminnet	37
4.2 Sosialisering av kildesorteringspraksisen	38
4.3 Regler og kunnskap	41
4.4 Personlige motiver for å kildesortere.....	44
4.5 Samfunnets materiell-struktur og kildesorteringsteknologiene	51
5. Gjenbruk som praksis.....	63
5.1 Former for gjenbrukshandlinger	63
5.2 Motiver og barrierer for gjenbruk.....	69
6. Diskusjon og avslutning	79
6.1 En praksisteoretisk forståelse av gjenbruk og kildesortering	79
6.2 Individuelle engasjementer og de sosio-materielle strukturene	81
6.3 Økologisk modernisering eller brudd i stoffskiftet?.....	83
6.4 Konklusjon.....	85
7. Litteraturliste	89
8. Vedlegg	93
Vedlegg 1: Påmeldingsskjema.....	93

Vedlegg 2: Intervjuguide	94
Vedlegg 3: NSD sin vurdering	102

1. Innledning

1.1 Tema og problemstilling

De globale miljøproblemene vi opplever i dag er en av vår tids største utfordringer. Menneskelig aktivitet legger stadig større press på natursystemene. Det viser seg blant annet gjennom klimaendringer og at arter utrykkes i et økende tempo (Rockström, Steffen, Noone & Scheffer, 2009). Forurensing og forsøpling er et økende problem. Hvert år havner flere millioner tonn plast i havet, hvor det skaper problemer for marine arter (Bråte, Eidsvoll, Steindal & Thomas, 2016). Dersom denne utviklingen fortsetter så står menneskeheten i fare for å ødelegge sitt eget livsgrunnlag. I dag er det bred enighet om at det trengs en omstilling i samfunnet til en mer bærekraftig utvikling. Vi trenger et "grønt skifte" slik at også fremtidige generasjoner kan leve på jordkloden. Gjennom Parisavtalen har de fleste land i verden forpliktet seg til å kutte sine klimagassutslipp (FN, 2020). Målet om en bærekraftig utvikling handler også om at produksjonen av varer og tjenester ikke skal overskride naturens tåleevne. Det økologiske fotavtrykket er en måte å beregne samfunnets forbruk av naturressurser, arealbruk og utslipp av forurensninger. Denne metoden sammenlikner samfunnets innvirkning på naturen med natursystemenes biokapasitet (Rees & Wackernagel, 2013, s. 1-2). Målinger av fotavtrykket viser at menneskeheten i dag forbruker mer naturressurser enn hva økosystemene klarer å regenerere. I Norge bruker vi i gjennomsnitt over tre ganger mer enn hva jordkloden tåler (Global Footprint Network, 2016). Overforbruket av naturressurser er ikke forenelig med en bærekraftig samfunnsutvikling. EU-landene har målsetninger om en omstilling til en sirkulær økonomi som skal gjøre utnyttelsen av ressurser mer effektiv. Produksjonen skal gjøres bærekraftig ved at produktene designes på en mer miljøvennlig måte, og det skal bli lettere for forbrukere å gjøre miljøvennlige valg. På denne måten håper de å kunne bruke mindre naturressurser og energi i produksjonen av varer. I den lineære økonomien blir materialene som utvinnes til varer, og etter at de har blitt brukt blir de til søppel som deponeres eller forbrennes. I den sirkulære økonomien skal materialene gå i et kretsløp slik at de kan bli til nye råvarer og brukes flere ganger (EU, 2020; Miljødirektoratet, 2020d).

Den grønne omstillingen legger stor vekt på enkeltindividenes ansvar for å utføre miljøvennlige handlinger i hverdagen. Kildesortering er en måte å gjenvinne materialene på slik at de kan brukes på nytt og bli til nye ting. Folk sorterer søppel fra forbruksting som

tomme ketchupflasker, hermetikkbokser, pappesker og liknende. Så blir disse materialene samlet inn og brukt som råvarer i produksjonen av nye produkter (LOOP, 2020). Gjenbruk betyr at tingene brukes på nytt eller at overflødige ting gis bort til andre. Det er en måte å utnytte tingene bedre på. Best mulig utnyttelse av materialene fører til at det blir mindre søppel. Kildesortering og gjenbruk er viktig for miljøet fordi det er med på å redusere utvinninga av materielle ressurser. Gjenvinning gir en bedre utnyttelse av materialene ved at de brukes som råstoffer i nye ting, og gjenbruk fører til at de tingene som allerede er lagd kommer bedre til nytte og får en lengre brukstid. På denne måten bidrar kildesortering og gjenbruk til at det brukes mindre naturressurser for å lage ting, og det blir mindre klimagassutslipp fra produksjonen (Miljødirektoratet, 2020c). I tillegg er en god avfallshåndtering viktig for å unngå at søppel havner på avveie i naturen, hvor det kan komme til skade for dyr, planter og andre organismer i økosystemene.

Vi kaster stadig mer søppel i Norge. Fra 1995 til 2018 økte de totale avfallsmengdene her i landet med 67 prosent (Miljødirektoratet, 2020c). I 2018 ble det kastet nesten 12 millioner tonn søppel. Av dette var en femtedel fra private husholdninger (SSB, 2020b). I gjennomsnitt kastet nordmenn 421 kg husholdningsavfall dette året (SSB, 2020a). Myndighetene har målsetninger om å redusere veksten i avfallet, og øke graden av gjenvinning. Som EØS-medlem er Norge forpliktet til EUs krav om materialgjenvinning. EUs målsetninger for materialgjenvinning er en del av omleggingen til den sirkulære økonomien. Rammedirektivet for avfall innebærer mål om at 55 prosent av søppelet fra husholdningene materialgjenvinnes innen 2025 (SSB, 2018). I Norge har andelen avfall som resirkuleres stagnert, og det er mye som tyder på at det blir vanskelig å nå målene uten at det iverksettes tiltak. I 2018 ble 39,8 prosent av husholdningsavfallet gjenvunnet, noe som var en liten stigning fra året før. Men det er på samme nivå som i 2006, og fortsatt lavere enn i perioden 2007-2010 (SSB, 2020a).

I moderne forbrukersamfunn produseres det enorme mengder søppel. Det er nesten umulig å leve normalt uten at det skapes avfall. Søppel oppstår som en bivirkning av nesten alt vi gjør. Men det har ikke alltid vært sånn. På 1900-tallet vokste avfallsmengdene eksplosivt, som følge av industrialisering, velstandsøkning og emballasje på produktene. I løpet av de siste tiårene har søppelet i større grad blitt sett på som et miljøproblem som må løses gjennom gjenvinning, gjenbruk, kompostering og andre tiltak (Eriksen, 2011, s. 9-36). De unge som vokser opp i dag er en av de første generasjonene som har fått mulighet til å internalisere disse miljøvennlige vanene. Men for å gjennomføre det grønne skifte trengs det

en omstilling på alle nivåer i samfunnet, fra den materielle gjennomstrømmingen i produksjon og forbruk, til de små miljøvennlige handlingene menneskene gjør i dagliglivet. Samfunnet må legge bedre til rette for at innbyggerne kan gjøre valg som er bra for miljøet. I arbeidet med å skape økologisk bærekraftige samfunn trengs det mer kunnskap om praksiser som påvirker miljøet. Derfor valgte jeg å undersøke unge menneskers vaner for kildesortering og gjenbruk. Denne oppgaven handler om hvordan disse miljøvennlige praksisene utføres og oppleves av de unge, og hvilke sosiale mekanismer som påvirker praksisene. Jeg ville se nærmere på hvorfor mennesker utfører (eller ikke utfører) handlinger som er miljøvennlige, og jeg bestemte meg for å forske på ungdommers forhold til kildesortering og gjenbruk. Undersøkelsen besvarer følgende problemstilling:

- **Hvordan kan vi forstå de unges menneskenes gjenbruk og kildesortering som sosiale praksiser?**
- **Hva påvirker deres gjenbruk og kildesortering?**

Jeg undersøker hva som kjennetegner praksisene hos de unge, og hvordan de utføres hjemme, på skolen og på fritiden. Jeg prøver å identifisere hvilke indre motivasjonsfaktorer og barrierer informantene har for å gjenbruke og kildesortere, og se på hvordan praksisene blir påvirket av den sosiale og materielle konteksten de foregår i. I tillegg drøfter jeg hvilke teoretiske implikasjoner den empiriske undersøkelsen har. En del av problemstillingen handler derfor om det teoretiske aspektet:

- **Hvilke miljøsosilogiske perspektiver er mest fruktbare for å forstå hvordan praksisene henger sammen med samfunnsstrukturene?**

Det er flere grunner for at jeg valgte å studere kildesortering og gjenbruk. Jeg har en personlig interesse for miljøspørsmål, og ønsket å lære mer om dette. Derfor har jeg fordypet meg i en miljøsosilogisk retning ved å fullføre emner om miljø, klima og bærekraftige samfunn. Jeg var med på et studentprosjekt hvor vi undersøkte studenters kildesorteringsvaner. Her gjorde vi flere spennende oppdagelser, og jeg hadde lyst å gå dypere inn på dette feltet. Mastergradsoppgaven ga meg muligheten til å følge denne interessen videre og fortsette å spesialisere meg innenfor miljøsosilogi. Den samfunnmessige begrunnelsen har jeg allerede vært innom. Den globale økologiske krisa gjør miljøspørsmål til et veldig aktuelt tema som vi trenger mer kunnskap om. Situasjonen krever handling. De som er unge i dag vokser opp i en tid med grønn omstilling og mye fokus på miljø. Vi trenger å vite mer om deres praksiser for å få et godt nok grunnlag til å iverksette tiltak. Miljøproblemer

skapes i samfunnet, og derfor er det nødvendig å se på hvilke sosiale mekanismer som gjør at de oppstår. Sosiologien kan gi innsikter i dette som naturvitenskapene ikke kan. Her kommer vi inn på den vitenskapelige begrunnelsen for at jeg valgte dette temaet. Det er også av faglig interesse å studere hvordan prosesser i naturen gjør at samfunnet endrer seg. Det grønne skiftet er en endringsprosess som kan føre til store omveltninger i måten vi samhandler med hverandre, og hvordan vi forholder oss til den materielle omverdenen. For utviklingen av miljøsosilogisk teori er det relevant å se hvilke begreper og perspektiver som er fruktbare for å forstå praksiser og sosiale prosesser som påvirker miljøet.

For å besvare problemstillingen utførte jeg kvalitative intervjuer av elleve unge mennesker i alderen 16-18 år. Utvalget består av skoleelever på en videregående skole i det rurale Nord-Norge. Det empiriske materialet ble samlet inn i løpet av to uker på våren 2020. Intervjuene var personlige og semistrukturerte. De foregikk som en samtale hvor vi snakket om hvordan de utfører kildesortering og gjenbrukshandlinger, og hvilke tanker de har om sin egen praksis. Siden jeg ville finne ut mer om deres motiver og barrierer for å utføre miljøvennlige handlinger, stilte jeg en del spørsmål om deres holdninger til miljø. Etter at jeg hadde transkribert intervjuene, kodet jeg materialet for å se etter mønstre og sammenhenger.

I analysen bruker jeg flere eksisterende teorier for å forstå hvorfor informantene gjør som de gjør. En praksisteoretisk tilnærming blir anvendt for å begrepsfeste praksisene på det empiriske nivået. På denne måten kan jeg vise hva som kjennetegner kildesortering og gjenbruk som sosiale praksiser, og hvordan de er satt sammen av *kroppsliggjorte vaner, institusjonalisert kunnskap og regler, personlige engasjementer og teknologier*. Jeg bruker kritisk miljøsosilogi for å gripe de større samfunnsstrukturene og sette praksisene inn i en miljøsosilogisk sammenheng. Med kritisk teori og en ontologisk materialisme retter jeg et kritisk blikk på produksjonen av varer og sosiale mekanismer i forbrukersamfunnet som fører til miljøskadelige praksiser. Det materialistiske perspektivet er gjennomgående i hele analysen. Jeg anvender Dag Østerbergs teori om *det sosio-materielle handlingsfelt* for å forstå hvordan praksisene er situert i bestemte sosiale og materielle omgivelser. Her går jeg inn på hvordan miljøvennlige handlinger er betinget av samfunnets materiell-struktur. Med Karl Marx' konsept om *samfunnets stoffskifte med naturen* viser jeg hvordan kildesortering og gjenbruk knytter seg til menneskenes materielle utveksling med naturen. Materielle ting tar form som produkter, bruksting og søppel og inngår på samme tid i produksjonssystemer og natursystemer. Det materialistiske perspektivet legger vekt på hvordan materialene tar del i sosiale relasjoner og samhandling, og er derfor en fruktbar tilnærming for å forstå samspillet

mellom samfunnet og naturen. Bruken av Marx' teorier er ikke en dogmatisk eller deterministisk oppfatning av den historiske materialismen, men baserer seg på en økologisk forståelse av teoriene som også tar inn over seg innsikter fra nyere kunnskap. Denne materialistiske samfunnsontologien handler ikke om at økonomien er basisen som bestemmer alt i samfunnet, men går ut på at alt sosialt liv foregår under bestemte historiske og materielle forhold. Jeg argumenterer for at Marx' teorier er relevante og viktige for å forstå hvorfor samfunnet skaper miljøproblemer. Dette er særlig tydelig i lys av vår tids økonomiske og økologiske kriser. Jeg viser at kritisk og marxistisk teori kan anvendes til mer enn bare klasseanalyser. Det er også en fruktbar miljøsociologisk tilnærming.

Av litteraturen jeg går igjennom og bygger oppgaven på er det en del miljøsociologiske artikler, rapporter og fagbøker. Her vil jeg trekke fram Philip W. Suttons bøker *Nature, Environment and Society* (2004) og *The Environment: A Sociological Introduction* (2007) som viktige. Jeg refererer også flere steder til naturvitenskapelige arbeider i mine beskrivelser av miljøproblemene. For min forståelse av praksisteori tar jeg hovedsaklig for meg Kirsten Gram-Hanssens begrep om praksis, men den bygger også på litteratur av Anthony Giddens og Pierre Bourdieu. Den materialistiske tilnærminga støtter seg på originaltekster av Karl Marx som *Kapitalen* 1 og 2, samt *Teser om Feuerbach* og *Den tyske ideologi*. For den økologiske forståelsen av Marx og konseptet om stoffskiftet med naturen har arbeidene til miljøsociologien John Bellamy Foster vært av stor betydning. Særlig boka *Marx' Ecology: Materialism and Nature* (2000). Til teorien om det sosio-materielle handlingsfeltet går jeg inn på flere av Dag Østerbergs arbeider, blant annet *Fortolkende sosiologi* (1993) og *Fra Marx' til nyere kapitalkritikk* (2016). I tillegg er jeg inspirert av boka *Consuming Life* (2007) av Zygmunt Bauman for å beskrive forbrukersamfunnet. Ellers henviser jeg til noen nettsider og rapporter, samt statistikk fra Statistisk sentralbyrå. Jeg har gjort mitt beste for å sørge for at alle data jeg bruker fra nettsteder er forskningsbaserte, og at alle de publiserte artiklene jeg refererer til i oppgaven er fagfellevurderte.

Opgaven er delt inn i seks kapitler. Den resterende delen av kapittel 1 er en gjennomgang av eksisterende forskning på kildesortering og gjenbruk. I kapittel 2 gjør jeg rede for de teoretiske verktøyene jeg bruker i analysen. Kapittel 3 tar for seg forskningsprosessen og metode. Her beskriver jeg hvordan jeg gikk fram for å samle inn og analysere empiriske data, og jeg begrunner min forskningsmetode. I kapitlene 4 og 5 analyserer jeg kildesortering og gjenbruk som sosiale praksiser. Jeg bruker teoriene for å tolke

det empiriske materialet. Til slutt kommer kapittel 6 som er en avsluttende diskusjon og konklusjon.

1.2 Forskning på kildesortering og gjenbruk

Forskningen på miljøvennlige praksiser har etter hvert etablert seg som et eget forskningsfelt, etter som fokuset på miljø har blitt større i samfunnet. Mye av denne forskningen handler om bærekraftig forbruk. Det er for eksempel arbeider som tar for seg bærekraftig energiforbruk (Gram-Hanssen, 2011; Holden, 2005), matforbruk (Halkier, 2009), kjøttforbruk (Austgulen, Skuland, Schjøll & Alfnes, 2018), forbruk av klær (Klepp & Laitala, 2016) og ansvarlig forbruk (Middlemiss, 2010). Det økologiske fotavtrykket måler forbruket av varer og tjenester (Lidskog & Sundqvist, 2013, s. 99-102). Vi ser at det forskes mye på mennesker i rollen som forbrukere. I dette feltet får miljøvalgene vi gjør som forbrukere mest oppmerksomhet, og flere legger stor vekt på hvordan vi som enkeltmennesker kan påvirke samfunnet gjennom utøvelse av forbrukermakt. Dette gjenspeiler den dominerende holdningen innenfor politikk, organisasjoner og forskning hvor arbeidet med å skape miljøvennlige samfunn hatt et stort fokus på enkeltindividets ansvar. Den konvensjonelle tilnærmingen til samfunnets miljøutfordringer har vært - og er fortsatt - å satse på endringer i enkeltmenneskenes måte å leve på (Lidskog & Sundqvist, 2013, s. 95-99). Det individualistiske perspektivet på bærekraftige praksiser legger vekt på individets forbruk og livsstil, noe som i seg selv er viktig siden mange av miljøproblemene må forstås som en samlet effekt av mange menneskers små handlinger i hverdagen. Men menneskene er alltid situert i bestemte sosiale, kulturelle og materielle omgivelser, og handlingene eller praksisene foregår innenfor en kontekst som setter betingelser for aktøren. Det er disse sammenhengene og mekanismene som er samfunnsforskningens oppgave å avdekke, og en overdrevet individualistisk tilnærming kan gå glipp av mange viktige aspekter. I denne oppgaven har jeg derfor fokus både på individets ansvar for å være miljøvennlig, og på hvordan samfunnsstrukturene muliggjør og begrenser den enkeltes miljøpraksis.

Med bærekraftige praksiser mener jeg her praksiser som er miljøvennlige. Bærekraftbegrepet kan være verdiladet, problematisk og forvirrende. Det kommer av begrepet bærekraftig utvikling som ble lansert av Brundtland-kommisjonen i 1987. Med denne bruken av bærekraftig utvikling menes en samfunnsutvikling "som imøtekommer dagens behov uten å ødelegge mulighetene for at kommende generasjoner skal få dekket sine behov" (WCED,

1987, s. 7 og 18). Når bærekraft blir nevnt kan det derfor dreie seg om den sosiale, økonomiske eller økologiske dimensjonen, og ofte handler det mer om å rettferdiggjøre økonomisk vekst enn å passe på at utviklingen befinner seg innenfor naturens tålegrense. Når jeg bruker begrepet bærekraftige praksiser så mener jeg økologisk bærekraft. I denne oppgaven velger jeg noen steder å tydeliggjøre det ved å snakke om miljøvennlige praksiser. Det er en mer tydelig definisjon av begrepet, hvor bærekraft viser til en utvikling som er "en forbedring av menneskelig livskvalitet samtidig som en lever innenfor bæreevnen til livsstøttende økosystemer" (Langhelle, 2002, s. 230).

Sammenliknet med forbruksfeltet finnes det mindre forskning på kildesortering og gjenbruk. Myndighetene (Miljødirektoratet, 2020a) og Statistisk sentralbyrå (SSB, 2020b) formidler for det meste kvantitative data om avfall. Det er statistikker for de totale søppelmengdene, avfall fra husholdningene, hvor stor andel som gjenvinnes og liknende. Talldata som dette gir oss et bilde av omfanget av søppelhåndteringa. Men det sier lite om hvorfor folk kildesorterer søppel og gjenbraker ting. Et unntak fra dette er forskningsartikkelen *Husholdningenes kildesortering* (Bruvoll, Halvorsen & Nyborg, 2000) som ble publisert i SSB sitt eget tidsskrift *Samfunnsspeilet*. Den er skrevet av samfunnsøkonomene Annegrete Bruvoll, Bente Halvorsen og Karine Nyborg. Denne kvantitative analysen baserer seg på en spørreundersøkelse av et representativt utvalg på ca. 2000 personer fra den norske befolkningen, hvor de ba folk om å vurdere sin egen kildesorteringsinnsats. En kan stille spørsmål ved gyldigheten til slike spørreundersøkelser som har mange spørsmål og få variabler. De holder en viss distanse til menneskenes livsverden, og gir respondentene begrensede kategorier de kan plassere sine egne handlinger og holdninger inn i. Hovedfokuset i analysen ligger på samfunnsøkonomisk lønnsomhet. Premisset for forskningen er styrt av en agenda, siden den inntar et ovenfra og ned perspektiv rettet mot planlegging og styring av adferd. Likevel inneholder den noen funn om kildesortering som er av interesse for min undersøkelse. 90 prosent av de spurte oppga at de kildesorterte minst én type søppel. Det tyder på at de aller fleste nordmenn kildesorterer i alle fall noe. Ifølge undersøkelsen bruker folk i gjennomsnitt omtrent en halvtime i uka på å sortere søppel. De spurte også hvilke motiver respondentene har for å kildesortere. Veldig mange svarte at de kildesorterer fordi de ønsker å bidra til et bedre miljø (86 prosent). Mange kildesorterer fordi de føler et moralsk ansvar, og at de selv bør gjøre det de ønsker at andre skal gjøre (65 prosent). Noen gjør det fordi de opplever at de er pålagt å gjøre det (38 prosent). Mens mindre andeler av befolkninga sier de sorterer søpla fordi de vil framstå som

ansvarlige personer (22 prosent) eller fordi det er et hyggelig gjøremål i seg selv (16 prosent). Undersøkelsen peker altså på miljøbevissthet og den sosiale forpliktelsen til å bidra til fellesskapet som viktige motiver for å kildesortere.

I artikkelen *Blå og grønne poser - Nye avfallspraksiser* (Oftebro, 2013) undersøker Vida Juul Oftebro hvordan folk endret vaner som følge av omlegging til et nytt kildesorteringssystem. I perioden 2009-2012 innførte Renovasjonsetaten i Oslo et utvidet system for kildesortering. Den nye ordningen innebar at husholdningene fikk grønne poser for å ha matavfallet i, og blå poser for plastsøppelet. Undersøkelsen baserer seg på ti kvalitative dybdeintervjuer av personer som hadde mottatt de nye posene. Juul Oftebro fant at hensynet til miljøet og solidaritet mot systemet er viktige motiver for å kildesortere. Folk som sorterte søppelet fortalte at de ønsket å gjøre miljøvennlige valg i hverdagen. Men det handlet også om at de følte seg forpliktet til å følge samfunnsnormene, og å være med i et fellesskapsarbeid. En annen grunn for å ha gode rutiner for avfallshåndtering er ønsket om renhet og orden. Noen opplevde en usikkerhet rundt regelverket og hvordan de ulike søppeltypene skulle kategoriseres, og dette virket som en barriere mot å kildesortere. I tillegg fortalte noen at tidspresset i hverdagen kunne gjøre at de ikke sorterte søppelet. Det skjedde noen ganger i stressede situasjoner hvor de skulle ta vare på små barn og hadde andre gjøremål, og da ble det å kaste søppel i riktig beholder nedprioritert. Artikkelen viser hvordan endringer i systemet oppleves gjennom de nye kildesorteringsteknologiene. Den materielle utformingen av avfallsbeholderne, avfallsposene og selve avfallet får innvirkning på hvordan de kroppsliggjorte kildesorteringsvanene utføres.

SIFO forskerne Ingun Grimstad Klepp og Kirsi Laitala har forsket på klesforbruk og gjenbruk av klær i Norge. I rapporten *Klesforbruk i Norge* (Klepp & Laitala, 2016) gir de en samlet gjennomgang av forbruket av klær. Rapporten inneholder også kunnskap om bruk og avhending. I Norge har vi i likhet med flere andre vestlige land fått økt kjøpekraft og lavere priser for de tingene vi kjøper. Dette har ført til en vekst i forbruket, og mange nordmenn har store mengder ting de ikke bruker. 8 prosent av klærne vi kjøper blir aldri brukt. I 2011 ble det kastet 113 000 tonn tekstilavfall her i landet. Hver innbygger kaster i gjennomsnitt 23 kg klær i året. Mengden tekstilavfall har som annet avfall økt betydelig de siste tiårene. Denne overfloden av klær gir muligheter for former for gjenbruk som å leie, låne, "stjele", dele, arve og å kjøpe brukt. Arv blant søsken og nær familie er en form for deling av klær som er vanlig i Norge. Deling av klær er særlig utbredt blant yngre kvinner ved at de låner og gir til hverandre. I rapporten skriver Klepp og Laitala om behandlinga av de brukte klærne:

Valg av avhendingsmåte påvirkes av forhold som tilgjengelige alternativer, type klær, klærnes tilstand samt forbrukernes verdier og kunnskap. Resultatene tyder på at mesteparten av forbruksvarer som undertøy, sokker og strømper, samt skadede eller utslitte klær blir kastet i søpla, mens det for de intakte plaggene derimot i hvert fall fantes en intensjon om gjenbruk (Klepp & Laitala, 2016, s. 10).

I artikkelen *Motivations for and against second-hand clothing acquisition* (Klepp & Laitala, 2018) skriver de samme forfatterne om motivene folk har for å gjenbruke klær.

Undersøkelsens data er deskriptiv statistikk som ble samlet inn ved hjelp av en spørreundersøkelse på internett besvart av omtrent 1000 norske respondenter. Forfatterne skriver at folk skaffer seg brukte ting på flere måter. Brukte klær kjøpes på brukthandler, loppemarkeder, garasjesalg, eller utveksles gjennom bytting, arving, via sosiale medier eller ved at de gis bort. I Norge er det en større mengde brukte klær som anskaffes gjennom private ikke-kommersielle løsninger enn gjennom markedsutveksling. For de som deltar i den uformelle private utvekslingen er miljømessige og økonomiske hensyn viktigst. Mens for de som kjøper brukt er det viktigste motivet å finne unike plagg. De som ikke bruker brukte klær er vage i sine begrunnelser. Noen sier det er fordi at de oppfatter brukte klær som uhygieniske, og de synes ikke det er behagelig å gå med klær som andre har brukt. Andre lar være å gjenbruke på grunn av kontekstuelle forhold som at det er upraktisk, tidkrevende eller at det er manglende organisering for det. Ifølge Klepp og Laitala er det mange studier av gjenbruk som varebytte. De etterlyser imidlertid mer forskning på den uformelle private utvekslingen av ting som ikke kan regnes som rasjonell forbrukeradferd.

2. Teori

I dette kapittelet redegjør jeg for de teoretiske verktøyene jeg bruker i min analyse av de bærekraftige praksisene. Det teoretiske perspektivet befinner seg innenfor tradisjonen for kritisk miljøsociologi, men bygger også på viktige innsikter fra klassisk og moderne sosiologisk teori. Først legger jeg fram og begrunner mitt vitenskapsteoretiske ståsted. Det baserer seg på en materialistisk samfunnsontologi som er tilpasset vår tids store utfordringer. I det neste avsnittet plasserer jeg undersøkelsen i det miljøsociologiske forskningsfeltet, ved å innta perspektiver fra kritisk miljøsociologi. Så beskriver jeg hvordan vi kan forstå miljøproblemer og avfall ved å se på produksjonen som et stoffskifte mellom samfunnet og naturen. Videre gjør jeg rede for Dag Østerbergs teori om det sosio-materielle handlingsfelt, og i kapittelets siste avsnitt legger jeg fram den praksisteoretiske tilnærmingen som jeg bruker for å analysere de hverdagslige praksisene på det empiriske nivået.

2.1 En materialisme for det 21. århundret

Det som er utgangspunktet for mitt vitenskapsteoretiske ståsted, og det som holder trådene i analysen sammen er materien og materialene verden består av - den materielle virkeligheten - som vi alle må forholde oss til på et eller annet vis, og som alltid ligger der som et krav og en forutsetning for vår praksis. Min materialistiske samfunnsontologi legger vekt på det sosiale livets materielle fremtredelsesformer (Marx, 1992a, s. 40-49), og baserer seg på Marx' oppfatning av mennesket og menneskenes historie. Denne materialistiske historieoppfatning henger sammen med en materialistisk forståelse av naturen (Foster, 2000, s. 111-117), og nettopp derfor er disse ontologiske forutsetningene viktige for miljøsociologiske analyser av dagens miljøproblemer. I tillegg til å være et sosialt vesen med språk og kognitive egenskaper, så er mennesket også en biologisk organisme med en fysisk tilstedeværelse og kroppslige behov. Vi lever under bestemte historiske forhold frambrakt av en utviklingsprosess som omfatter både menneskelige samfunn og den øvrige naturen (Marx, 1992a, s. 49-67). Vår livsform er uløselig knyttet sammen i et mangfold av økologiske sammenhenger, nettverk av materie og energi hvor stoffene utveksles og forandres. Menneskehetens eksistens er fundamentalt avhengig av naturomgivelsene og de klimatologiske forhold vi har tilpasset oss gjennom en langsiktig evolusjonsprosess (Burroughs, 2007, s. 283-293; Jakobsen, 2005, s. 125-128).

I lys av de raskt voksende globale miljøutfordringene har det blitt mer tydelig at sosiologien trenger et materialistisk perspektiv som er på høyde med naturvitenskapelig kunnskap om mennesket og natursystemene. Flere forskere har tatt til orde for at vi nå lever i en ny geologisk epoke, som de kaller *anthropocene*. Det viser til at mennesket selv er blitt en dominerende naturkraft, og den største driveren for endring i jordas natursystemprosesser (Rockström et al., 2009, s. 1-2). I artikkelen *Bringing Nature Back In* skriver Willy Guneriussen (2018) om sosiologiens rolle i forståelsen av forholdet mellom samfunnet og naturen i den antropocene tidsalder. Flere av de mest framtrepende samfunnsvitenskapelige tradisjonene har vært inspirert av en kulturell og språklig vending, som vektlegger de symbolske og kommunikative aspektene ved samfunnslivet. Disse tradisjonene oppfatter hendelser i den sosiale virkeligheten først og fremst som sosiale krefter, frembrakt gjennom meningsdannelse, meningsfulle handlinger og normer. Interessen for tegn, symboler og mening har gjort at naturgrunnlaget og samfunnets gjensidige avhengighetsforhold til naturen har fått mindre oppmerksomhet. Ifølge Guneriussen er det et problem at sosiologien har fått en i overkant avnaturalisert oppfatning av samfunnet, og en kroppsløs oppfatning av aktører og handlinger. Han argumenterer for at vi må bringe naturen tilbake i sosiologiske analyser, og inkorporere funn fra naturvitenskapene om naturens tålegrense og det moderne samfunnets påvirkning på natursystemene. Guneriussen etterlyser mer kunnskap om sosiale mekanismer som påvirker forholdet mellom samfunnet og naturen (Guneriussen, 2018, s. 131). I det miljøsociologiske fagfeltet har denne problematikken lenge vært et viktig tema. Ifølge Lidskog og Sundqvist vokste det på 1980-tallet fram en miljøsociologisk retning som la vekt på å studere samspillet mellom samfunnet og dets biofysiske omgivelser. Catton og Dunlap ville utvikle en miljøsociologi som tar hensyn til de naturgitte grensene for menneskelig virksomhet, og se samfunnet som del av en større økologisk sammenheng (Lidskog & Sundqvist, 2013, s. 48-51). Denne økosentriske tilnærminga som oppfordrer til tverrfaglige arbeider for å forstå miljøproblemene er en anerkjent retning innenfor den miljøsociologiske subdisiplinen. Men det finnes begrenset med empirisk forskning, og dette perspektivet har enda til gode å få skikkelig fotfeste i konvensjonell sosiologi (Sutton, 2004, s. 89-92). Selv om det finnes unntak så inntar fortsatt mesteparten av forskninga på miljø og bærekraft et sosialkonstruktivistisk ståsted som fortrinnsvis behandler miljøproblemene som diskursive problemer i samfunnet, mens selve naturen havner i bakgrunnen (Guneriussen, 2018, s. 118; Sutton, 2004, s. 56-63). Det er i dette landskapet jeg posisjonerer min undersøkelse. Jeg vil anvende en ontologisk materialisme som kan bringe naturen tilbake i sosiologien og bygge broer mellom fagfeltene, siden denne tilnærmingen oppfatter samfunnet som en del av naturen

og ser de materielle forholdene og naturgrunnet som essensielle elementer av det sosiale livet (Marx, 2015, s. 223-224). Jeg vil legge vekt på de sosio-materielle aspektene ved praksisene jeg undersøker, og inkludere naturvitenskapelig kunnskap i analysen for å få en bedre forståelse for hvordan praksisene virker i en større økologisk sammenheng.

2.2 Kritisk miljøsociologi

I dag blir ofte miljøproblemene sett i sammenheng med samfunnets økonomiske vekst. Denne problematikken kom først skikkelig på dagsorden da Romaklubben presenterte rapporten *Limits to Growth* i 1972 (Meadows et al., 1972). Forfatterne av rapporten undersøkte den økonomiske utviklinga og befolkningsveksten sett i forhold til jordklodens begrensede naturressurser. De konkluderte med at hvis den eksponentielle økonomiske veksten fortsetter, så vil det true hele jordens bærekraft. Dagens globale miljøutfordringer blir vitenskapelig dokumentert, og vi vet at menneskelig virksomhet legger stadig større trykk på natursystemene. Miljøproblemer som klimaendringer, tap av arts mangfold og utarming av naturressurser har akselerert i takt med befolkningsøkningen og veksten i økonomi og forbruk. De observerte miljøeffektene korrelerer i tid med utbredelsen av industrisamfunnet, og kurvene stiger brått fra omtrent 1950 (Rockström et al., 2009; Young, 2016, s. 121). Teknologiske framskritt og industriell ekspansjon har gitt oss økt materiell velstand, men denne veksten har ført med seg utilsiktede bivirkninger i form av miljøproblemer (Gunteriusen, 2018, s. 121-123). Det er enighet om at trusselen om globale klimaendringer er reell, og i dag er det en nasjonal og internasjonal målsetning å ha en bærekraftig utvikling som befinner seg innenfor rammene av naturens tålegrense (Langhelle, 2002, s. 253-254).

Innenfor miljøsociologien finnes det ulike tilnærminger til vekstens dilemma. Grovt sett kan vi si at det er to perspektiver som representerer motstridende syn på økonomisk vekst. På den ene siden er de som hevder at samfunnet kan modernisere seg ut av de økologiske krisene. Teorien om *økologisk modernisering* baserer seg på tanken om at "grønn vekst" er mulig. Ved hjelp av ny teknologi og endringer i individenes miljøbevissthet så håper de å redusere trykket på naturen samtidig som den økonomiske veksten fortsetter (Lidskog & Sundqvist, 2013, s. 67-73). Økologisk moderniseringsteori fremmer en tro på at markedene kan løse mange av miljøproblemene, ved at det materielle forbruket reguleres av seg selv gjennom mekanismer for tilbud og etterspørsel. Denne retningen hevder at det er mulig å redusere bruken av ressurser ved å gjøre produksjonen mer effektiv og forbruket mer

miljøvennlig, uten at vi trenger større endringer i samfunnet. Tankene om en økologisk modernisering har vært dominerende innen både forskning og politikk, særlig etter framveksten av det nyliberalistiske økonomiske paradigmet (Jackson, 2011, s. 156-160). Visjonene om at vi kan skape en økologisk bærekraftig sirkulær økonomi innenfor rammene av det kapitalistiske samfunnet stammer fra dette tankegodset.

På den andre siden finnes det samfunnsforskere som er mer kritiske til den økonomiske veksten. Retningen *kritisk miljøsociologi* er ingen homogen gruppe, men en samlebetegnelse for forskjellige forskere og teoretikere som kobler miljøproblemer til den kapitalistiske produksjonen. De kritiserer økologisk moderniseringsteori for å være naiv teknologioptimisme og for å ha for stor tro på effekten av enkeltindividenes miljøbevisste forbruk og handlingsvalg. Kritisk miljøsociologi undersøker miljøproblemer som strukturelle problemer i samfunnet (Dobson, 2007, s. 276-277). Fra dette perspektivet hevdes det at bærekraftige samfunn ikke lar seg forene med økonomisk vekst, siden det er veksten som er hovedårsaken til at vi har havnet i denne situasjonen. Miljøproblemer kan bare løses gjennom grunnleggende endringer i det økonomiske systemet eller sterke reguleringer av markedene (Lidskog & Sundqvist, 2013, s. 67-73). En del av teoretikerne innenfor kritisk miljøsociologi bygger på kritisk teori i tradisjonen etter Marx (Sutton, 2004, s. 3). Forutsetningene for kritisk teori er at all kunnskap er praktisk kunnskap, og vitenskapen kan derfor ikke være uten verdier (Marx, 1992b, s. 37-39). Kunnskapsproduksjonen er alltid forbundet med menneskelige interesser. Derfor må vitenskapen brukes til å frigjøre menneskene fra unødvendig dominans og undertrykkelse. Fornuften må brukes til å endre de materielle livsvilkår for å bedre levestandarden og friheten til alle mennesker. Derfor rettes det kritikk mot produksjonsformer som fører til underkuelse (Marcuse, 1970, s. 58-77). For miljøsociologien kan den kritiske tilnærmingen rette søkelyset på hvordan kapitalistiske produksjonsforhold også fører til dominans over naturen (Foster, 2000, s. 74). Miljøskadelige praksiser er undertrykkende og farlige for oss, siden krisene truer hele vårt materielle livsgrunnlag. Derfor må vitenskapens frigjørende innhold brukes til avdekke sosiale strukturer som er destruktive og ødeleggende for naturen. Den kritiske miljøsociologien ser miljøutfordringene i sammenheng med de økende sosiale og økonomiske ulikhetene, og krever at bærekraftige samfunn også må være rettferdige samfunn (Jackson, 2011, s. 160-164).

Kritisk miljøsociologi baserer seg ofte på en epistemologisk realisme som kalles miljørealisme eller *kritisk realisme* (Sutton, 2004, s. 3). Realismens grunnleggende syn på

kunnskap er at det finnes en virkelighet som eksisterer uavhengig av menneskenes kjennskap til den. Betydningen av vitenskapelige begreper ligger i deres evne til å avdekke en sosial virkelighet som ikke umiddelbart er tilgjengelig for sansene (Johnson, Dandeker & Ashworth, 1984, s. 16-18). For den miljøsociologiske forståelsen betyr dette at fenomener i naturen har en selvstendig eksistens uavhengig av vår erkjennelse, og at naturen ikke er bare er hva vi mennesker kategoriserer den som (Sutton, 2004, s. 66). Det finnes for eksempel mennesker som er overbevist om at jorda er flat, og det finnes mennesker som benekter at klimaendringene finner sted. Men realismen forteller oss at naturkreftene er virkelige og de påvirker oss. Kritisk realisme oppsto som en kritikk av den strenge sosialkonstruktivismen som unnlater å akseptere kunnskap om naturen og de naturgitte grensene for menneskelig virksomhet. Det er en metode som søker å bringe sammen samfunnsvitenskapelig og naturvitenskapelig kunnskap for å bedre forstå hvorfor miljøproblemer oppstår (Sutton, 2007, s. 32-36). Sosialkonstruktivistiske analyser kan i mange tilfeller være fruktbare for å forstå sosiale hendelser ut fra de hensikter og meninger aktørene tillegger den. Men dette perspektivet er begrenset når det kommer til å studere samspillet mellom samfunnet og naturen. Derfor har jeg valgt å innta et realistisk syn på kunnskap.

Den kritiske realismen legger vekt på overindividuelle forhold, ved å begrepsfeste sosiale strukturer, prosesser og mekanismer som de involverte menneskene selv ikke legger merke til eller har begreper for. Denne retningen opererer med et epistemologisk skille mellom observerbare og ikke-observerbare fenomener (Hagen & Gudmundsen, 2011, s. 466). Ifølge den kritiske realismen er kunnskapen delt opp i flere lag som kobler sammen ulike nivåer av virkeligheten (Sutton, 2004, s. 65). Skillet mellom abstrakte og konkrete nivåer av kunnskap gjør at verden kan deles i tre domener: det empiriske, det faktiske og det virkelige. Fletcher bruker metaforen om et isberg for å illustrere hvordan de ulike nivåene representerer deler av den samme virkeligheten (Fletcher, 2016, s. 5-7). Hvis vi forestiller oss at virkeligheten er et isberg, så er det empiriske nivået toppen av isberget som stikker opp gjennom overflaten. Det er den delen av det sosiale livet som vi kan observere direkte gjennom sanseerfaring. *Det empiriske nivået* er verden slik den umiddelbart framstår for oss. *Det faktiske nivået* befinner seg i den delen av isberget som ligger rett under overflaten, og er hendelser som skjer uansett om vi observerer de eller ikke. Det faktiske er av og til synlig, men eksisterer uavhengig om vi sanser dem som begivenheter, fenomener og hendelser. *Det virkelige nivået* finner vi i bunnen av isberget, og det er bare tilgjengelig gjennom den kritiske realismens fortolkningsapparat. Det er i det virkelige domenet at vi finner strukturer,

mekanismer og tilbøyeligheter som forårsaker hendelser som vi av og til kan observere på det empiriske nivået (Fletcher, 2016, s. 3-7). Siden de kausale mekanismene i det virkelige nivået virker i de delene av vikeligheten som er observerbare for oss, så kan vi lete etter mønstre og regelmessigheter på det empiriske nivået som kan gi oss et tydeligere bilde av hvordan verden henger sammen. Den kritiske realismen forsøker å finne den beste forklaringen av virkeligheten ved å avdekke underliggende årsaker til hendelser, ting og problemer som oppleves på det empiriske nivået (Sutton, 2007, s. 32). Dette gjøres ved å ta utgangspunkt i eksisterende teorier for å forklare tendenser i observasjonene, men samtidig være åpen for at teoriene kan være feilaktige eller mangelfulle (Fletcher, 2016, s. 8-9).

2.3 Samfunnets stoffskifte med naturen

En framgangsmåte som er brukt for å teoretisere om miljø er å studere klassikernes tekster på nytt i lys av dagens miljøproblemer (Sutton, 2004, s. 3-5). Den amerikanske miljør sosiologen John Bellamy Foster bygger mange av sine analyser på en økologisk tolkning av Marx. I boka *Marx's Ecology* (Foster, 2000) skriver han om hvordan vi kan bruke Marx' teorier og begrepsapparat for å forstå hvordan mekanismer i kapitalistiske samfunn fører til overforbruk av naturressurser og andre miljøproblemer. Ifølge Foster er en økologisk forståelse av den historiske materialismen - og Marx' tidlige tekster - en fruktbar tilnærming for å studere vekselvirkningene mellom samfunnet og naturen, fordi teorirammeverket også bygger på en materialistisk naturoppfatning (Foster, 2000, s. 2-17). Under den kapitalistiske produksjonsmåte blir menneskene fremmedgjort fra seg selv, sine medmennesker og naturen. Den industrielle produksjonen er innrettet mot profittmaksimering og skaper dominansforhold mellom mennesker ved at arbeidere må selge sin arbeidskraft som en vare. Men den fører også til dominans over jorda ved at land- og vannområder underlegges kommersielle lover og alle naturens skapninger blir omgjort til eiendom (Foster, 2000, s. 73-74).

Konseptet om menneskets stoffskifte med naturen er et viktig element i Fosters materialistiske analyser av miljøproblemer. For Marx var denne forståelsen så sentral at han brukte begrepet 'stoffwechsel' i definisjonen av arbeid. I *Kapitalen* skriver han at arbeidet er "en prosess mellom mennesket og naturen, en prosess der mennesket gjennom sine egne handlinger formidler, styrer og kontrollerer sitt stoffskifte med naturen" (Marx, 2015, s. 223-224). Det er fra arbeidet og naturen at menneskene skaper de tingene de trenger for å leve, og det er fra disse kildene at bruksverdier skapes slik at vi får mer velstand i samfunnet (Foster,

2000, s. 167-168). Menneskenes livsproduksjon framstår som en tosidig relasjon. På den ene siden er det en sosial interaksjon, og på den andre siden er det et forhold som involverer den økologiske tilstanden i naturen (Foster, 2000, s. 116). Begrepet om et stoffskifte hentet Marx fra biologien. Natursystemer slik som næringskjeden og klimasystemer har et bestemt stoffskifte, hvor det skjer en dynamisk og gjensidig utveksling av materie og energi. Marx brukte begrepet til å beskrive hvordan det også skjer en slik utveksling mellom menneskene og jorda (Clark & Foster, 2010, s. 144-146). I England på 1800-tallet hadde urbanisering og framveksten av storskala industri og jordbruk utarmet jorda for viktige næringsstoffer. Frø måtte importeres og det ble hentet guano fra Peru for å gjødsle jorda. For Marx representerte dette et brudd i stoffskiftet mellom mennesket og naturen, siden jordbruket ikke lenger var selvdrevet (eller det vi i dag vil kalle økologisk bærekraftig) (Foster, 2000, s. 156-157). Marx viste hvordan jorda var blitt til en vare under den kapitalistiske økonomien, og hvordan dette førte til at det sosiale stoffskiftet var i ferd med å skille seg stadig mer fra naturens stoffskifte. Det hadde oppstått et brudd mellom samfunnet og de naturlige systemer og prosesser som menneskene er avhengige av for å leve (Clark & Foster, 2010, s. 146).

Denne forståelsen kan vi anvende på dagens samfunn hvor den eksponentielle økonomiske veksten krever mer råmaterialer og energi enn noen gang (Young, 2016, s. 117-122). Menneskene bruker ny teknologi for å øke produksjonen og redusere utgifter til arbeidskraft, og stadig flere deler av naturomgivelsene omgjøres til kapital. Teorirammeverket kan for eksempel brukes til å forstå hvordan den kapitalistiske produksjonen fører til problemer som overfiske, tap av arts mangfold og forbrenning av fossil energi. Bruddet i stoffskiftet med naturen viser til hvordan akkumuleringen av bytteverdier gir en lineær prosess i samfunnets materielle gjennomstrømming. Dette sosiale forholdet er i utakt med de sirkulære prosessene i naturen, og gjør at klima- og økosystemene ikke klarer å opprettholde produksjonen (Clark & Foster, 2010, s. 145-153).

For å forstå den sosiale delen av stoffskiftet kan vi se nærmere på hvilke mekanismer eller kretsløp som gjør seg gjeldende i den menneskelige økonomi: Kapitalen beveger seg i et kretsløp som vi kan betegne med formelen $P-V-PR-V'-P'$. Kapitalisten investerer penger (P) i varer (V) som han trenger til produksjonen. Han kjøper maskiner, arbeidskraft, råmaterialer og hjelpestoffer som inngår som produktiv kapital (PR) i produksjonsprosessen. Her produseres nye varer (V') som har høyere verdi enn de varene kapitalisten brukte for å skape dem. Så selges de nye varene på markedet sånn at han sitter igjen med et overskudd av penger (P'). Ved å gjenta dette kretsløpet mange ganger kan bedriftseieren akkumulere stadig mer

penger, slik at han etter hvert kan utvide sin virksomhet (Marx, 2018, s. 39-54). Kapital er ikke en ting, men et sosialt forhold som viser til tingenes verdi. Kapitalen bevarer sin verdi selv om den skifter fysisk form i ulike stadier. Den kan gå fra å være pengekapi tal til å bli varekapital, for så å bli produktiv kapital gjentatte ganger (Marx, 2018, s. 68). Formålet med hele prosessen er å skape verdier. Kapitalen trenger å vokse. Den har en iboende egenskap som gjør at den alltid forsøker å øke merverdiens størrelse. Det er bytteverdier og ikke bruksverdier som er den bestemmende hensikten med kapitalens bevegelser (Marx, 2018, s. 73). For å øke profittraten må eieren gjøre utgiftene til den produktive kapitalen så små som mulig. For arbeidskrafta kan dette bety å ha så lav lønn, korte pauser og lange arbeidsdager som det lar seg gjøre. Mens for råstoffene fra naturen kan det bety å øke utvinningsgraden eller fremskynde naturlige prosesser. Kapitalisten må hele tiden utnytte arbeidskrafta og naturstoffene på en slik måte at det skaper mest mulig bytterverder, slik at han unngår å bli utkonkurrert av andre bedrifter.

Behovet for økning i kapitalens verdi får også betydning for varesirkulasjonen. Det er avgjørende at det selges mest mulig varer, og at kapitalens omslagstid i varesirkulasjonen blir så kort som mulig (Marx, 2018, s. 187-194). Denne mekanismen kan vi se ved fenomenet *planlagt foreldelse*. For å spare produksjonskostnader og få solgt flere varer, lages produkter med en innebygd foreldelse som gjør at de har kortere levetid enn nødvendig (Strandbakken & Heidenstrøm, 2013, s. 23). At produkter bare brukes og kommer til nytte under kort tid er del av forutbestemte markedsføringsstrategier og beregningen av profitt. Kapitalistiske samfunn er avhengige av at salget av varer opprettholdes og økes slik at kapitalen kan fortsette å vokse (Marx, 2018, s. 116). Det er i kapitaleiernes interesser at innbyggerne lever i det som kalles "bruk og kast samfunn" eller det Zygmunt Bauman (2007) kaller forbrukersamfunnet. Ifølge Bauman har vi i den rike delen av verden gått fra å være samfunn av produsenter til å bli samfunn av forbrukere. Samfunnet henvender seg til oss først og fremst som forbrukere (Bauman, 2007, s. 125). I samfunn med høyt utviklede kapitalistiske forbruksøkonomier tar stadig større deler av det sosiale livet form som markedsrelasjoner. Forbruket handler ikke lenger om at folk kjøper det de trenger for å leve, men det dreier seg mer om å skape og endre identiteter. Gode forbruker kjøper de riktige tingene for å få status og anerkjennelse slik at de passer inn i sosiale sammenhenger. De forbruksdrevne økonomiene trenger kjøpelystne og utilfredse forbrukere med umettelige begjær etter nye produkter. Derfor bombarderes innbyggerne med reklamer som forteller dem at de trenger flere ting for å bli lykkeligere (Bauman, 2007, s. 110-120). Forbrukersamfunnet drives av

forbrukernes kortvarige lykkefølelse og hyppige utskiftninger, og fremmer en kultur som nedvurderer tingenes kvalitet og varighet. Derfor skaper slike samfunn store mengder søppel. Hvis alle skulle tatt vare på tingene til de ble utbrukt så ville det ikke skapt nok fortjeneste og vekst i økonomien. For å forkorte kapitalens omslagstid i sirkulasjonssfæren kommer det stadig "nyheter" slik at det gamle kan byttes ut mot nye og forbedrede varer. Slik opprettholdes det høye forbruket og avfallsstrømmene gjennom forbrukernes innlærte vaner (Bauman, 2007, s. 20-21).

Ved å se på samfunnets stoffskifte med naturen kan vi identifisere minst to mekanismer for miljøproblemer som knytter seg til den kapitalistiske produksjonens innretning mot bytteverdier. *For det første fører profittmotivet i produksjonen på en systematisk måte til økte klimagassutslipp og overutnyttelse av naturressurser. For det andre fører det til en opphopning av søppel og forurensing i varesirkulasjonen.* Ved å anvende denne tilnærmingen kan vi betrakte dagens miljøproblemer som brudd i stoffskiftet mellom samfunnet og naturen. De sosiale relasjonene som utgjør kapitalens kretsløp danner en lineær materiell gjennomstrømming, og befinner seg ikke innenfor grensene til natursystemenes kretsløp. Dette perspektivet gir oss muligheten til å se enkeltindividers praksiser for avfallshåndtering og gjenbruk i en større sammenheng. Avfallsmengdene er bivirkninger av det moderne samfunnets kapitalistiske produksjon som er innretta mot vekst i forbruket. Søppelet har problemer med å komme tilbake i kapitalens kretsløp fordi det ofte har liten eller ingen bytteverdi. Men selv om det som skjer med varene i bruks- og avhendingsfasen ikke inngår direkte i kapitalkretsløpet, så påvirker de økonomiske strukturene individene også her gjennom profittrelaterte mekanismer i forbrukersamfunnet.

2.4 Det sosio-materielle handlingsfeltet

Dag Østerberg brukte begrepet om det sosio-materielle for å forstå materiellets plass i samfunnslivet. Dette begrepet legger vekt på hvordan den sosiale virkeligheten manifesterer seg gjennom både mening og materialitet. Menneskenes bevisste praktiske virksomhet - våre ideer, prosjekter og hensikter - er alltid situert i bestemte materielle omgivelser (Østerberg, 1990, s. 66). Kroppene våre befinner seg i en verden av materie, og vi forandrer våre omgivelser hele tiden. Menneskene omformer naturstoffene slik at de tilpasses våre behov (Marx, 2015, s. 223-224). Materien bearbeides gjennom arbeidet og blir til materiell som brukes til næring, materialer, boliger, redskaper og andre nyttige gjenstander, og det er slik

naturstoffene framstår meningsfulle for oss (Østerberg, 1993, s. 14-16). Våre materielle livsvilkår er historisk betinget, og det er ikke bare naturen som bestemmer rammene for vår virksomhet. Den verden vi møter har vært bebodd og formet av generasjoner før oss, og framstår for det meste som allerede bearbeidet natur. Bygninger, byer, transportsystemer, kommunikasjonsmidler og utallige bruksgjenstander danner sammenhenger av materiell og materiell-strukturer (Østerberg, 1993, s. 113-114). Dette materiellet viser tilbake til bestemte hensikter og tilhørende former for praksis. Tingene vi omgir oss med er laget for å svare til spesifikke behov og bruksområder. De kommuniserer til oss gjennom sin "tause bruksanvisning", og det er opp til oss å svare gjennom vår adferd (Østerberg, 1993, s. 114-135). En stol formidler for eksempel et budskap om at vi kan sitte i den.

For menneskene framstår derfor omgivelsene som et felt av materialiserte betydninger og meningsinnhold. Østerberg kalte dette for *det sosio-materielle handlingsfelt* (Østerberg, 1990, s. 69). Det sosio-materielle begrepsfester hvordan de sosiale relasjonene framstår i materiell form. Det viser til hvordan det sosiale livet ikke bare foregår direkte mellom individer, men at relasjonene også formidles gjennom materiellet. Store deler av samhandlinga mellom menneskene skjer gjennom praksiser hvor meningsinnholdet er innskrevet i de materielle tingene. Ting som skilter, gjerder og fabrikkmaskiner gir tause instruksjoner for handling, og legger til rette for noen praksiser mens de gjør andre vanskeligere. Det må altså være et visst samsvar mellom praksis og materiell for at mennesker skal kunne samhandle på en meningsfull måte (Østerberg, 1993, s. 130-135).

Østerbergs tenkning om det sosio-materielle var inspirert av Jean-Paul Sartres begrep om det praktisk-trege handlingsfelt. Ifølge Sartres situasjonsfilosofi møter menneskene en motstand i de sosiale og materielle omgivelsene, og denne motstanden gjenspeiler en fysisk treghet (Østerberg, 2016, s. 89-93). I frie situasjoner appellerer omverdenen til menneskenes frihet. Men samfunnslivet kan også framstå som et praktisk-tregt felt som stiller krav til de som oppholder seg i det. Slike materialiserte krav kan være piggråd-gjerder, fotgjengeroverganger, trafikklys, låste dører og liknende. Samfunnets materiell-strukturer kan være frigjørende ved at de appellerer til menneskenes prosjekter og deres frie praksis. Men de kan også være fremmedgjørende og formidle dominansforhold gjennom materiellet. Denne fremmedgjøringen kan komme til uttrykk når de som utformer og har makt over materiellet har andre interesser enn de som skal bruke det, slik at den frie praksis ikke samsvarer med de materielle forhold (Østerberg, 1993, s. 133). I tilfeller hvor friheten undergraves av sterke materialiserte krav kan det sosio-materielle feltet erfares som handlingslammelse og avmakt.

Denne opplevde ubalansen mellom prosjekt og situasjon betegnet Østerberg som *materiellformidlet avmakt* (Østerberg, 1990, s. 73).

Det sosio-materielle perspektivet kan vise hvordan avmakt skapes, men det kan også vise hvordan materielle strukturer kan være frigjørende ved å appellere til menneskenes frihet. Sosio-materielle strukturer kan på denne måten være både begrensende og muliggjørende. Omgivelsene bestemmer ikke individenes handlinger fullt ut. Men de danner rammer og forutsetninger for alt vi gjør, slik at noen former for praksis er mer oppnåelige enn andre. For miljøsosilogiske analyser er denne tilnærmingen interessant fordi den kan vise hvordan samfunnsstrukturene danner forutsetninger for praksiser som påvirker miljøet. Tilnærmingen kan kontekstualisere individenes miljøadferd og økologiske fotavtrykk, og utfordrer dermed tanken om at miljøproblemene i hovedsak er et individuelt ansvar. Ved å vektlegge materialiteten kan vi få en dypere forståelse av forholdet mellom menneskene og naturen, og hvordan miljøproblemene oppstår i samfunnet. Dette er fordi sosio-materielle analyser undersøker de konkrete materielle praksisene, og ser på hvordan naturstoffene og de materielle tingene gis mening og tolkes i materielle sammenhenger. Ifølge Østerberg innebærer slike analyser å undersøke to aspekter ved materiellet. Han skiller mellom materiellets *materialitet* og *signitivitet*. Materialiteten viser til hvordan materiellets rent fysiske tilstedeværelse får betydning for praksis. Med signitiviteten menes det symbolske tegnaspektet og hvordan de kommunikative sidene ved materielle påvirker de som er virksomme i feltet. Materiell kan ha ulik grad av materialitet og signitivitet. For eksempel har en betongvegg sterkest betydning i sin materialitet, mens en bok har sterkere signitivitet. Ofte har materiellet flere meninger og bruksområder, og dets kommunikasjon kan leses på flere nivåer. Det kommer an på hvem materiellet henvender seg til og hvilke forutsetninger de har for å forstå hva materiellet kommuniserer (Østerberg, 1993, s. 129-130).

2.5 Praksisteori

Praksisbegrepet i den klassiske materialistiske betydningen viser til en forståelse av samfunnslivet som i all hovedsak bestående av menneskenes praktiske virksomhet under bestemte materielle livsvilkår. Praksis forankrer menneskenes bevissthet, tenkning og ideer i den virkelige verden, og det er i praksis at mennesket må bevise sin tenknings sannhet (Marx, 1992b, s. 37). Begrepet om praksis og praktisk virksomhet oppfatter menneskelige sosiale relasjoner som deres virkelige praktiske aktivitet. For Marx var dette en overskridelse av de

dualistiske forståelsene av idealisme/materialisme og subjekt/objekt (Johnson et al., 1984, s. 124-126). Ved å bruke praksisbegrepet unngår vi derfor en streng deterministisk forståelse av det sosiale, samtidig som vi slipper et overdrevet idealistisk syn på samfunnslivet hvor abstraksjonene befinner seg langt vekk fra konkrete mennesker og deres hverdagsliv.

Praksisteori betrakter ikke samfunnet ovenfra og ned i strukturperspektiv eller nedenfra og opp i aktørperspektiv, men undersøker hvordan strukturene utspiller seg og opprettholdes gjennom aktørens praksis. Innenfor moderne sosiologi har teoretikere som Anthony Giddens og Pierre Bourdieu anvendt praksisteoretiske tilnærminger for å forstå forholdet mellom aktør og struktur (Strandbakken & Heidenstrøm, 2013, s. 14). Deres teoretiske arbeider var kritikk av både de som la i overkant vekt på objektive sosiale strukturer (eller systemer) som påvirker menneskenes handlinger, og de som tok utgangspunkt i aktørens situasjoner, handlingsvalg og forståelser på mikronivå for å forklare fenomener i samfunnet.

Det som skjer på individnivå i menneskenes hverdagsliv og det som skjer på samfunnsnivå gjennom sosiale strukturer, er altså to sider av den samme virkeligheten. Strukturbegrepet betegner regelmessighetene og de forholdsvis faste og bestandige trekkene ved samfunnslivet. Enkeltmenneskenes liv bestemmes ikke fullt ut av strukturene, men de befinner seg alltid innenfor en sosial sammenheng som utgjør betingelsene for deres praksis (Østerberg, 2012, s. 14-17). Samfunnsstrukturene kan virke både begrensende og muliggjørende. Det å måtte gå på skolen begrenser for eksempel friheten til å sove lenge om morgenen på en mandag, men det gir også økte muligheter ved at det kan gi deg en utdanning. Strukturene påvirker aktørens mulighet for handling, men samtidig er det aktørene som opprettholder og reproduserer strukturene gjennom sine handlinger. Det er dette forholdet Giddens sikter til med begrepet om strukturenes tosidighet. Hans strukturasjonsteori er et forsøk på å forstå forholdet mellom aktør og struktur, ved å se strukturene som både et medium og et resultat av enkeltmenneskenes handlinger (Giddens, 1995, s. 26-29). For Giddens er hverdagslivet i stor grad preget av rutinehandlinger og automatiserte fysiske bevegelser. Han er derfor kritisk til en overdrevet rasjonalistisk oppfatning av handling som legger vekt på aktørens mål for handlingene. Mennesker har ikke kapasitet til å bevisst gjøre rasjonelle overveininger hver gang de skal gjøre noe. Istedenfor å analysere enkelthandlinger som rasjonelle valg ser han på samfunnslivet som en uavbrutt strøm av handlinger, hvor menneskene styrer sin adferd gjennom en *refleksiv overvåkning av handling* (Joas & Knöbl, 2009, s. 290-296). I det daglige livet opprettholdes samfunnsstrukturene gjennom at

institusjonenes regler og kunnskap bekreftes av menneskenes praksis, og denne reproduksjonen skjer for det meste gjennom kroppenes pre-refleksive og automatiserte handlinger. Bourdieu legger også vekt på hvordan den sosiale reproduksjonen skjer gjennom kroppen. Han bruker begrepet *habitus* om de varige og kroppsliggjorte disposisjoner som opprettholder aktørens handlingsmønstre (Bourdieu, 1997, s. 11-12). Gjennom oppveksten - og særlig i familielivet - lærer menneskene å orientere seg i verden, og de tilegner seg bestemte praktiske kunnskaper, forståelseskategorier og preferanser fra de sosiale omgivelsene (Bourdieu, 1997, s. 139-144). Habitus viser til hvordan de samfunnsmessige forventninger integreres i kroppen, og forklarer dermed hvordan strukturelle forhold slik som klasse og ulikhet kan reproduseres i hverdagslivet. Men habitusen er også viktig for aktørens muligheter til å gjøre ting, siden de innlærte væremåter og kapasiteter gjør det mulig å orientere seg i verden på en fornuftig måte (Bourdieu, 1997, s. 23-26).

I løpet av de siste tiårene har det blitt stadig mer vanlig å bruke praksisteori i forbruksstudier og andre deler av den empiriske samfunnsforskningen. Praksisteori forstås ikke som en helhetlig teori, men det er en retning som forskere inntar og bruker på forskjellige måter (Gram-Hanssen, 2011, s. 62). Denne retningen er i utvikling og det pågår faglige diskusjoner om hva praksiser består av og hvordan vi best kan forstå dem. Den praksisteoretiske tilnærmingen legger vekt på de hverdagslige sidene ved det sosiale livet, og betrakter menneskenes handlinger som drevet av vaner og rutiner. En praksis blir oppfattet som en type hverdagslig rutineadferd som består av flere elementer som er forbundet med hverandre (Strandbakken & Heidenstrøm, 2013, s. 15-17). Innenfor samfunnsvitenskapene finnes det imidlertid forskjellige syn på hvilke elementer en praksis består av og hvordan disse virker inn på hverandre. Jeg holder meg her til Kirsten Gram-Hanssens definisjon av praksis (Gram-Hanssen, 2011). Ifølge Gram-Hanssen er praksiser koordinerte enheter for måter å si og gjøre ting på som holdes sammen av flere elementer. Med utgangspunkt i Schatzkis og Reckwitz' forståelse av praksiser hevder hun at det er fire elementer som holder praksiser sammen:

- Kroppsliggjorte vaner
- Institusjonalisert kunnskap og eksplisitte regler
- Personlige engasjementer
- Teknologier og materiell

For det første består en praksis av *kroppsliggjorte vaner* og rutiner som menneskene har lært og som de utøver uten å tenke over dem. Det viser til den praktiske forståelsen og former for "know-how" som gjør at kroppen bare vet hvordan den skal handle i kjente situasjoner. Disse vanene er så godt innlærte gjennom sosialiseringprosesser som oppdragelse i barndommen eller senere læring, at vi utøver dem hver dag uten å være det bevisst. Dette elementet griper mye av det samme som habitusbegrepet, siden det involverer ubevisste og kroppsliggjorte måter å si, gjøre og verdsette ting på (Gram-Hanssen, 2011, s. 75).

Det andre elementet er *institusjonalisert kunnskap og eksplisitte regler*. Det viser til den tekniske kunnskapen og kulturelle forståelsen som gjelder i de sosiale omgivelsene praksisen foregår i. Institusjoner er regler og regelmessigheter som koordinerer handling, og er ordninger som gir det sosiale livet orden og forutsigbarhet (Aakvaag, 2017, s. 72). Det er de ulike arenaer som menneskene deltar i, slik som familien, utdanning, arbeidsliv, idrett osv. Dette elementet viser dermed til hvordan de sosiale strukturene påvirker praksiser gjennom innarbeidede regler og kunnskap i de forskjellige sfærene av samfunnet. Det handler om de prinsipper og instruksjoner som det forventes at en følger i en bestemt sosial sammenheng, og den tekniske kunnskapen som forutsettes for å kunne utøve en praksis (Gram-Hanssen, 2011, s. 64-65). En må for eksempel følge trafikkreglene og ha en viss forståelse av hvordan biler fungerer for å kunne utøve praksisen bilkjøring.

For det tredje består en praksis av *personlige engasjementer*. Det er de hensikter og intensjoner aktøren har i sin utøvelse av en praksis. Dette elementet viser til det folk vil oppnå med det de sier og gjør. Det er den refleksive siden av praksisene, og sier noe om hvordan vanene kan påvirkes av aktørens subjektive meninger, formål, tro og følelser (Gram-Hanssen, 2011, s. 75).

Det fjerde og siste elementet er *teknologier og materiell*. Det er alle de materielle tingene og hjelpemidlene som inngår i en praksis. Teknologier leder praksiser i visse retninger og gjør noen handlinger enklere enn andre. Men de er alltid åpen for individuell fortolkning og anvendelse (Gram-Hanssen, 2011, s. 75). Teknologier og de materielle tingene viser hvordan praksisene er situert i et sosio-materielt handlingsfelt. Med teknologier menes ikke bare de tingene som brukes, men også hvordan de er del av samfunnets materiell-struktur og større nettverk av teknologi og infrastrukturer (Gram-Hanssen, 2011, s. 75).

Praksisteoretiske analyser diskuterer disse elementene og ser de i forhold til hverandre. Det handler om å studere samspillet mellom det rutinepregede, det institusjonelle, personlige engasjementer og det materielle aspektet (Strandbakken & Heidenstrøm, 2013, s. 16-17). Ved å anvende praksisteori overskrider vi dermed ikke bare skillet mellom aktør og struktur, men vi kan også få en bedre forståelse av samspillet mellom det kroppslige og det reflektsive, og mellom mening og materialitet. Praksisteori legger særlig vekt på samspillet mellom de kroppsliggjorte vanene og materiell-strkturene. Gjennom analysen forsøker vi å forstå hvordan elementene virker sammen for å opprettholde og reprodusere en praksis, og hvordan endringer i ett eller flere av elementene får betydning for praksisen som helhet. Dette kan være hvordan hverdagslige vaner endres av innføring av ny kunnskap og nye teknologier, eller hvordan praksiser påvirkes av endringer i individuelle motivasjoner. De materielle tingene kan få endrede betydninger og bruksmåter ved at de inngår i nye rutiner (Gram-Hanssen, 2011, s. 69-72). Rutiner som inngår i det daglige livet utøves ofte i sammenheng med andre gjøremål. Derfor er det interessant å se hvordan ulike praksiser påvirker hverandre, og hvordan de kan dele ett eller flere elementer.

Som forklaringsramme for min empiriske undersøkelse anvender jeg praksisteori i kombinasjon med en kritisk stoffskifte-analyse og teorien om det sosio-materielle handlingsfelt. Teoriene jeg bruker utfyller hverandre og befinner seg på forskjellige abstraksjonsnivåer. Praksisteorien er nærmere de empiriske funnene ved at den brukes til å forstå den konkrete virksomheten og individenes egne opplevelse og tolkninger av den. De to andre teoriene befinner seg på et høyere abstraksjonsnivå, og brukes til å forstå hvordan strukturer og mekanismer i samfunnet får innvirkning på bestemte praksiser. I den empiriske undersøkelsen er praksisene for kildesortering og gjenbruk studieobjektene, mens skoleelevene blir sett på som bærere av praksisene. Jeg betrakter kildesortering og gjenbruk som miljøsosilogiske "nøkkelpraksiser", siden de reproduserer visse typer normer og regler som vi vet har betydelige konsekvenser for miljøet. Det er viktige bærekraftige praksiser fordi avhending av søppel og ting vi ikke trenger er et nødvendig element i samfunnets materielle gjennomstrømming. Praksisene befinner seg i skjæringspunktet mellom menneskelig økonomi og natursystemenes økologi, og er dermed avgjørende for hvordan samfunnets stoffskifte med naturen foregår. Kildesortering og gjenbruk må ses i sammenheng med de globaliserte økonomiske samfunnsstrukturene, og hvordan vi gjennom produksjon, forbruk og avhending gir de materielle stoffene mening og verdi. Som nøkkelpraksiser er de med på å definere hva de materielle tingene er og skal være (Strandbakken & Heidenstrøm, 2013, s.

16). Folk gir tingene mening og verdi ved at bruksting og søppel som skal kastes forstås gjennom bestemte språklige kategorier. Å undersøke disse fenomenene som sosiale praksiser innebærer dermed også å se hvordan tingenes mening og verdi endrer seg i bruks- og avhendingsprosessen. Praksisbegrepet viser til koblingen mellom aktør og struktur, ved at enkeltmenneskenes praksiser både er et resultat av aktørens personlige intensjoner og målsetninger samtidig som de alltid er situert i en bestemt sosial og materiell kontekst.

3. Forskningsprosessen

I dette kapittelet redegjør jeg for forskningsprosessen og hvordan jeg gikk fram for å samle inn empiriske data. Først gjør jeg rede for de metodologiske valgene jeg gjorde for at det skal være samsvar mellom undersøkelsens teori, metode og empiri. Videre begrunner jeg mitt valg av kvalitative intervjuer som forskningsmetode, før jeg går inn på utvalget og rekrutteringsprosessen. Så kommer en beskrivelse av hvordan intervjuene foregikk, og jeg begrunner valgene jeg tok underveis. I det siste avsnittet går jeg inn på de etiske vurderingene ved undersøkelsen.

3.1 Koherens mellom teori, metode og empiri

Problemstillinga krevde kvalitative data som egnet seg til å beskrive praksisenes kvaliteter, egenskaper og drivkrefter. Jeg ville si noe om hvordan kildesortering og gjenbruk gjøres og oppleves av de unge, og jeg ville forsøke å avdekke underliggende mekanismer som påvirket deres handlingsmønster. Jeg var ute etter en dypere forståelse og en erfaringskunnskap som ikke tall og statistikker kan formidle (Brinkmann & Tanggaard, 2012, s. 11-16). Dessuten finnes det allerede mye statistisk kunnskap om avhending, avfall og resirkulering i Norge (se kapittel 1). Jeg var ikke opptatt av utbredelsen av kildesortering og gjenbruk. Jeg valgte å bruke kvalitativ metode for å finne ut *hvordan* praksisene utføres og erfares, og få innsikt i den sosiale konteksten de foregår i.

Datakildene måtte være unge mennesker siden det var deres praksiser jeg ville undersøke, og jeg valgte å intervju skoleelever ved en videregående skole. Gjennom intervjuer av skoleelevene samlet jeg inn kvalitative data som kunne egne seg til å gi gode beskrivelser, slik at jeg kunne tolke praksisene ved å analysere mønstre og regelmessigheter i materialet. Det var primærdata siden det var min egen empiriske undersøkelse. Det betyr at de er nærmere den empiriske virkeligheten enn sekundærdata, og jeg var ikke avhengig av andres tolkninger for å gjøre analysen. Primærdata har den fordelen at de er samlet inn med hensikt å besvare mine forskningsspørsmål. Ser vi på tidsperspektivet er dette en tverrsnittundersøkelse. Det vil si at datainnsamlingen foregikk på ett tidspunkt, og gir dermed ikke alene grunnlag for å si noe om fenomenets utvikling over tid (Blaikie, 2000, s. 183-229). Metoden for å samle inn data var avhengig av de teoretiske perspektivene jeg ville bruke i analysen (Blaikie, 2000, s. 26-27). Jeg ville benytte analyseredskaper fra en praksisteoretisk tilnærming basert på en ontologisk materialisme, som legger vekt på både de relasjonelle og

materielle aspektene ved det sosiale livet. Siden praksisteori har selve praksisene som analytisk startpunkt var det viktig at jeg hadde datakilder som kunne gi meg et innblikk i hvordan kildesortering og gjenbruk foregår, og hvordan de sosiale og materielle omgivelsene virker inn på praksisene.

Forskningsstrategien jeg benyttet for å besvare forskningsspørsmålene henger sammen med mitt vitenskapsteoretiske ståsted. Som jeg skriver i teorikapittelet baserer mine grunnantakelser om samfunnslivet seg på en ontologisk materialisme, og epistemologisk forholder jeg meg til tradisjonen for fortolkende kritisk realisme. Jeg legger vekt på de materielle aspektene og praksisenes materielle fremtredelsesformer, samtidig som jeg erkjenner at det finnes en virkelighet uavhengig av menneskenes kunnskap om den. Derfor valgte jeg en strategi med en deduktiv og fleksibel kodingsprosess. Kritisk realisme forsøker å finne den beste forklaringen av virkeligheten ved å ta i bruk eksisterende teorier om virkeligheten (Fletcher, 2016, s. 8-9). Med det praksisteoretiske utgangspunktet måtte jeg derfor foreta et brudd med aktørenes egen forståelse av situasjonen (Bourdieu, 1997, s. 11-14), og behandle deres rapporterte adferd og verdensorientering som representasjoner av virkeligheten. Jeg starta kodingsprosessen med å forsøke å finne demi-regelmessigheter på det empiriske nivået, og deretter bruke abduktiv framgangsmåte ved å skrive data inn på nytt ved hjelp av teoretiske begreper. For å undersøke de kausale mekanismene som påvirker praksisene for kildesortering og gjenbruk, måtte jeg bruke retroduksjon til å identifisere nødvendige kontekstuelle forhold som fører til bestemte handlingsmønstre. Retroduksjon innebærer å avdekke kausale mekanismer gjennom en resoneringsprosess, ved å bevege seg fra det empiriske nivået til det teoretiske - og fra aktørperspektiv til strukturperspektiv - og tilbake igjen flere ganger under analysen (Fletcher, 2016, s. 18-21). Jeg måtte altså med utgangspunkt i teoriene forsøke å forstå informantenes praksiser ved å bevege meg mellom deres egen forståelse og den teoretiske forståelsen, og under denne prosessen samtidig være åpen for at teoriene kan være feilbarlige og må kunne falsifiseres eller modifiseres.

Designet måtte være kompatibelt med temaet miljø. Forskningsstrategien kan knyttes til tema ved at kritisk realisme er en vitenskapelig tradisjon som kan brukes til å forske på miljøproblemer. Det er en tilnærming som skiller seg fra mainstream miljøsosologi. Men det kan være et perspektiv som gir interessante funn siden det legger vekt på underliggende sosiale mekanismer og kobler det til naturvitenskapelig kunnskap om naturen (Sutton, 2007, s. 32-37). Prosjektet har også et element av eksplorativt design, siden jeg ønsket å være fleksibel og åpen for nye oppdagelser. Dette fordi miljøsosologien er et relativt ferskt fagområde, og

det kan være nyttig å utforske flere aspekter ved holdninger og praksiser tilknyttet miljø. Derfor var jeg åpen for å endre på teori, forskningsspørsmål og intervju spørsmål underveis.

3.2 Kvalitative intervjuer

Metoden bør alltid være tilpasset forskningsspørsmålene. Hensikten med studien var å få kunnskap om unge menneskers motiver og utfordringer ved kildesortering og gjenbruk. Jeg valgte å bruke kvalitative intervjuer fordi jeg var ute etter en dypere forståelse av hvordan praksisene gjøres og oppleves fra skoleelevenes ståsted. Det kvalitative intervjuet er en metode som egner seg til å få kunnskap om aktørenes egen forståelse av sin praksis (Brinkmann & Tanggaard, 2012, s. 11-28). Gjennom intervjuets samtaleform kunne jeg få et innblikk i skoleelevenes holdninger og meninger, siden samtaleformen gir muligheter for en nærhet og en innlevelse i andres tanker og opplevelse.

Det er faglig uenighet om hvorvidt intervjuer kan gi kunnskap om menneskenes faktiske praksis, siden vi ikke observerer adferden direkte. Intervjuer i en semi naturlig setting produserer data om informantens orientering om verden og deres rapporterte adferd (Blaikie, 2000, s. 191). En må dermed innta en fortolkende tilnærming og erkjenne utfordringene med en *dobbel hermeneutikk*; at samfunnsforskeren fortolker folks egne fortolkninger av virkeligheten (Thagaard, 2013, s. 42). Ved å analysere språkhandlinger som konstituerer sosiale realiteter (Guneriusen, 2010, s. 46-52), og beskrive adferdsmønstre og min egen forståelse av settingen jeg studerer kunne jeg oppnå en fortolkende kunnskap om informantens virkelighet. Kvalitative intervjuer kan være en effektiv måte å skaffe seg kunnskap om praksiser, siden ansikt til ansikt-intervjuet kan få folk til å snakke om sine rutiner i hverdagen og reflektere over vaner som de vanligvis tar for gitt (Hitchings, 2012, s. 61).

Jeg ville beskrive de bærekraftige praksisene hos disse unge menneskene, og jeg var opptatt av å finne ut hvilke sosiale mekanismer og strukturer som ligger til grunn og påvirker de miljøvennlige væremåtene. Jeg vurderte det slik at kvalitative intervjuer var den beste metoden for å oppnå dette, siden kvalitative tilnærminger blir anvendt for å få innsikt i ulike handlingslogikker og for å finne ut hvorfor folk gjør som de gjør. Det handlet altså om å få en dypere forståelse av fenomenets innhold og kvaliteter. Kvalitative intervjuer er en metode som egner seg til å undersøke meningsdannelsen i menneskenes sosiale aktiviteter og erfaringer (Brinkmann & Tanggaard, 2012, s. 11-28). Derfor var dette en god framgangsmåte

for å få kunnskap om ungdommenes holdninger til miljø, og deres praksiser i forhold til kildesortering og gjenbruk.

I den tidlige fasen i forskningsprosjektet vurderte jeg om jeg skulle utføre observasjoner i tillegg til intervjuer, for å få et enda bedre grunnlag for å forstå praksisene. Men dette ville føre til mer arbeid i forberedelse og utførelse i tillegg til at jeg måtte ta hensyn til etiske vurderinger ved å observere mennesker. Så jeg slo meg til ro med at kvalitative intervjuer av et utvalg skoleelever ville gi tilstrekkelige data, og at dette var passende for masterprosjektets omfang og tidsramme. Jeg vurderte også om jeg skulle utføre fokusgruppeintervjuer, siden denne tilnærmingen kunne passet til å få unge mennesker til å snakke om et bestemt tema (Halkier, 2018, s. 13-16). Det var flere grunner til at jeg i stedet for valgte å gjøre personlige intervjuer av hver enkelt. For det første tenkte jeg at det var den beste metoden for å komme nært inn på skoleelevens hverdagsliv. Personlige intervjuer ville gi interessante data ved at jeg kunne gå dypere inn på temaet med hver enkelt, og informantene fikk tid til å i fylldige beskrivelser uten å bli avbrutt av andre. For det andre hadde jeg ikke så mye erfaring fra før med empirisk forskning. Så jeg følte at det var mer overkommelig å gjøre intervjuene enkeltvis, i stedet for å holde styr på grupper med flere mennesker. Jeg tenkte at det var viktig at jeg var trygg nok i situasjonen til å utføre intervjuene slik at dataene ble gode nok. For det tredje var det mer praktisk for skolen om jeg utførte enkeltvise intervjuer, siden de da slapp å gi mange elever fritak fra undervisninga samtidig.

Intervjuene var semistrukturerte og foregikk som en samtale om temaet. Semistrukturerte intervjuer ble valgt fordi problemstillinga krevde en viss struktur slik at vi holdt oss til tema, samtidig som jeg ønsket at intervjuet hadde fleksibilitet og form som en dialog (Aase & Fossåskaret, 2014, s. 103) slik at informantene følte seg komfortabel til å fortelle det de ville. I tillegg ville det å ha en delvis åpen intervjuform gi muligheter til å utforske flere aspekter ved å spørre videre om interessante utsagn, og på denne måten var semistrukturerte intervjuer passende for den kvalitative og eksplorative tilnærmingen.

3.3 Utvalg og rekruttering

Utvalget besto av fem jenter og seks gutter i alderen 16-18 år. De var skoleelever på en videregående skole. Omtrent halvparten av disse gikk på yrkesfag (to på bygg og anleggsteknikk, to på helse- og oppvekstfag og to på medier og kommunikasjon), mens den

andre halvparten gikk studiespesialisering. Selv om alle informantene gikk på den samme videregående skolen, så var de bosatt i forskjellige kommuner. Alle bodde hjemme hos en eller begge foreldre. Antall mennesker i husholdningene varierte fra små familier på tre til en storfamilie på åtte. Utvalget hadde altså variasjon i forhold til kjønn, studieretning, bosted og familiesammensetning.

Rekrutteringa av informanter skjedde i samarbeid med skoleledelsen og lærerne. Den baserte seg på frivillig deltakelse i form av selvrekruttering gjennom påmeldingsskjema som ble delt ut i utvalgte klasser (Se vedlegg: Påmeldingsskjema). I noen klasser fikk jeg selv komme inn i starten av timen å fortelle kort om prosjektet, mens i andre klasser spurte jeg kontaktlærerne om de kunne dele ut og samle inn skjema. Personene som var interessert skrev fornavn og telefonnummer på påmeldingsskjemaet, slik at jeg kunne ta kontakt for å avtale tid og sted for intervjuet. De fikk også muligheten til å være helt anonyme ved å ta kontakt med meg direkte på e-post, men ingen benyttet seg av denne muligheten. Totalt var det 17 informanter som meldte interesse, og jeg valgte ut 11 av disse til intervju. Et par av informantene lot være å ta telefonen, og jeg valgte derfor ut nye.

Det er et strategisk utvalg siden skolen hjalp meg med å rekruttere en sammensetning av individer som jeg trodde ville gi gode refleksjoner og interessante data. Jeg opplevde det som en stor fordel å kunne dra nytte av lærernes lokale kunnskap om rutinene og miljøet på skolen. Utvelgelsen skjedde med bakgrunn i at jeg ønsket å ha med personer av begge kjønn, ulik bosituasjon og fra forskjellige studieretninger. Jeg ønsket å ha med et så bredt spekter av individer som mulig, slik at jeg lettere kunne fange opp ulike nyanser i ungdommenes praksiser og meninger. Siden undersøkelsen handlet om miljø var det en fare for at miljøengasjerte individer ble overrepresentert i utvalget, og at de som hadde negative holdninger til miljøvennlige praksiser kanskje ville vegre seg for å bli med. Jeg ville helst ha med både personer med positive miljøholdninger og de med negative miljøholdninger, og personer med forskjellige erfaringer med kildesortering og gjenbruk. I samråd med min kontaktperson på skolen og lærerne valgte jeg ut en sammensetning av informanter som vi tenkte kunne gi utvalget denne bredden. Jeg opplyste også til klassene at dette var noe som alle kunne være med på, og at det ikke var noe for bare de miljøinteresserte.

Jeg var ute etter den kvalitative forståelsen av fenomenet, og ikke utbredelsen. Hensikten var ikke statistisk generalisering fra utvalg til populasjon, men å studere intensivt et bestemt sosialt fenomen. For å få en dypere forståelse av det sosiale livet, samhandling og

menneskenes erfaring og opplevelse er ikke antallet informanter avgjørende (Aase & Fossåskaret, 2014, s. 19-31). Derfor var det tilstrekkelig med et lite utvalg på elleve informanter, så lenge de gav nok relevante opplysninger om de praksisene jeg ønsket å undersøke. Utvalgets størrelse var også begrenset av prosjektets varighet, ressurser og rammer. Masteroppgaven måtte forholde seg til en tidsramme og dette gjorde at jeg begrenset utvalget til elever ved *en* skole, selv om det også kunne vært faglig interessant å intervju flere informanter for å studere praksisene på andre institusjoner og steder.

Av praktiske hensyn valgte jeg å gjøre undersøkelsen ved en skole i nærheten av mitt hjemsted. Jeg har bodd her store deler av livet og gikk selv tre år på denne skolen. Jeg hadde dermed en forutforståelse for de kulturelle og geografiske forhold. For kvalitativ forskning i "egen kultur" kan nærheten til informantenes erfaringsgrunnlag være en fordel for forståelse. Men dette kunne også gjøre det vanskeligere å få øye på underforståtte forhold i ungdommenes hverdag som tas for gitt, nettopp fordi det er så selvfølgelig i denne forståelsesrammen. Derfor måtte jeg passe på at ikke kulturfortroligheten ble til kulturblindhet, ved å prøve å distansere meg slik at jeg også kunne se ting utenfra med et forskerblikk (Paulgaard, 1997, s. 73).

3.4 Intervjuene

Jeg intervjuet 1-2 skoleelever hver dag i en toukers periode i februar 2020. Intervjuene foregikk inne på et grupperom på skolen og varte mellom 30 og 60 minutter. Jeg tok opp intervjuene med en lydopptaker, slik at jeg i etterkant kunne transkribere og klargjøre for analyse. Settingen med å intervju elevene på skolen ble valgt fordi det var viktig for meg at informantene opplevde at det skjedde innenfor trygge rammer, og at de følte at de var på "hjemmebane". Jeg tenkte at å møtes på en arena de var vant med kunne gjøre det lettere for informantene å åpne seg opp i en naturlig samtale. For noen av elevene passet det slik at jeg kunne intervju dem i en fritime, mens andre måtte få fritak fra undervisninga. Skoleledelsen bestemte at elevene som gikk glipp av undervisning fikk dette registrert som gyldig fravær, slik at det ikke skulle være en barriere for å delta.

Før jeg starta opp med intervjuene hadde jeg satt meg inn i kunnskap om temaet og den lokale konteksten for praksisene (Thagaard, 2013, s. 100). Gjennom studieløpet hadde jeg fordypet meg i miljøsosilogiske emner, men jeg måtte også sette meg inn i hvordan systemet for avfallshåndtering og kildesortering fungerer i det aktuelle området. Med utgangspunkt i

forskningsspørsmålene og min kunnskap om emnet utformet jeg en intervjuguide (se vedlegg: Intervjuguide). Den hadde en semistrukturert form, og delte intervjuet i to hoveddeler. Den første delen besto for det meste av deskriptive spørsmål som handlet om informantenes erfaringer og adferd, og skulle gi data om praksisenes relasjonelle og materielle fremtredelsesform. Den andre delen besto av spørsmål om elevenes holdninger og verdier tilknyttet miljø og miljøvennlige praksiser, og skulle gi data som kunne teste tolkninger, få fram kontraster og si noe om praksisbærernes motivasjoner (Brinkmann & Tanggaard, 2012, s. 28-31).

I den første delen av intervjuet snakket vi om hva de gjorde i praksis, og jeg ba dem beskrive situasjoner og komme med eksempler på kildesortering og gjenbruk i hverdagen. Jeg ville ha fyldige beskrivelser av selve praksisene og svar på tilleggsspørsmål, for å styrke dataenes gyldighet og gi meg et godt bilde av hvordan de gjorde dette i virkeligheten. Innenfor kvalitativ forskning er fyldige beskrivelser med rikelig av konkrete detaljer et viktig kriterium for studienes troverdighet (Tracy, 2010, s. 842-843). Det styrker undersøkelsens validitet at jeg fikk informantene til å gi mange betraktninger, slik at jeg kunne vise hva de har sagt i analysen. Spørsmålene dreide seg om kildesortering hjemme, på skolen og på fritiden, gjenbruk av ting og hva de gjorde med ting de ikke trengte lenger. Jeg la vekt på praktisk kunnskap og hvordan de har lært det, i tillegg til hvilke sosiale forventninger og materielle kontekster praksisene foregår i. Mange av spørsmålene i denne delen skulle gi meg innsikt i hvordan de sosiale og materielle strukturene virker inn på rutinene i hverdagen. For å gjøre dette hadde jeg forberedt spørsmål som skulle svare på hva de opplevde som utfordrende og hva de opplevde som positivt ved kildesortering og gjenbruk. Jeg opplevde at informantene stort sett var villige til å snakke om disse tingene. Særlig kildesortering og håndtering av søppel er aktiviteter som de aller fleste forholder seg til i hverdagen, og alle informantene hadde erfaringer å dele. Noen av ungdommene var mindre snakkesalige enn andre. Det kan være på grunn av personlighet, beskjedenhet eller at de var veldig unge og lite reflekterte på temaet. Da måtte jeg spørre oppfølgingsspørsmål for å danne meg et tilstrekkelig godt bilde av hvordan de gjorde ting, og jeg brukte pauser, kroppsspråk og prober som signaliserte at jeg var interessert og ville høre mer av hva de hadde å si (Thagaard, 2013, s. 100-103). Jeg hadde også det motsatte problemet ved at noen informanter snakket veldig mye og førte samtalen i helt andre retninger. Der jeg følte at samtalen gikk i en retning som ikke var relevant for problemstillinga, avbrøt jeg i noen tilfeller informantene for å føre intervjuet tilbake på temaet jeg ville studere.

I den andre delen av intervjuet som handlet om ungdommenes tanker, motiver og holdninger omkring miljø og bærekraftige praksiser, forsøkte jeg gjennom samtalen å få dem til å reflektere over hvorfor de gjorde som de gjorde. Spørsmålene i denne delen skulle fortelle noe om informantenes indre motivasjoner for å ta miljøvennlige valg i hverdagen. Noe som var spesielt interessant å undersøke var forholdet mellom miljøholdninger og praksis, og hvordan dette utspiller seg hos unge mennesker. Her måtte jeg være bevisst på hvordan intervjusituasjonen og min egen tilstedeværelse kunne påvirke svarene jeg fikk. For dataene ble til i kommunikasjonsprosessen, og er et produkt av interaksjonen mellom forsker og informant (Aase & Fossåskaret, 2014, s. 103-124). Det kunne være slik at noen av ungdommene ønsket å framstå som flinkere eller mer miljøvennlige enn de i virkeligheten var, eller at de prøvde å svare det som de trodde jeg ville høre. For at ikke dette skulle bli et problem fulgte jeg med underveis hvordan jeg som forsker var en aktiv del av samtalen. Jeg prøvde også å gjøre spørsmålene så konkrete som mulig for å styrke validiteten (Aase & Fossåskaret, 2014, s. 124). I tillegg til å be dem vurdere hvor viktig miljøet var for dem, hadde jeg flere kontrollspørsmål underveis i samtalen som samlet sett ga et rikelig bilde på hvor miljøbevisste de var. Jeg måtte være bevisst på hvordan intervjuet er en interaksjonsprosess (Järvinen & Mik-Meyer, 2017, s. 29-50). Skoleelevenes vurdering av egen innsats for miljøet er i intervjusituasjonen utsatt for fortolkning og forhandling. Derfor var det viktig å legge merke til hvordan informantene legitimerte sitt miljøansvar og sin praksis, og posisjonerte seg i forhold til andre menneskers miljøinnsats.

Gjennom intervjuene prøvde jeg å holde en uformell tone slik at møtet hadde form som en åpen og likestilt samtale (Aase & Fossåskaret, 2014, s. 124-125). Jeg hadde på meg uformelle klær og forsøkte å legge vekt på mine identiteter som student og sambygding, og ville unngå å bli oppfatta som miljøekspert eller bedrevitende voksenperson. Denne strategien lyktes til en viss grad og de fleste intervjusamtalene hadde god flyt. Det var tydelig at mange av elevene var vant til å kunne uttrykke seg fritt til lærere og andre voksne. To av de yngste informantene var interessert i å være med, men de ønsket å komme sammen siden de var sjenerte. Jeg gikk med på dette siden jeg trengte flere fra denne klassen, og de fikk lov til å komme samtidig slik at jeg intervjuet den ene først og den andre etterpå. Det fungerte greit så lenge jeg var oppmerksom på hvordan tilstedeværelsen av en venn kunne påvirke intervjuet, og at de kunne påvirke hverandres svar. Selv om jeg hadde opptaker så noterte jeg ned stikkord og tanker jeg fikk underveis om informantenes kroppsspråk, ansiktsuttrykk og "tause budskap". Dette var viktig fordi den praktiske og kroppsliggjorte kunnskapen ikke alltid er

like lett å formidle gjennom språket (Guneriusen, 2010, s. 47-49). Det kunne være en utfordring at noen av de mindre snakkesalige elevene gav for tynne beskrivelser. Da spurte jeg oppfølgingsspørsmål og ba de utdype svaret ved å koble det til en bestemt situasjon (Thagaard, 2013, s. 103-105). Jeg spurte for eksempel om hva de gjorde med søpla etter at de hadde spist middag hjemme eller hva de gjorde når de hadde spist lunsj på skolen. For flere av informantene var dette en effektiv framgangsmåte for å få fyldigere beskrivelser. Ved slutten av de to ukene intervjuene pågikk hadde jeg fått en stor mengde relevante opplysninger om de unges praksiser, og mange av de viktige poengene ble gjentatt av flere informanter. Jeg opplevde at jeg nådde et metningspunkt av data jeg trengte for å belyse det fenomenet jeg ville studere (Brinkmann & Tanggaard, 2012, s. 21), og jeg vurderte det slik at de elleve intervjuene jeg hadde gjort ville gi meg tilstrekkelig med data til å utføre analysen.

3.5 Etikk og personvern

Jeg fulgte de etiske prinsippene som omhandler informert samtykke, konfidensialitet og konsekvenser av å delta i forskningsprosjekter (Thagaard, 2013, s. 24-31). Personer som var interessert i å la seg intervjuet fikk et informasjonsskriv hvor jeg beskrev prosjektets formål, hva det innebar å delta i prosjektet og hvordan de innsamlede opplysningene ville bli brukt og oppbevart. Ved starten av hvert intervju informerte jeg også muntlig om prosjektets formål, og understrekte at det var helt frivillig å delta og at de hadde muligheten til å trekke seg når som helst uten at det ville få noen konsekvenser. Alle som deltok i prosjektet signerte på en samtykkeerklæring. Jeg anonymiserte deltakerne under transkribering av intervjuene, slik at opplysningene de ga meg ikke skulle komme til skade for enkeltpersonene det ble forsket på. I publikasjonen av undersøkelsen har jeg gitt informantene fiktive navn.

Siden forskningsprosjektet forutsatte behandling av personopplysninger, måtte jeg melde det inn til Norsk senter for forskningsdata (NSD) og få anbefaling før jeg satte i gang med intervjuene (se vedlegg: NSD sin vurdering). Data ble oppbevart i samsvar med personopplysningsloven og UiT sitt styringssystem for informasjonssikkerhet. Etter at intervjuene var transkribert ble lydopptakene slettet. Jeg lagret de transkriberte intervjuene på en kryptert minnepenn og på en sikker skylagring som var godkjent av Universitetet i Tromsø. Den krypterte minnepenna og dokumenter som inneholdt personlig informasjon om skoleelevene (slik som navn og telefonnummer) ble oppbevart i et skap med lås. Alle personopplysninger ble slettet ved prosjektets slutt.

Andre etiske vurderinger jeg måtte gjøre underveis handlet om at jeg skulle behandle deltakerne med respekt, og ikke utsette de for fare eller risiko. De fleste av deltakerne var under atten år, og når jeg som voksen mann var alene med unge mennesker inne på et grupperom fulgte det et ansvar med å opptre redelig slik at de opplevde det som en trygg ramme. Jeg fikk telefonnummeret deres slik at jeg kunne ringe å avtale intervju. Da måtte jeg tenke over når på dagen jeg skulle ringe. Jeg vurderte det slik at det ikke var riktig å ringe til unge mennesker sent på kvelden, så jeg valgte å ringe til de mellom klokken 17 og 19 på ettermiddagen.

4. Kildesortering som praksis

4.1 Materialene i muskelminnet

Gjennom intervjuene av de unge menneskene kom det tydelig fram hvordan håndtering av søppel inngår som en vanlig del av hverdagslivet. De forholder seg daglig til søppelet som oppstår i forbindelse med spising, rydding, skolearbeid, ulike fritidsaktiviteter og mange andre gjøremål. Selv om de fleste kaster søppel flere ganger i løpet av en dag, så er det en aktivitet som i seg selv ikke opptar ungdommenes tanker i noen særlig stor grad. Det blir en integrert del av hverdagslivet som for det meste utføres uten at de tenker over hva kroppen gjør. Folk har ulike rutiner for behandling av søpla. Det varierer hvor mye av søpla de sorterer og hvor grundig de gjør det. Men en ting som kjennetegner kildesorteringa hos informantene er at det er en praksis som bærer preg av å være en kroppsliggjort vane. Intervjupersonene uttrykte dette på forskjellige måter. Flere av dem fortalte at når de først hadde blitt vant til å kildesortere så gjorde de det vanligvis ubevisst og automatisk. Samuel beskrev bevegelsene med å kaste søppel som en reflekshandling, mens Mathias beskrev det på følgende måte:

Det skjer kanskje litt automatisk nå ja. (...) Det er vel fordi at jeg har gjort det så mange ganger. Det liksom.. det blir litt sånn i muskelminnet da, at jeg bare tenker ikke over det. Jeg har gjort det så mange ganger nå (Mathias, 17 år).

Han opplever at kildesortering har blitt en innarbeidet vane slik at kroppen husker hva den skal gjøre. Derfor trenger han som regel ikke å tenke over hvor forskjellige ting skal kastes. Det har blitt gjort så mange ganger at handlingene og kunnskapen om materialene setter seg i "muskelminnet".

Jeg spurte informantene om de synes kildesortering tar for mye tid. Ida svarte:

Det tar jo ikke lang tid å kaste det man har brukt akkurat. Det er jo bare å gå til rett søppel å hive det. Det tar jo ikke all verdens tid (Ida, 18 år).

Fra datamaterialet utgår det tydelig at de unge ikke opplever kildesortering som en tidkrevende virksomhet. Verken de som sorterer mye eller de som sorterer lite forteller at de synes sortering av søppelet tar for mye tid. Dette var et litt overraskende funn. Jeg hadde forventet at det kunne være et problem at kildesortering tar tid i en travel hverdag. Men ut fra informantenes erfaringer er kildesortering hjemme sett en rask og enkel oppgave, særlig

når de har innarbeidet vanene og vet hvor ting skal kastes. Dette kan være på grunn av at vanene er kroppsliggjorte og skjer ubevisst, og derfor oppleves det ikke som tidkrevende.

For kildesorteringspraksisen er det førrefleksive aspektet veldig tydelig. Praksisen utføres så hyppig at individene ikke har kapasitet til å tenke over det hver gang. Det er rett og slett for slitsomt å stoppe opp og gjøre rasjonelle vurderinger hver gang de skal kaste noe. Som oftest reflekterer de bare over det når de møter problemer i den vanlige handlingsflyten. Det kan være når søppelkurven er full, når de er usikre på hvor ting skal kastes eller hvilket materiale det er laget av. Dersom rutinene er godt innarbeidet så trenger de ikke å gjøre bevisste valg hver gang. Men det er likevel en bevisst praksis, siden de følger med på hva kroppen gjør og kan gjøre avveininger dersom det trengs. Derfor kan vi si at kildesorteringa for det meste skjer gjennom en refleksiv overvåkning av handling. Lene forklarte det slik:

Jeg føler ikke at det er noe sånn strev. Vi har jo sånn, vi har på en måte ei ordning hjemme med sånn egen søppelbøtte for hver ting som skal sorteres. Så jeg syns ikke det er så vanskelig. Det er bare at man må.. hvis man vil gjøre det riktig, at man bare følger litt med (Lene, 17 år).

Men det kroppsliggjorte og ubevisste elementet av praksisen kan også gjøre det vanskeligere å bli oppmerksom på om de gjør noe feil. Dermed kan de ha miljøskadelige vaner uten at de tenker over det, særlig hvis de har mangelfull kunnskap eller at miljøvennlige rutiner ikke er godt nok innarbeidet. Det er imidlertid mulig å lære seg nye ting slik at en kan prøve å endre sin praksis. Lill fortalte at hun endret sine vaner da hun fikk vite at batterier skulle sorteres for seg. Før det hadde hun kastet batteriene i restavfallet uten å vite at det var skadelig for miljøet.

Jeg har vel bare ikke tenkt over det. For eksempel hvis batteriene til fjernkontrollen ikke fungerer, så har jeg bare tatt de ut og så har jeg kastet de i søppelet. Jeg har liksom ikke tenkt over at det må i en annen søppel (Lill, 16 år).

4.2 Sosialisering av kildesorteringspraksisen

Ved å studere kildesorteringspraksisene til unge mennesker i alderen 16-18 fikk jeg et godt innblikk i hvordan de tilegner seg disse vanene fra ung alder. Informantene hadde friskt i minne hvordan de hadde lært det av foreldre og andre voksne. For flere av dem (særlig de yngste) var det tydelig at de fortsatt var i en slik læringsprosess. Håndtering av søpla inngår i den øvrige barneoppdragelsen, og innlæringa av disse rutinene starta allerede da de var veldig

små. For flere av informantene oppleves derfor kildesortering som noe de på en måte "alltid har gjort". Som barn hadde de vanskelig med å skille mellom læring av å kaste søppel og andre vanlige oppgaver i husholdningen, slik som for eksempel å rydde. Læringsprosessen for kildesortering henger sammen med oppdragelsen og normene som gjelder for hvordan de skal oppføre seg for øvrig:

Du lærer vel de fleste ting om adferd i husstanden. Sånn som at du skal putte tallerkener nederst i vaskemaskinen og du skal putte pappen under vasken istedenfor oppi plasticsøpla (Jakob, 17 år).

De unge lærer om søppelhåndtering i barnehagen, på skolen og gjennom medier som TV og internett. Men den viktigste arenaen for læring av kildesortering er hjemmet. Foreldrene lærer barna sine hvordan de skal kaste søpla, slik som de lærer dem andre gjøremål i husholdningen. Informantene fortalte at de hadde lært å kildesortere ved å se hvordan foreldrene gjør det, og ved at foreldrene hadde sagt hvor og hvordan søpla skal kastes. Flere av informantene bruker også å spørre en av foreldrene hvis de er usikre på hvilke søppelbøtter de forskjellige tingene skal kastes i. Noen imiterte foreldrenes måte å fortelle dem hvordan det skal gjøres. Foreldrene kunne si ting som: "den skal dit og den skal dit", "den her er plast og da skal den i denne posen" eller "hvis den er skitten så bare skyller du den".

Det varierer hvor nøye foreldrene er på kildesortering og hvor strenge de er i oppdragelsen. Noen opplever at foreldrene blir sure og kjefter på dem hvis de ikke gjør sin plikt med å sortere søpla, og de kan få irettesettelser hvis de kaster noe feil sted. Så er det også noen som har foreldre som er nøye på at rutinene blir fulgt, men som heller forsøker å oppmuntre til det. Mens andre har foreldre som ikke syns noe om kildesortering eller forholder seg likegyldig til det. I flere av familiene er det spesielt en person som tar ansvaret med å sørge for at kildesorteringsrutinene i huset blir fulgt. Informantene kan erfare at mor og far har forskjellige forventninger og engasjement i opplæringa av praksisen:

Mamma har jo blitt veldig.. etter det der med klimakrisen og det der så har mamma blitt veldig mye mer observant på det der da. Så men.. pappa gjør det og, men han er ikke sånn.. han kjefter aldri på meg hvis jeg gjør noe feil. Han gjør det han og. Og lillebroren min er vel litt det samme som meg, at han bare gjør det som mamma sier (Mathias, 17 år).

De fleste husholdningene forsøker å innrette seg etter reglene og henteordningene som gjelder i kommunen, og de bruker tilgjengelige søppeldunker, containere og sorteringsstasjoner. Men hver familie løser dette på sin egen måte. Det er forskjell på hvor grundig de setter seg inn i kommunens retningslinjer og hvor nøye de er på gjennomføringen. Det varierer for eksempel veldig hvor stor innsats de legger ned for å gjøre de "små" handlingene som å fjerne matrester, skylle plasten og hermetikken eller separere sammensatte materialer før det kastes. De som kildesorterer forholder seg dermed både til kommunens regler og husreglene i hjemmet. I tillegg kan det være stor forskjell på hvilke forventninger foreldrene har til utføringen av kildesorteringa. Marius har foreldre som bor i forskjellige kommuner med ulike ordninger for avfallshåndtering. Han opplever dette som veldig frustrerende:

Nei hos mamma så har jeg lært at alt skal i ei søppel. Unntatt flasker for de skal i en egen pose på vaskerommet. Hos pappa så må du passe på hvor du hiver ting. Det er litt strengere der (...) Jeg tror heller ikke at mamma bryr seg så mye om det der (Marius, 17 år).

En observasjon som går igjen og danner et mønster i datamaterialet er at informantenes kildesortering har sammenheng med foreldrenes forventninger og rutiner. Det er i seg selv ikke noe revolusjonerende funn at mennesker gjør det samme som foreldrene. Men det er en interessant observasjon at i den grad de føler et sosialt press for å kildesortere, så kommer dette presset fra foreldre eller andre voksenpersoner og mindre fra jevnaldrene venner. Det er en klar tendens i materialet som peker på at de unge menneskene internaliserer foreldrenes forventninger og vaner. De som har foreldre som mestrer kildesortering og forventer at barna skal gjøre det, har ofte også mer positive erfaringer med kildesortering selv og opplyser at de gjør det hyppig og grundig. Mens de som har foreldre som bryr seg mindre om søppelhåndteringen eller har et anstrengt forhold til det, kan ha dårlige opplevelser med kildesortering og gjør det sjeldnere og mindre grundig. Innlæringen av kildesorteringspraksiser knytter seg først til den primære sosialiseringen i hjemmet. Gjennom den sosiale interaksjonen i oppveksten lærer barna de mest grunnleggende ferdighetene ved å være et menneske. De internaliserer foreldrenes regler og handlemåter, dvs. de gjør dem til sine egne (Østerberg, 2012, s. 92-94). Praksiser for kasting av søppel innarbeides fra ung alder og repeteres så mange ganger at de fester seg i underbevisstheten. Derfor erfarer kildesortering som noe som er i "muskelminnet", en kroppsliggjort vane som vi for det meste gjør uten å tenke over det.

4.3 Regler og kunnskap

Reglene for kildesortering befinner seg på flere nivåer. Lovene i avfallsforskriften og forurensingsloven stiller krav til hvordan avfallet skal behandles. Kommunene har ansvaret for å sørge for at avfallet fra husholdningene blir samlet inn og behandlet på en forsvarlig måte (Miljødirektoratet, 2020a). Dette gjøres ulikt fra kommune til kommune. Derfor kan regler og kunnskap knyttet til kildesortering være forskjellige avhengig av hvor du bor.

Informantene i min undersøkelse bor i kommuner med to forskjellige avfallsregimer. De fleste av dem bor i kommuner hvor et interkommunalt selskap sørger for innsamling av avfallet fra husholdningene, mens resten bor i en kommune som leverer disse tjenestene selv. Det interkommunale avfallsselskapet har en ordning hvor restavfall, papp/papir/drikkekartong og plastemballasje hentes hjemme hos innbyggerne. Husholdningene har fått utlevert to søppeldunker (en til restavfall og en til papp) og store gjennomsiktige poser de kan ha plastsøppelet i. Søppeldunkene og posen med plast skal settes nærme veien på tømmedag slik at de kan hentes. Det er også utplassert returpunkter med containere hvor innbyggerne kan kaste søppel av glass, metall, papp og kartong. Det står flere containere i tettbygde strøk enn ute på bygda, så det kan variere hvor lang vei folk har for å komme seg til returpunktene. I tillegg kan elektronikk, farlig avfall og øvrig søppel leveres på avfallsselskapet miljøstasjon. Selskapet har ingen henteordning for matavfall. De har hatt det tidligere, men det ble avviklet for noen år siden. De som ikke bruker matavfallet til kompost, dyrefor eller andre ting må dermed kaste matrestene sammen med restavfallet. Organisasjonene UFF og Fretex har plassert ut containere for klær og tekstiler. På matbutikker er det automater for panting av flasker, og butikker som selger elektronikk har også ordninger for å ta imot el-avfall, lyspærer, batterier og liknende. Alle disse ordningene har regler for hvordan folk skal kvitte seg med avfallet. På nettsiden har avfallsselskapet en sorteringsguide med en detaljert oversikt over hvilket avfall som skal i hvilke beholdere. Den inneholder mye av kunnskapen en trenger for å kildesortere søpla.

I kommunen som tar hand om avfallshåndteringa selv hentes ikke husholdningsavfallet hjemme hos innbyggerne. De har i stedet plassert ut returpunkter for husholdningsavfall i nærheten av der folk bor, slik at de ikke har så lang vei for å kaste det. På returpunktene er det containere for restavfall, papp, plast og glass/metall. Innbyggerne får tilbud om å få installert en kvern i vasken til matavfallet. Kverna moser matavfallet og fører

det i kloakksystemet, sånn at de slipper å kaste så mye matrester sammen med restavfallet. Ellers har de stort sett de samme ordningene som i kommunene med det interkommunale selskapet.

Reglene sier noe om storsamfunnets forventninger til individenes kildesortering. De unge menneskene møter forventninger hjemme, på skolen, på jobb og på fritiden. På de ulike arenaene koordineres handling gjennom et sett skrevne og uskrevne regler. Kildesorteringsreglene tilpasses institusjonenes øvrige praksiser, og de kan tolkes og implementeres forskjellig. Mange familier forsøker å følge kommunens og avfallsselskapets retningslinjer så godt de kan, og lager et eget system med søppeldunker og beholdere hjemme. Det vanligste er å ha et sorteringsopplegg med flere dunker inni et skap eller en uttrekkbar skuff under vasken på kjøkkenet. Men familiene har også andre kreative løsninger for hvor de putter avfallet. Noen har sekker for plast og pant stående i boden, på trappa eller i garasjen. Andre har posen for plast hengende på en knagg på veggen. Brukte batterier kan oppbevares i et glass, en liten beholder eller i en skuff. Ikke alle har egen beholder inne for papp. Noen kaster pappsøpla rett i søppeldunken ute på gårdsplassen. På denne måten skaper familiene sine egne regler for håndtering av søpla. Løsningene er innrettet mot å gjøre det enklest mulig å kaste søppelet i de situasjonene det trengs. Ofte er beholderne på eller i nærheten av kjøkkenet slik at det skal være kort vei for å kaste søppelet fra matlaging og liknende. Reglene hjemme kan påvirkes av endringer i avfallsselskapets ordninger. For noen av informantene ble de innlærte rutineene for kasting av matavfallet endret da avfallsselskapet avvirket ordninga.

Før så hadde vi sånn at vi hadde.. det var flere årsaker. Det var sånn egen mat, en egen for mat, og en for rest og så en papp, en plast og en glass og metall. Men nå har vi ikke den mat greia lengre, så vi putter alt som er sånn mat og rest avfall i én (Lene, 17 år).

Vi hadde jo matsøppel her før. Før restavfall liksom ble også matsøppel (Maria, 17 år).

Men ikke alle familiene er like ivrige på å følge reglene. I noen familier er normen at det meste av søpla går i den samme avfallsdunken. Andre praktiserer det slik at en eller flere av ordningene ikke blir benyttet. Datamaterialet tyder imidlertid på at familiene ønsker å gjøre sin plikt med å kildesortere. I hvert fall ønsker de fleste å framstå slik utad.

På skolen er det søppeldunker for papir og restavfall, i tillegg til beholdere for panteflasker. De som er vant til å sortere flere ting hjemme merker at det er andre forventninger på skolen:

Hjemme så har vi jo mer da. Vi har jo delt det opp bedre på en måte. Men ja.. (...) Det er jo enklest hjemme i og med at jeg er bedre vant med det og sånn. Og så har vi egen til plast og sånn hjemme. Det har vi ikke her (Ida, 18 år).

Jeg synes vi er litt flinkere hjemme. For det er liksom flere ting å sortere. Her er det mer sånn alt i en søppel (Kine, 16 år).

Individer med innarbeidede vaner hjemme utøver altså praksisen annerledes på skolen. De kildesorterer mer hjemme, fordi der er det et bedre system for det og andre regler å forholde seg til. På fritiden forsøker informantene for det meste å følge reglene og bruke de søppelkassene som er tilgjengelige. På kafé, trening eller andre fritidsaktiviteter er det ofte bare én søppeldunk, og da går søpla i den. Normen om å ikke kaste søppel i naturen står veldig sterkt hos informantene. De som hadde kastet noe i naturen følte skam fordi de visste at det var galt. Vanlig praksis på tur er å putte søppelet i sekken eller i lomma, og ta det med seg hjem for å kaste det der.

Kunnskapen som trengs for å kildesortere er en praktisk form for kunnskap. Å ha mye kunnskap om kildesortering fører ikke automatisk til at de blir gode på å sortere. Praksisen er avhengig av at kunnskapen settes ut i live slik at det gjøres til en vane. Det er en ting å vite at hermetikk skal sorteres for seg, men en annen ting å omdanne kunnskapen til praksis og gjøre det til en rutine at en hver gang putter hermetikkboksene i beholderen for glass og metall. Den praktiske kunnskapen innebærer at de kan kjenne igjen og kategorisere materialer raskt, slik at kroppen kan utføre de nødvendige bevegelsene for å kaste søpla uten for store anstrengelser. Ut fra husholdningenes egne regler lages søppelkategorier som bestemmer hvilke typer søppel som hører til hvilken søppeldunk. Enkelte intervjupersoner omtalte for eksempel restavfallet som "den vanlige søpla". Noen hadde også egne ord for de forskjellige andre søppelkategoriene. Ingen av de unge menneskene jeg intervjuet har for vane å sjekke produktens merking for resirkulering. Flere synes at det er tungvindt å finne merkingen, siden det står med veldig liten skrift. De bruker heller ikke avfallsselskapets nettside eller app for å søke opp informasjon. Som regel bruker de sansene for å finne ut hvilket materiale tingene er laget av og hvilke beholdere det skal kastes i. Hvis de er usikre på dette så hender det ofte at det kastes i restavfallet. Men noen bruker å spørre foreldrene eller google for å finne ut hvor ting skal kastes.

Informantene legger merke til at avfallsselskapets søppeldunker har forskjellig farge på lokkene. Den ene har blått lokk og det forteller dem at der skal det papp, mens dunken med

sort lokk er for restavfall. På posene for plast og på konteinerne er det skrift og symboler som signaliserer hvilket søppel som skal kastes der. Men for beholderne inne i huset er det ikke noe system av farger eller symboler. I de aktuelle kommunene er det ikke ordning med forskjellige farger på posene. De fleste bruker vanlige plastposer til søpla. Informantene forteller at de lærer seg hvor de forskjellige dunkene er plassert og husker hvor ting skal. Dersom de er usikre hender det at de ser etter hva som ligger der fra før.

Vi vet bare plasseringa. Vi husker bare plasseringa. Så vi husker liksom hvor alt skal hen, og så ser vi jo hva som allerede ligger der også så (Mathias, 17 år).

Nei man vet jo hva som er hva. Det er jo bare å se oppi posen. Man ser jo fort om det ligger en kilo plast der, eller om det ligger papp (Marius, 17 år).

Selv om det vanligvis er ganske enkelt å kategorisere søppelet, så kan kunnskapen som trengs for å kildesortere noen ganger virke komplisert og forvirrende for informantene. Noen ganger kan det være usikkerhet knyttet til hvordan ulike typer søppel skal rengjøres eller brettes for at det skal være godkjent for resirkulering. Det kan være vanskelig å vite hvilke typer plast som skal i plastsøpla og hvilken plast som skal i restavfallet. Det kan også være ting av sammensatte materialer, eller stoffer som virker ukjent og ubestemmelig slik at det ikke passer i noen av søppelkategoriene.

For jeg vet at sånn, ja som jeg sa i stad med sånne plast slash metall-ish poser. Ja sånne som er sånn potetgull eller popkorn og sånne ting. Så er jeg litt usikker på om det skal i plast eller rest, for noen skal i plast og noen skal i rest, det kommer litt an på... så det er ikke alle det står på (Lene, 17 år).

Denne usikkerheten på kunnskap om materialene fører noen ganger til at informantene ikke sorterer avfallet. Hvis de ikke orker å undersøke det selv eller har mulighet å spørre foreldrene, så hender det at det havner i restavfallet.

4.4 Personlige motiver for å kildesortere

En viktig del av undersøkelsen handlet om å finne ut hvilke motiver og indre drivkrefter ungdommene har for å kildesortere. Flere av spørsmålene jeg stilte under intervjuene handlet derfor om hvordan de selv begrunner sine valg om å sortere søpla, og hvilke tanker de har om

sin egen praksis. Ut fra intervju samtalene framgår det at hensynet til miljøet en viktig motivasjonsfaktor for mange:

Det er jo bra for miljøet. Og ja jeg syns at det er ganske logisk at det er bra. Sånn med tanke på at det ikke skal komme plast i havet, og jeg tenker veldig mye på dyr og sånn da (Ida, 18 år).

Fordi at når jeg forsøpler så ødelegger jeg jo naturen. Og jeg burde jo egentlig ikke gjøre det (Lill, 16 år).

Kildesorteringspraksisen blir begrunnet med at det bidrar til å skape et bedre miljø. Flere av informantene er opptatt av at søpla ikke skal havne på avveie og skade naturen og dyrelivet. De ønsker å behandle naturen med respekt, og føler at de kan gjøre dette gjennom miljøvennlige hverdagspraksiser. De miljøbevisste knytter også gjenvinning til samfunnets forbruk av naturressurser:

Det er liksom for miljøet at jeg gjør det. Jeg vet ikke. Kanskje hvis man kildesorterer så kan det brukes til noe nytt da, og da slipper man.. da blir det kanskje ting koster mindre å lage for at du gjenbraker ting og sånt. (...) Ja at du liksom slipper å lage nye ting hele tida, og lage ting helt på nytt. Og heller bare bruke ting som allerede har blitt lagd og bare resirkulere til noe (Mathias, 17 år).

Det er jo for at man skal kunne.. det som kan gjenvinnes blir gjenvunnet. At man skal slippe å bruke nye råvarer og enda mer energi enn nødvendig. Altså hvis man kan bruke noe på nytt igjen, så slipper jo alt sammen å bli søppel og havne på avfallsdynga og såne plasser (Lene, 17 år).

Denne gruppen unge vokser opp i en tid med mye fokus på det som skjer med miljø og klima. I tillegg til at de lærer om naturens tilstand på skolen, får de også mye informasjon om miljøproblemer gjennom nyheter og sosiale medier. Selv om det varierer hvor interessert de er i dette emnet, så er det en problemstilling som alle har fått med seg og forholder seg til. Mange av de unge er bekymra for framtida. Det er tydelig at de tar klimaendringene på alvor. Jakob har tenkt på hvordan han tror framtida kommer til å se ut:

Jeg tror at klimaendringene er en av de største.. det vil vel bli min generasjons aller største oppgave å fikse. Jeg tror det kommer til å dominere det politiske landskapet gjennom livet mitt (Jakob, 17 år).

Ragnar mener at klimaendringene...

...er ikke noe man burde koddde med. At man burde gjøre noe med det (Ragnar, 16 år).

Noen av informantene er mer miljøengasjerte enn andre. Lene og Maria har gjort kampen for miljøet til en del av sin identitet. De ser på seg selv som endringsagenter, og er opptatt av hvordan de som enkeltindivider gjøre miljøvennlige valg i hverdagen.

Jeg føler at jeg ikke kan gjøre så veldig mye mer enn å på en måte fokusere på hva jeg gjør og hva jeg slipper ut, og så heller prøve å påvirke andre til at de også tenker over hva de gjør. Sånn for eksempel jeg er vegetarianer, hovedsaklig på grunn av miljøaspektet og sånne ting. Men jeg kan også prøve å påvirke andre, altså sånn de rundt meg og politikere og sånne ting (Lene, 17 år).

Jeg prøver jo å kutte ned på kjøtt. Sånn at hvert fall i taco og sånn så pleier vi å ha bønner. Altså jeg syns jo at det er like godt som kjøtt (Maria, 17 år).

For Lene og Maria er kildesortering bare en av mange ting de gjør for å leve grønnere. De har endret sine matvaner på grunn av klimasaken, og de er bevisste på at konsum av kjøtt fører til mer klimagassutslipp. De gjør sitt beste for å kjøpe miljøvennlige produkter og ha miljøvennlige reisevaner, og prøver å påvirke andre til å tenke mer på miljøet. Men for andre som kildesorterer for miljøet er det mindre viktig å vise omverdenen at de er miljøbevisste.

Nei det har ikke så mye å si om folk tror jeg er miljøbevisst så lenge jeg er det (Ragnar, 16 år).

Jeg trenger ikke å framstå som miljøbevisst. Folk går vel alltid ut fra at folk er miljøbevisste, i alle fall til et punkt uansett. Og jeg har ikke lyst å arbeide for at folk skal tenke; "han her er miljøbevisst". Fordi det bli unødvendig. Jeg ser ikke poenget i det. Det er handling og ikke hva du sier men hva du gjør selvfølgelig (Jakob, 17 år).

Det er denne holdningen mange av informantene synes å ha til sortering av søppelet. Det er en aktivitet som de ikke snakker så mye om, særlig ikke med venner. Det kan være fordi det er en rutine som for det meste skjer uten at de tenker på det. Innsatsen for å kildesortere blir heller ikke ansett for å være særlig stor. Men likevel syns de det er fint å kunne gjøre noe bra for miljøet:

Ja det er jo bra. Man får jo en god følelse siden det liksom.. man gjør jo noe for miljøet. Altså man har gjort sin lille del (Kine, 16 år).

Jeg føler det sånn at i det store bildet så har det jeg gjør veldig liten påvirkning. Men så tenker jeg sånn at litt er jo alltid bedre enn ingenting, og hvis alle tenker likt at man gjør litt hver så blir det nok bedre (Maria, 17 år).

Det er ikke så mye jeg får gjort med det. Men jeg kan jo hjelpe til litt liksom (Ragnar, 16 år).

Holdningene til miljø påvirker praksisene til de unge menneskene jeg intervjuet.

Datamaterialet tyder på at miljøbevisste individer har bedre rutiner for kildesortering enn de som ikke tror at det nytter. De som er opptatt av miljø og tror at kildesortering har en positiv effekt på miljøet, opplever også kildesortering som en mer meningsfull aktivitet. Tanken på at de gjør en gjerning som er bra for miljøet gir dem en god følelse. Derfor føles arbeidet med å sortere søpla lettere og de trenger ikke å anstrenge seg for å gjøre det.

Flere av intervjupersonene føler et ansvar for miljøet, og har et ønske om å gjøre noe med de store utfordringene vi står overfor. De forstår at det må gjøres endringer i samfunnet for å unngå at klimaendringene blir for store og naturgrunnet blir ødelagt, og de er villige til å være med på den grønne omstillingen som trengs. Dette blir ikke bare sett på som et individuelt ansvar, men også som en koordinert felles innsats. Ida framhever dette når hun sier:

Jeg synes egentlig at alle har et ansvar for miljøet og naturen og sånn. Det er jo viktig at alle bidrar og at alle tar vare på naturen og sånn (Ida, 18 år).

Lars og Kine ser sin innsats for miljøet i en større sammenheng:

Jeg føler jo at man må jo gjøre litt for at det skal bli bedre. Men det er jo vanskelig for en helt vanlig person å gjøre noe. Det er jo de lenger oppe på en måte som må gjøre noe (Lars, 17 år).

Men det er jo ikke så mye en enkeltperson kan gjøre. Det er mer stater (Kine, 16 år).

Samuel har ikke så stor tro på at hans kildesortering gjør vesentlig forskjell, og han mener det største ansvaret ligger hos politikere og myndigheter:

Jeg føler ikke at jeg har et konkret ansvar. Altså alle på en måte.. jeg vil ikke si at alle hjelper til. Altså det at en person resirkulerer og andre ikke gjør det, jeg vil tro at det ikke gjør så mye forskjell. Jeg føler at det er egentlig mer at kanskje de som.. sånne som presidenter og statsministere og sånne ting. De som har større ansvar enn hver enkelt person, det er jo de som har nasjonen under seg. Det er jo de som skal styre nasjonen (Samuel, 17 år).

Mens andre kan føle at sin egen innsats for miljøet blir mindre meningsfull når store selskaper uansett ødelegger miljøet:

Ja for eksempel i olje og gass firmaer. Det er jo de som står for mesteparten av forurensinga i verden, og selv om det er ganske mange mennesker som kildesorterer og sånt, så tror jeg ikke det kommer til å gjøre opp for at de har drevet å.. altså all den forurensinga de gjør da (Lars, 17 år).

Jeg føler jo et ansvar for miljøet. Men jeg syns at sånne store selskaper burde føle enda mer ansvar for miljøet. For de har mest utslipp og sånne ting da. Så ja men jeg føler.. jeg må jo gjøre det jeg kan for å liksom gjøre det bedre (Mathias, 17 år).

Jeg tenker at det er ikke bra. Det er noe vi burde prøve å redusere. Men det er jo på en måte.. hvis de som.. de store fabrikk eierne og de som har mest ansvar for utslipp gjør noe med måten de håndterer fabrikkene sine på, for eksempel at de bruker.. at de skifter til andre typer grønn energi eller sånne ting istedenfor å bruke fossilt brensel eller kull og sånne ting.. at det liksom.. at de hadde prøvd litt mer de også. For jeg føler at det er mye fokus på hva vi enkeltpersoner kan gjøre, men det er ikke.. selvfølgelig er det mye vi kan gjøre for å redusere utslippene våre, men det er på en måte ikke i bunn å grunn vår feil. Det er ikke hovedutslippet kommer ikke fra oss. Det er liksom de store folkene (Lene, 17 år).

Gjennom intervjuene kommer det fram at et personlig engasjement for miljø og klima er en viktig drivkraft for kildesorteringspraksisen. Folk forbinder ofte kildesortering med miljø, og mange sorterer søpla fordi de vil gjøre en forskjell i omstillingen til et bærekraftig samfunn. Det blir sett på som et lite bidrag til en bedre verden. Men troen på at det nytter er ikke alltid like stor. Hensiktene og meningene bak praksisen kan bli påvirket av sosiale forhold, slik som når de ser at aktører med mer makt og ressurser ikke tar det samme ansvaret. En del av de unge syns at det er noe dobbeltmoralisk eller urettferdig over samfunnets forventninger om at

de skal være miljøvennlige. Deres innsats for å gjøre små hverdagshandlinger for miljøet virker forsvinnende liten og nærmest nytteløs, når de samtidig opplever at stater og store bedrifter ikke gjør nok for å stoppe miljøproblemene. Jakob ser oppgitt ut når han sier:

Hvor mye mer kan jeg gjøre akkurat nå? Så jeg må nå kildesortere. Jeg er sytten år. Å kildesortere og kjøpe brukt selvfølgelig. Men det er små dråper i havet. Det som virkelig tar det er jo olje og fossilt brensel (Jakob, 17 år).

Lars kildesorterer også for miljøet. Men han tenker også at det monner lite i den store sammenhengen:

Ja det var vel fire elver som sto for sytti prosent av forurensinga i havet. Så det er jo selskaper. Det er store selskaper som står for mye av den søpla. Og det er jo de som må gjøre noe. Det er jo vanskelig for meg å gjøre noe med en elv i Kina liksom. (...) Det er jo ikke så mye man trenger å gjøre egentlig for at man skal.. at det skal hjelpe liksom. Og hvis alle gjør litt så blir jo det en del. Men jeg tror fortsatt ikke det blir nok (Lars, 17 år).

Flere av de som forteller at de kildesorterer på grunn av miljøet synes å ha et litt ambivalent forhold til praksisen. På den ene siden gir det en god følelse å gjøre noe for miljøet, og på den andre siden så er det demotiverende å tenke på at det betyr så lite i forhold til de store globale miljøproblemene. Dette kan gi noen en slags avmaktsfølelse som kan gjøre det personlige engasjementet bak praksisen svakere. Hvis oppgittheten overskygger den gode følelsen, så mister de noe av den indre drivkraften for å kildesortere, og aktiviteten gir dem mindre mening.

Selv om hensynet til miljøet er den dominerende motivasjonsfaktoren, så er det også andre grunner for å kildesortere. Intervjupersonene forteller om tre andre personlige engasjementer som virker inn på praksisen: å holde orden, å følge reglene og å ta hensyn til de som arbeider med avfallet. Det første handler om de mer praktiske sidene ved å sortere søpla. Marius har en slik praktisk innstilling til å kvitte seg med avfallet:

Det er greit å gjøre det så du slipper å ha søppel overalt. Så ser det jo litt pent ut og (Marius, 17 år).

Også for Ragnar er kildesorteringa en måte å holde det ryddig:

Ja du slipper gris og sånt. Det blir mye gris om du ikke gjør det (Ragnar, 16 år).

Dette formålet med praksisen handler om å holde orden på tingene sånn at det ikke blir så rotete. Hvis de ikke har gode rutiner for håndtering av avfallet, så kan de bli plaget med at søppelet hopper seg opp. Sjøppe lukt ubehagelig og blir kategorisert som noe skittent. Derfor har de en interesse av å kvitte seg med det på en hensiktsmessig måte, slik at det ikke blir til hinder for andre gjøremål.

Noen av informantene kildesorterer fordi de ser det som en plikt de har overfor menneskene rundt seg. Det er viktig for dem å følge de sosiale reglene, og sorteringa av søppelet blir oppfattet som en innsats de gjør for fellesskapet.

Om det er et ork? Absolutt. Altså du er jo ikke glad for å.. altså det er jo en dugnad på en måte. Det er jo gratisarbeid. (...) Det er et arbeid som på en måte ikke tar deg noe sted. Det er ikke noen jeg kjenner i alle fall som er lidenskapelig overfor søppelet. Det er mer et arbeids som må bli gjort. Mer enn en lidenskap folk har for å gjøre. Du våkner ikke opp om morgenen og tenker; "åh, i dag skal jeg kaste søpla mi" (Jakob, 17 år).

Jakob betegner her kildesorteringa som en "dugnad". Det tyder på at hans formål med praksisen er å oppfylle sine sosiale forpliktelser. Han utfører ikke arbeidet med å sortere søppelet ut fra egen nytte, men det handler mer om å tilpasse seg reglene og forventningene som er tilknyttet praksisen. Det at han ser på kildesortering som et "gratisarbeid" viser at han ikke gjør det av økonomiske grunner. Dette kan være forbundet med at søppelet har lav bytteverdi og er dårlig egnet for kapitalistiske relasjoner (se kapittel 2). Det er mulig at noen av ungdommene får ukelønn for å sortere, men ingen av dem forteller at økonomiske incentiver er avgjørende for kildesorteringa. For Kine er det også viktig å følge reglene. På spørsmålet om hvorfor hun kildesorterer svarer hun:

For at kommunen sier at vi må gjøre det. Og så er det jo bra for miljøet (Kine, 16 år).

Og fortsetter:

Mamma og pappa sier også at vi må gjøre det (Kine, 16 år).

Det hun ønsker å oppnå med praksisen er å følge retningslinjene til kommunen og gjøre som foreldrene sier. Hun ønsker å være en god datter ved å utføre sine oppgaver i husholdningen. Det er interessant å se hvordan folk kan ha flere engasjementer for kildesortering som virker samtidig. For Kines del virker det å følge reglene og hensynet til miljøet forsterkende på

hverandre. Det å ha flere motivasjonsfaktorer er positivt for hennes kildesorteringsvaner. Det samme gjelder for Mathias:

Det er fordi at det er bra for miljøet og at jeg ikke skal få kjeft av mamma (ler). Så det er de to grunnene egentlig (Mathias, 17 år).

Motivet med å følge reglene henger sammen med den primære sosialiseringen av adferd i hjemmet. Ved å gjøre som foreldrene sier har de lært seg bestemte rutiner for håndtering av avfallet. Familien har bestemte måter å gjøre ting på, og dette kan i seg selv være en grunn for å kildesortere.

Nei jeg har egentlig bare blitt opplært til det (Samuel, 17 år).

Det siste personlige engasjementet jeg identifiserte handler også om et sosialt ansvar. Enkelte av informantene synes det er viktig å sortere skikkelig av hensyn til de som jobber med avfallet.

Nei sånn at det kan bli gjort på en rett måte. Altså det som skjer med det etterpå. Altså om jeg bare sorterer det med en gang så slipper de på dynga å gjøre det (Marius, 17 år).

Som jeg sa for praktiske grunner for de som arbeider. At de skal slippe å måtte gjøre det etterpå eller at maskinene skal bli ødelagt og sånne ting (Lene, 17 år).

Marius og Lene tenker på resirkuleringsprosessen og hva som kommer til å skje med materialene de sorterer. Motivet for å kildesortere handler her om å være tro mot avfallshåndteringssystemet, og det gjøres ut av solidaritet for de menneskene som samler inn og behandler avfallet.

4.5 Samfunnets materiell-struktur og kildesorteringsteknologiene

Om vi studerer kildesorteringspraksisen i et materialistisk perspektiv får vi først øye på den fysiske tilstedeværelsen og aktiviteten til de som utfører praksisen. Praksisbærerene er mennesker. De er organismer som er virksomme i den stofflige verden (se teorien om det sosio-materielle handlingsfelt i kapittel 2). Så legger vi merke til alle de materielle tingene som trengs for å kildesortere. Jeg bruker noen bestemte begreper i analysen av materiellet. Jeg skiller mellom materialene som kastes, kildesorteringsteknologiene og samfunnets øvrige

materiell-struktur. Materialene som kastes er søppelet. Kildesorteringsteknologiene er hjelpemidler for å utføre praksisen. Slike teknologier er søppelbokser, containere, poser, kildesorteringsstasjoner og liknende. Søppelmaterialene og teknologiene er del av samfunnets større materiell-struktur. Delene av samfunnets materiell-struktur som får betydning for praksisen er for eksempel bygningene hvor kildesorteringa foregår. Men det er også det større nettverket av infrastruktur, transport og teknologi slik som fabrikkene i materialgjenvinningsindustrien og liknende.

Gjennom intervjuene kom det tydelig fram hvordan kildesorteringspraksisen er situert i et sosio-materielt handlingsfelt. Jeg stilte flere spørsmål som hadde til formål å få informantene til å beskrive hvordan de kildesorterte. Det første de beskrev var interaksjonen mellom kroppens fysiske bevegelser og de materielle tingene. Her er noen eksempler:

Hvis det er plast så pleier jeg som oftest å skylle det først. Og så har vi noen matrester som må bort og så hiver jeg det i plastsøpla (Maria, 17 år).

Da tar vi å bretter sammen pappeskene og putter de i pappsøpla (Lars, 17 år).

Dette er beskrivelser av kroppens konkrete praktiske virksomhet i den materielle omverdenen. Det viser hvordan resirkulering involverer bearbeiding og forflytting av allerede bearbeidede stoffer. Gjennom sortering av søppelet klargjøres materialene for igjen å kunne formes til noe nyttig. Ordene "skylle", "hiver", "bretter" og "putter" viser til kroppens bevegelser. "Plast", "matrester" og "pappeskene" er søppelet som skal kastes, mens "plastsøpla" og "pappsøpla" viser til de ulike søppelboksene som tingene skal kastes i. Deres egne forklaringer av hvordan de gjorde det går med en gang inn på institusjonaliserte regler og materielle strukturer. Kildesortering er vanskelig å beskrive uten å komme inn på dette. De materielle strukturene har en mening knyttet til seg, og de forteller hva som er forventet å gjøre (se kapittel 2). Regler og kunnskap for praksisen formidles gjennom materiellet.

Kroppen er en essensiell del av kildesorteringens materielle omveltning. Det er lett å fokusere for mye på aktørenes bevisste valg og omgivelsenes begrensninger, slik at en glemmer at strukturene reproduseres av de virksomme kroppene. Det er kroppsliggjøringen av vanene som gjør det mulig å opprettholde praksisen. Men kroppen kan også være begrensende for handling. Dette kom fram gjennom intervjuene da jeg spurte informantene om hva som er grunnen til at de av og til ikke kildesorterer. Noen av svarene handlet om at de ikke gidde eller orket å gjøre det:

Nei det er vel bare det at man ikke gidder eller noe sånn (Kine, 16 år).

Det er ikke alltid at du bare gidder å flytte hvis det detter noe restavfall i den ene (Samuel, 17 år).

Det er ofte at jeg ikke gidder eller at det er for mye ork, og da orker jeg ikke å sette meg så mye inn i det (Mathias, 17 år).

Etter intervjuene tenkte jeg en stund på hvorfor de ikke giddet. De kunne ikke gi meg noe klart svar på det. Var det mangel på motivasjon eller rett og slett latskap? Eller kunne det være på grunn av noe annet? Flere av disse hadde jo uttrykt personlige engasjementer for miljø og hadde en vilje til å oppfylle sine sosiale forpliktelser. Så det kunne ikke bare være mangel på indre drivkraft som gjorde at de enkelte ganger ikke orket å sortere søpla. Mathias fortalte videre:

At jeg er opptatt med noe annet eller, ja at det er egentlig noe annet jeg skal gjøre da. Så blir det jo litt sånn at jeg ikke gidder (Mathias, 17 år).

For Samuel handlet det om uoppmerksomhet:

Nei det er det at du følger ikke med. Du er uoppmerksom og du følger med på andre ting. Spesielt på skolen er det mye mer ting som kan distrahere deg (Samuel, 17 år).

Marius begrunnet det slik:

For man er så lei alt annet. Også "åhh", så må man gå å hive det i den søpla. Hvis jeg er lei eller sliten eller noe sånn der. Jeg bryr meg ikke om så mye da. Da er det bare å gå å legge seg egentlig. (...) Lyst til å spille eller noe. Slappe av og koble fra (Marius, 17 år).

Det å "ikke gidde" kan være et utslag av at de bruker mye energi på andre ting, slik at kroppen ikke har kapasitet til å kildesortere selv om viljen til å gjøre det er tilstede. Ungdommene har mange forpliktelser og gjøremål i hverdagen. Dette gjør at kroppen av og til blir sliten og uoppmerksom, og da hender det at de kaster noe feil eller velger å ikke kildesortere. Det kan også være andre problemer og utfordringer i dagliglivet som gjør at kildesorteringa føles som et slit. Marius er mindre motivert til å sortere søpla når han er sliten. Kroppen setter begrensninger for hans personlige engasjement.

Materialene som kastes er ting som menneskene har brukt og som de ikke trenger lengre. Det kan være varer de har kjøpt eller andre bruksting som de av en eller annen grunn ikke lenger ser verdien av å ha. Materialene informantene kaster er ting som har vært nyttige, men som etter hvert har blitt ubrukelig eller uønsket. De forteller at de har kastet ødelagte klær, sykler og mobiltelefoner. De kaster også ting som har brukt opp sin bruksverdi slik som brukte batterier, bananskall og andre matrester. Eller forskjellige former for emballasje som kartonger til frossenpizza, kvikklunspapir, tomme kyllingpakker og hermetikkbokser. Typiske beskrivelser av kildesortering hjemme går ofte inn på søppelet fra tilberedning av mat og rydding etter måltider. Da er materialene næringsstoffer eller innpakninger og liknende. I resirkuleringsprosessen kategoriseres søppelet etter hvilket materiale det består av. De som kaster søpla plasserer tingene i mentale kategorier som plastsøppel, pappsøppel, restsøppel og så videre. Denne kategoriseringen kroppsliggjøres og skjer for det meste automatisk for de som er vant med å kildesortere. Materialene setter seg i muskelminnet. Kildesortering gir dermed mening og hensikt til materiellet. Tingene formidler et budskap, og det gjelder å lære seg å lese materiellets kommunikasjon. Lars har erfaring med dette:

Jeg antar at det skal der som ting som er likt skal. At pappen skal der den andre pappen skal og sånn (Lars, 17 år).

Det har også Jakob og Mathias:

Hvis du ser at det er papp så er det merking nok i seg selv bare at det er papp (Jakob, 17 år).

Jeg bruker liksom logikk til å tenke hvor de mest sannsynlig skal da (Mathias, 17 år).

Her er det materiellets materialitet som bestemmer hvor det er hensiktsmessig å sortere det. Det er pappeskens fysiske beskaffenhet som gjør at den skal i pappsøpla. Det samme gjelder for ting som et papirark, en epleskrott eller en knust skål av glass. Informantene forteller at de bruker sansene for å finne ut hvor tingene skal. De ser og føler materialet for å plassere det i en søppelkategori. De lukter på gammel mat før de klassifiserer den som mat eller søppel. Ved slike tilfeller er signitiviteten - det kommunikative aspektet ved materiellet - innebygget i tingene (se kapittel 2) (Østerberg, 1993, s. 129-130). På annet søppel er signitiviteten sterkere og mer eksplisitt. Produkter og emballasje som er merket for resirkulering formidler et budskap til de som kildesorterer om hvor det skal kastes. Dette er også en del av teknologiene som skal gjøre det lettere å kildesortere. Men de unge menneskene jeg intervjuet bruker som

oftest ikke å sjekke merkingen før de kaster noe. Noen ganger skyldes det at de har gjort det så mange ganger at kategoriseringen er kroppsliggjort. Det er også tilfeller hvor merkingen mangler, er uklar eller står med så liten skrift at den er vanskelig å finne. Jeg spurte informantene om de trodde det ville bli lettere å kildesortere dersom merkingen var tydeligere. De aller fleste mente at bedre merking av produktene vil utgjøre en positiv forskjell på praksisen.

Hvis det hadde vært mer sånne symboler så tror jeg at det kunne ha vært enklere (Maria, 17 år).

Det hadde vært mye enklere. Fordi at da hadde jeg sett hvor det skulle (Lill, 16 år).

Samuel kom med et forslag til hvordan dette kan gjøres:

Det at det står med skarpe farger liksom; "Dette skal dit og dit". (...) Hvis det kommer med sterke farger så gjør jo det at du blir oppmerksom, og du kanskje tenker ikke over det men ubevisst så følger du med og kanskje du "ja ok, den her skal faktisk i den her og ikke i den" (Samuel, 17 år).

Dette kan tyde på at en bedre ordning for merking vil kunne øke graden av materialgjenvinning i husholdningene. Særlig for ting hvor materialiteten ikke gjør sorteringen åpenbar. Sammensatte og uklare materialer med svak signitivitet blir ofte ikke sortert. Informantene ønsker at materialenes kommunikasjon er klarere, slik at de kroppsliggjorte rutinene kan utføres uten at de trenger å bruke ekstra tid og energi på å sjekke hvor tingene skal kastes.

Materialene som kastes i søpla er ikke skapt for å bli til søppel. Tingene har bestemte hensikter for de som produserer dem og for de som bruker dem. I produksjonsprosessen er det tingenes bytteverdi som er den bestemmende faktoren. Eierne av bedriftene produserer varer først og fremst for å tjene penger. I produksjonen og varesirkulasjonen er det profittøkningen som er den overordnede hensikten med materialene (Marx, 2018, s. 39-54). Mens for de som bruker tingene er det bruksverdien eller nytten som er avgjørende for hvordan materiellet blir anvendt. Når bruksverdien forsvinner så kvitter de seg med tingene. Det sosiale stoffskiftet gjør at materialene går fra å være råvarer fra naturen til å bli varer, for så å bli bruksting og til slutt søppel. Når resirkuleringen lykkes blir søppelet til nye råvarer. Da går materialene i et kretsløp sånn at det sosiale stoffskiftet blir mer forenelig med natursystemene. Men siden stoffene tar form som naturkapital og varer, er det ikke alltid i bedriftseiernes interesser å lage

bærekraftige produkter som er designet for resirkulering. Gjennom kapitalistisk produksjon og forbruk formidler tingene først og fremst et økonomisk språk om profitt. De som kildesorterer møter disse sosio-materielle strukturene i form av produkter. Noen av informantene har erfaring med produkter som de ikke synes er særlig miljøvennlige. De synes at det lages for mange ting med dårlig kvalitet, slik at det blir mye unødvendig søppel:

Det er jo et problem. Altså de bruker plast og alt mulig rart til å lage de her tingene, og så forurenses det litt når de skal lage ting. Og så er det såpass dårlig at det går sund med en gang. Det er sånn at når du først skal masseprodusere noe så må det jo tåle en støyt (Marius, 17 år).

Det er elektronikk:

Det er jo.. jeg tenker litt sånn at det er jo mye billig elektronikk som blir fort ødelagt og fort slutter å funke, og da blir det ofte at folk kaster det da (Mathias, 17 år).

Men også leker og andre småting av plast:

Leker. Masse sånne lekedinosaurer (...) ja småting. En sånn liten bil eller små ting du har i et Donald-blad for eksempel. Ja det stusser jeg over (Jakob, 17 år).

Altså det er jo veldig mye som lages av plast som fort kan knekke, ja ikke sant.. Det er jo litt irriterende (Maria, 17 år).

Produktenes fysiske beskaffenhet fører ikke bare til mye søppel, men det gjør også at det blir mer komplisert å kildesortere. Ida synes det er vanskelig å sortere søppel av sammensatte materialer:

Det er sikkert ofte det er for eksempel plast på andre ting. Sånn litt mindre biter da på en.. ja. Så man bare driter i det og så kaster man det i vanlig søppel (Ida, 18 år).

Maria forteller:

Sånn små plastting kaster jeg veldig fort i restavfallet ikke sant (Maria, 17 år).

Flere av informantene reagerer også på at produkter har mye emballasje som blir til søppel:

Jeg synes veldig ofte at det er.. for eksempel hvis man får en pakke i posten fra en nettside eller noe sånn, så er det jo flere lag med plast og sånn (Ida, 18 år).

Ting er jo pakka inn i plast og så pakka inn i plast på nytt igjen og sånt. Og det er jo ikke nødvendig (Lars, 17 år).

Det er jo mye unødvendig plastikk og emballasje på produkter og sånt som vi kunne vært foruten (Mathias, 17 år).

Vi ser altså at det er flere egenskaper ved produktene som ikke er økologisk bærekraftige, og som fører til problemer for kildesorteringspraksisen. Produkter med utydelig merking, småting og ting av sammensatte materialer krever en ekstra innsats å sortere. Dette virker som en barriere for flere av intervjupersonene, og de kaster ofte slikt søppel i restavfallet. De store mengdene emballasje og varer av dårlig kvalitet oppfattes som lite miljøvennlig, siden det skaper unødvendig mye søppel.

Kildesorteringsteknologienes hensikt er å legge til rette for sortering av avfallet. Avfallsselskapet og kommunen har et helt system av materiell som brukes til innsamling og behandling av søppelet. De har miljøstasjoner og returpunkter med containere hvor innbyggerne kan levere avfallet. Husholdningene får tildelt sekker for plast og søppeldunker for restavfall og papp som skal stå utenfor boligene. Det er renovasjonsbiler som kommer å henter søppel der hvor folk bor. Disse teknologiene er en del av de større materiell-strukturene for avfallshåndtering, og utgjør et nettverk av industri for gjenvinning, forbrenningsanlegg, deponier og liknende. Dette nettverket av materielle og økonomiske strukturer strekker seg langt ut over landegrensene. Mye av den sorterte søpla sendes til utlandet for videre behandling (Miljødirektoratet, 2020b). For folk som kildesorterer er det naturligvis vanskelig å sette seg inn i hva som skjer med alle materialene etter at de har kvittet seg med det. De forholder seg til søppelet når de kaster det, og anvender de tilgjengelige kildesorteringsteknologiene som praktiske hjelpemidler i hverdagen. Kommunens og avfallsselskapets teknologier legger til rette for bestemte handlinger. Teknologiene er en materialisering av reglene, og de forteller folk hva som er forventet å gjøre. Reglene er gjort eksplisitte i sorteringsguiden som er tilgjengelig på internett og på en app. Men ungdommene jeg intervjuet har ikke for vane å sjekke dette. De forholder seg for det meste til reglene gjennom sin interaksjon med materialet. Posen for plast og søppelkassene for restavfall og papp kommuniserer til innbyggerne at de skal sortere disse tingene hjemme. Informantene har erfaring med å tyde materialets budskap. De fleste av dem har fått med seg at søppelkassen med blått lokk er for papp og at den med sort lokk er for restavfall. De tolker tekst og symboler på containere, og som oftest klarer de å forstå hva teknologiene vil formidle.

Kroppen reagerer på materiellets signitivitet når de kaster søppelet på rett plass. Tydelige materiellstrukturer gjør at de kroppsliggjorte rutinene kan utføres raskt og enkelt. Familiene har imidlertid forskjellig forståelse og anvendelse av teknologiene. Det er opp til hver enkelt familie hvordan de vil organisere søppelhåndteringa inne i huset. Jeg ba informantene beskrive hvordan beholderne inne ser ut. Mathias fortalte:

Søpla inne har vi plassert under vasken i en skuffe som du drar ut. Cirka en meter lang skuffe der vi har.. det er vel mer enn fire. Men det er fire plastbokser som er liksom hovedboksene, og så ligger det litt sånn annet også. Og ja det har vi under vasken på kjøkkenet da (Mathias, 17 år).

Hjemme hos Mathias har de samlet avfallet på ett sted på kjøkkenet. De har laget seg et eget kildesorteringsopplegg under vasken hvor det meste skal kastes. Mens Kines familie har løst det på en litt annen måte:

Vi har ei sånn restavfallssøppel under vasken. Og så har vi også en med plastikk under vasken. (...) Også har vi sånn metall og glass ute. Rett utfor døra sammen med papp og pant (Kine, 16 år).

Hos Kine så oppbevares flere ting ute på trappa. Andre intervjupersoner fortalte at de har noe av søppelet under vasken på kjøkkenet, mens panten, pappen og sekken med plast kan stå inne i en bod, på vaskerommet eller ute i garasjen. Her ser vi at teknologiene for kildesortering må tilpasses de øvrige materiellstrukturene. Bygningene hvor folk bor er av forskjellig form og størrelse. Noen har mindre plass på kjøkkenet, og da må noen beholdere plasseres andre steder. De fleste av familiene jeg undersøkte forsøker å tilpasse seg reglene ved å sette opp beholdere for søppelet inne i huset. Men noen har ikke et opplegg for sortering hjemme. Hos mora til Marius er det bare beholdere for restavfall og pant:

Hos mamma så er det jo søppel under vasken. Pant inne på vaskerommet. En svart dunk utenfor huset hvor alt går oppi. Unntatt panten da. Og så når den dunken er full så har vi en konteiner nede med krysset som går inn til veien hvor vi bor, og der er det å springe ned hver andre måned kanskje (Marius, 17 år).

Hjemme hos Lill er det heller ikke noe sorteringsopplegg. Hun forteller:

Vi kunne jo kanskje hatt flere søppelbokser hjemme. Da tror jeg at jeg hadde blitt mye flinkere. Hvis vi hadde hatt en for restavfall og en for andre ting (Lill, 16 år).

Kildesorteringsteknologiene anvendes forskjellig, og ikke alle husholdningene klarer eller ønsker å ta i bruk eget materiell for sortering. Materiellet kommuniserer kommunens og avfallsselskapets regler. Beholderne inne i huset kommuniserer også familiens regler og normer. Slik kan hjemmet bli sett på som et sosio-materielt handlingsfelt, hvor tingene er tilknyttet hensikter og forventninger (Østerberg, 1990, s. 69). Sjøppelbeholderne under vasken sier noe om reglene for hva som skal gjøres med avfallet. Dersom informantene ikke kaster det i rett beholder så kan de få sanksjoner fra foreldrene. Men fraværet av teknologier formidler også et budskap. Hjemme hos Lill er det få materielle strukturer for kildesortering, og det forteller henne at det er greit å ikke sortere. Ragnar merker at de ikke lenger har en egen beholder for matsøppelet hjemme:

Ja det står under vasken. Så trekker du det ut, så har vi en dunk med restavfall og så.. før brukte vi å ha en pose med mat attmed der det var sånn.. men nå har vi bare en pose for papir hengene på et vindu der. Og så en pose for ren plast (Ragnar, 16 år).

Jeg spør om han tror han ville sortert matavfallet hvis det var tilgjengelig.

Ja det tror jeg. For det var jo det før (Ragnar, 16 år).

Her er teknologiene begrensende for praksisen. Det var ikke lønnsomt nok for aktører i gjenvinningsindustrien å opprettholde ordningen, og derfor ble reglene og praksisen endret. Ragnar kan jo ikke sortere matavfall når ikke avfallsselskapet lenger har den ordningen. Det hjelper ikke at han allerede har gjort det til en rutine. Matsøppelet må gå sammen med restavfallet.

Dette illustrerer et viktig funn som går igjen og danner et mønster i datamaterialet. Det virker som om informantene er tro mot de materiellformidlede reglene, særlig når de innlærte vanene først er etablert. For at kildesorteringa skal opprettholdes i det daglige livet, må rutinene kunne utføres uten for mye strev. De kaster som oftest ting i rett søppel hvis kildesorteringsteknologiene er tilgjengelige og praktiske. Som Mathias sier:

Jeg kildesorterer det jeg kan når det er tilgjengelig da (Mathias, 17 år).

Maria har det på samme måten:

Det har nok litt med tilgjengeligheta å gjøre, og så hvis man på en måte tenker at det blir mye styr da. At man må gjøre mer arbeid enn å bare kaste det med en gang (Maria, 17 år).

På spørsmålet om hvorfor de av og til ikke kildesorterer er det mange av informantene som svarer at det ofte er på grunn av at materiellstrukturene for sortering ikke er tilgjengelig. Det gjelder også på skolen:

Ja hvis jeg hadde gym og så har jeg egentlig ikke plass til å ta med meg en flaske eller noe, så kan det hende at jeg kaster flaska. (...) Altså det kunne jo vært unngått. Men det har jo litt med sånn at det er upraktisk å gå rundt med.. å bære rundt på en flaske. Det er jo ikke så tungt eller noe. Men det er jo bare.. ja, litt upraktisk (Lars, 17 år).

På fritidsaktiviteter:

Jeg syns at det er lite kildesortering på.. for eksempel jeg driver med klatring da. Og så i klatrehallen så har vi jo bare en søppel, og da går jo alt i samme (Ida, 18 år).

På kafé og restauranter:

Det bruker jo å være sånn man kan kaste på kafeer og sånn. Hvis man skal rydde selv. Og da kaster man jo der. Det er jo bare vanlig søppel. Så da kaster man jo det i vanlig søppel (Lars, 17 år).

De har jo ofte bare en eller to søppelbokser, og det da kaster jo det bare der da. Sånn som på kafé så har de jo bare en søppelboks. Noen ganger en til flasker også, og da bruker jeg jo den til flasker til flasker da. Men ofte så er det bare en og da kaster jeg bare alt i den da (Mathias, 17 år).

Og på ferietur:

Jeg var i England i sommerferien og der hadde de jo ikke noen søppelbokser i byen nesten, og det var litt sjokkerende. Men da ble det litt sånn at jeg.. hvis det var noe som litt sånn papiravfall og sånn, så ble det litt sånn at jeg bare kasta det. For det var ikke noen søppelboks tilgjengelig, og jeg orka ikke å gå rundt med det hele tiden (Mathias, 17 år).

Disse eksemplene viser til situasjoner hvor det ikke er samsvar mellom de kroppsliggjorte vanene og materiellet. Informantene uttrykker at det er vanskelig å kildesortere når teknologiene er fraværende, selv om reglene er innarbeidet og de har personlige engasjementer for å gjøre det. Det må være praktisk mulig å kildesortere søppelet uten at det går for mye ut over de andre gjøremålene i hverdagen. Kasting av søppel er jo ikke en

aktivitet som folk tenker på hele tiden. Praksisen består av mange små handlinger i løpet av en dag. Derfor blir det rett og slett for tungvint å måtte bære rundt på søppel eller gå en ekstra omvei hver gang de skal kaste noe.

Kildesorteringsteknologiene kan framstå som materialiserte krav. De som har flere beholdere for søppel hjemme kan oppleve at materiellet forteller dem at de må kildesortere. Dette kravet blir støttet opp at foreldrenes forventninger og reglene i husstanden. Mange av de unge har internalisert disse forventningene. Vanene er innarbeidet og de ønsker å kildesortere av hensynet til miljøet eller av andre grunner. Da erfares interaksjonen med materiellet mindre som et krav og mer som en fri situasjon. Men fraværet av teknologier kan også framstå som materialiserte krav. Lars og Mathias beskriver hvordan søppelboksene på en kafé gir instruksjoner for handling. Når de er ferdig å spise er de ikke tvunget til å kaste papirservietten og sugerøret av plast i restavfallet. De kan la søppelet bli liggende igjen på bordet. Men dette vil være et brudd på de sosiale normene for hvordan man oppfører seg. Tilstedeværelsen av søppelboksene på kafeen signaliserer forventninger om at folk skal rydde etter seg. De kan også ta med seg søppelet helt til de finner et sted å kildesortere det. Da må de oppbevare det helt til de kommer hjem eller til et annet sted hvor det er beholdere for sortering. Informantene gjør ikke dette. Det vil være forstyrrende for andre planer som de har for dagen. Når de er på tur ute i naturen bruker de å ta med seg søppel tilbake. Men i andre sosiale sammenhenger har de planer og aktiviteter som de anser som viktigere. Det vil for eksempel være lite hensiktsmessig å gå hundre meter bort for å kaste noe, hvis dette innebærer at de mister bussen hjem. Dessuten er det å drasse rundt på søppel både sosialt avvikende adferd og veldig upraktisk; det møter motstand i det praktisk-trege feltet.

De som har en sterk indre motivasjon for å kildesortere kan føle seg oppgitt eller få dårlig samvittighet når hjelpemidlene for å gjøre det ikke er tilstede. De opplever at det ikke er samsvar mellom de materielle strukturene og samfunnets forventninger om å være miljøvennlig, og dette kan gi en avmaktfølelse. Deres frihet til å gjøre miljøvennlige handlinger møter for stor motstand i det sosio-materielle handlingsfeltet. Det er ingen som tvinger dem direkte til å la være å kildesortere, men fraværet av søppelbokser kommuniserer en taus kommando. Slike tilfeller kan betegnes som materiellformidlet avmakt. I det daglige livet er dette imidlertid ikke noe som skaper stor frustrasjon i de bestemte situasjoner. Folk tenker for det meste ikke over at de kaster søppel, og de små miljøvennlige handlingene må derfor skje som vanehandlinger. De fleste lar kroppen automatisk reagere på materiellets instruksjoner, og dette skjer ubevisst gjennom de innarbeidede bevegelsene. I ettertid kan de

likevel reflektere over en følelse av avmakt, slik som noen av informantene gjorde under intervjuet. Analysen av materialet viser dermed at kildesortering ikke bare beror på individenes hensikter og vilje til å gjøre det. Praksisen er også avhengig av at teknologiene er tilgjengelige, at reglene er innarbeidet og at materialene som skal kastes er forståelige og håndterbare.

5. Gjenbruk som praksis

Gjenbruk har flere likhetstrekk med kildesortering. Flere av elementene i kildesorteringspraksisen finner vi også i gjenbrukshandlinger. I likhet med kildesortering består gjenbruk av handlinger som er miljøvennlige. Begge praksisene kan påvirkes av aktørenes personlige engasjementer for å handle ut fra hensynet til miljøet. Gjenbruk involverer også interaksjon med materielle ting. Det er materialene som gjenbrukes. I resirkuleringsprosessen gjenvinnes materialene, og det lages helt nye ting av dem. Mens gjenbruk betyr at materialene brukes på nytt uten at de må tilbake i produksjonssfæren. Det innebærer å finne måter å behandle materialene som gjør at de kan fortsette å være nyttige, i stedet for å kategorisere dem som søppel. Praksisen består av handlinger som gjør at tingene opprettholder sin bruksverdi. Analysen av praksisen starter med en beskrivelse av de forskjellige gjenbrukshandlingene. Så identifiserer jeg hvilke motiver og barrierer som påvirker informantenes gjenbrukspraksis.

5.1 Former for gjenbrukshandlinger

For å undersøke informantenes gjenbruksvaner stilte jeg dem spørsmål om hvordan de forholder seg til brukte ting. Jeg ville finne ut hvordan de bruker tingene, og hvordan de anskaffer seg og kvitter seg med dem. Flere av dem har erfaringer med å kjøpe og selge brukt. Ida forteller:

Man kjøper jo noen brukte klær. Det er mye sånne der kjøp og salg sider på Facebook og ting og tang. I stedetfor at folk kaster det så selger de det eller gir det bort. Så det er jo bra (Ida, 18 år).

Hun bruker internett for å handle brukte ting. Denne handelen foregår på flere digitale plattformer. Ida er av og til inne på forskjellige grupper og sider på internett, men hun har også apper på mobiltelefonen:

Ellers så fins det jo apper der det.. det er veldig mye sånne apper der det er masse jenter som selger klær de ikke har brukt og.. istedenfor å kaste det så selger vi det liksom til hverandre (Ida, 18 år).

Lill er også med i en kjøpe/selge/bytte gruppe på Facebook:

Nei jeg er medlem der, og hvis jeg ser noe jeg har lyst på.. altså det er jo mange fine klær som er brukt der, som merkeklær og sånn som noen legger ut noen ganger. Og da hender det vel at jeg byr på det. Og jeg pleier å legge ut selv. Så jeg har faktisk tre søppelposer hjemme med klær i som jeg har lagt ut for salg (Lill, 16 år).

Flere forteller at de kjøper og selger brukte klær over internett. Men det handles også andre ting, slik som sko, mobiltelefoner, mopeder, hodetelefoner og turutstyr. Maria bruker å sjekke flere nettsteder hvis hun trenger noe. Det er tydelig at dette er et felt hun behersker og er interessert i. Hun snakker med stor innlevelse:

Hvis det er for eksempel sånne turting så bruker jeg å se på Finn. For som oftest så pleier folk å selge ubrukte ting på Finn, og spesielt sånne dyre ting. Så der kan man liksom kjøpe det litt billigere, og så er det ofte ganske nytt og veldig bra kvalitet. Så der får man litt igjen for pengene (Maria, 17 år).

Hun kjøper:

Mest sånn turutstyr. For eksempel ryggsekker og litt sånne ting da. For det er jo ting som folk ofte bruker en gang og så selger de det videre (Maria, 17 år).

Og selger:

Jeg solgte en gang ei seng, og så har jeg solgt litt sånn sportsutstyr også da. Og det er veldig greit (Maria, 17 år).

De unge er vant til å bruke moderne teknologi. Datamaskiner og mobiltelefoner er en naturlig del av deres hverdag. Så det er ikke overraskende at de tar i bruk digitale løsninger for å anskaffe seg brukte ting. De opplever at det er enklere å bruke internett enn å gå på loppemarkeder og bruktbutikker. På internett er det også mulig å skaffe seg ting som legges ut gratis. Men informantene bruker det mest til å kjøpe eller selge. Så disse relasjonene er avhengig av penger - altså bytteverdier - for å kunne gjennomføres. Likevel kan slike handlinger betegnes som gjenbruk, siden de sørger for opprettholdelse og utnyttelse av tingenes bruksverdi. Klærne, senga og sportsutstyret slipper å bli til søppel når de heller kan bli solgt på en internettside. Tingene får en ny tilværelse hos nye eiere, og materialene blir utnyttet bedre.

Noen former for gjenbruk involverer penger, mens andre gjør det ikke. Bytting er en mer direkte utveksling av tingene. Lene forteller:

Av og til så bytter jeg med venninnene mine. Eller at vi låner topper hos hverandre og sånne ting. Så det er ikke.. jeg vet noen dem kjøper helt nytt hvis de skal ha noe, men av og til så byttelåner vi bare (Lene, 17 år).

Ida praktiserer også bytting:

Jeg og søstera mi bytter veldig mye klær da. Vi er jo samme størrelsen på en måte (Ida, 18 år).

Vi ser at bytting og byttelåning av klær kan foregå i nære relasjoner. Hvis de har klær som de ikke har behov for lenger, så kan de bytte eller låne det bort til venninner eller søsken. Hvis de uansett ikke bruker plaggene selv, så syns de at det er bra at noen andre får nytte av dem. På denne måten blir klærnes bruksverdi utnyttet bedre.

Bytting av ting kan skje i nære relasjoner, men det kan også være mer organisert. Jakob har vært med på et arrangement hvor skiutstyr ble kjøpt, solgt og byttet:

Vi har hatt sånne der arrangering av skigruppa hvor man har sånn der byttedag. Da kommer folk med skistaver eller ting de har vokst ifra eller som de ikke trenger mer, eller sånne sko og sånn der som fortsatt er bra nok til å kunne byttes. Og da har du for eksempel få alpint sko for to hundre kroner, som er veldig bra. Eller ski og sånn der som du kan kjøpe veldig billig da. Det er så og si bytting. (...) Det er idrettslaget som arrangerer det. Så da kommer du med gammelt utstyr og så får du muligheten til å gi det videre (Jakob, 17 år).

Arrangementer som byttedagen er arenaer hvor folk kan utveksle ting. I løpet av oppveksten prøver barn og unge ut forskjellige aktiviteter som krever bestemte former for materiell. De vokser fort og mange rekker ikke å slite ut utstyret før det ikke passer lenger. Mange har derfor en del sportsutstyr liggende som blir lite brukt. Byttedagen gir dem en mulighet til å kvitte seg med ting som fortsatt er brukbare, og anskaffe seg brukte ting i stedet for å kjøpe helt nytt utstyr hver gang. Jakob mente at det var fint at han kunne komme dit med ting han ikke trenger, og kanskje finne noe som han har mer bruk for.

Sports- og fritidsutstyr kan også lånes gratis på utstyrsbanken i kommunen. Maria har benyttet seg av ordningen:

Jeg lånte sånn slalåmski en gang. Jeg syns det fungerte veldig bra (Maria, 17 år).

Låning egner seg bra for ting og utstyr som er av en slik art at det brukes sjeldent og er dyrt å kjøpe nytt. Det kan for eksempel være ting de bare trenger å bruke for en kort periode. Eller utstyr til aktiviteter som er veldig sesongavhengige, slik som slalåmski. Marius forteller at han også har lånt slalåmutstyr, men han betalte for å leie det på alpinksenteret. Lenes familie har lånt klatreutstyr og kajaker på farens arbeidsplass. Der har de en ordning hvor de ansatte kan låne utstyret gratis.

Flere av informantene forteller at de får og gir bort ting innad i familien. Arv er en utbredt gjenbrukshandling i noen av familiene. Det vanligste er at småsøsken overtar klær og utstyr som storesøsknene har vokst ifra:

Det kommer vel an på hvilke ting det er snakk om. Men hvis det er klær og sånn der så.. jeg har jo en lillesøster da, så hun får jo klærne jeg ikke passer lengre og sånt (Ida, 18 år).

Marius har både arvet og arvet bort klær:

Det var sånn når man var liten så arva man jo mesteparten av klærne man hadde. Jeg ser jo at lillesøstera mi på tre år, hun bruker jo de klærne jeg hadde (Marius, 17 år).

Det har også Maria:

Jeg pleier å arve, og så pleier jeg å la andre arve fra meg da (Maria, 17 år).

Mange av ungdommene forteller at de får og gir bort klær. Men det hender at søsken overtar andre ting:

Og leker det arver lillebror (Samuel, 17 år).

Men arv foregår nødvendigvis ikke bare innad i husstanden. Slektninger kan også arve ting fra hverandre:

Når vi var mindre så arva vi jo mye klær fra søskenbarna våre som var større enn oss og sånn (Ida, 18 år).

Jeg arver ikke så mye fordi jeg er den største i familien. Så har ikke noen å arve fra egentlig. Men jeg har arvet bort klær til søskenbarn som er ganske små (Lars, 17 år).

Og venner:

Har arva ganske mye klær av en kompis av meg. For han var blitt for stor sånn at de ikke passa han lenger. Så jeg arva to søppelposer med klær (Ragnar, 16 år).

Familiene bruker arveordningen som en måte å utnytte de brukte tingenes verdi. Det er mest barn og ungdom som får og gir bort ting gjennom arv. I den tidlige perioden i livet utvikler de seg og endrer behov raskt. De blir større og trenger klær i andre størrelser. De får nye interesser og deltar på nye aktiviteter. Derfor har mange av dem klær, sko, leker og annet utstyr som ikke brukes, selv om det ikke er ødelagt. Ved å arve bort disse tingene sørger familiene for at det fortsatt kan ha en nytte for noen, og da slipper de å kaste fullt brukbare ting i søpla. Ungdommene jeg intervjuet er kommet i en alder hvor det handler mest om å arve bort ting til mindre søsken eller slektninger. Men noen av dem forteller at de husker å ha arvet ting selv da de var mindre. Noen er med på å bestemme disse utvekslingene, og har et større ansvar med å forvalte sine egne ting. Mens i andre familier så er det en eller begge foreldrene som organiserer arvingen av klær. Hos Marius er det sånn. Har forteller hva som skjer med klærne som han arver bort:

Gir til mamma. Og så forsvinner det (Marius, 17 år).

Hvis de ikke har noen å arve det til, så kan familiene benytte andre ordninger for å gi bort klær. Det fins flere organisasjoner som samler inn klær for gjenbruk. Lenes familie bruker å gi bort klær til slike organisasjoner:

Hvis det er klær og sånne ting så.. hvis de er i god behold da så gir vi de ned til Røde Kors, eller hiver de i de der UFF eller Fretex konteinerne (Lene, 17 år).

Familien til Ida bruker også å levere brukte klær i organisasjonenes utplasserte konteinere:

Mamma bruker å samle opp klær som vi ikke bruker lenger og heller gi det der da enn å kaste (Ida, 18 år).

Istedenfor å kaste klærne i søpla så brukes disse ordningene slik at noe av klærne kan gå til folk som trenger det mer. Ragnar har gitt klær og sko til en annen frivillig organisasjon som samlet inn ting til nyankomne flyktninger i Norge:

Det har hendt at jeg har gitt klær til nye familier som har kommet inn i landet og sånn der (Ragnar, 16 år).

Noen av Ragnars gamle klær kom til nytte for flyktninger som ikke eide noe da de kom til landet. På denne måten kan gjenbruk også være en solidarisk handling. De som gir bort på denne måten føler at de gjør en god gjerning for andre.

Gjenbruk kan også handle om å finne nye bruksområder for ting i stedet for at det blir til søppel. I Marias familie hender det at ødelagte klær blir tatt i bruk til helt andre formål:

Som oftest så enten så kaster jeg det, eller så pleier vi å legge det i en pose og så får pappa det ut i garasjen sånn at han kan bruke det som filler (Maria, 17 år).

Faren til Maria trenger noe til å tørke olje og gris med i garasjen. Så materialene i noen av de ødelagte klærne får en ny bruksverdi. Gamle T-skjorter og liknende rives i stykker og brukes som tørkeklut. Lars forteller også om gjenbruk av materialer:

Syltetøyglass gjenbraker vi. Vi lager tyttebærsyltetøy og bruker gamle syltetøyglass til det (Lars, 17 år).

Slike kreative former for gjenbruk har en dobbel effekt. Det gjør både at materialene utnyttes bedre og at de slipper å kjøpe nye ting når de trenger tørkekluter og glass for å sylte bærene.

En annen gjenbrukshandling er å reparere ødelagte ting slik at de fortsatt kan brukes. Noen av informantene har foreldre eller besteforeldre som hjelper med å reparerer klær med hull i:

Hadde jo flere bukser når man var mindre som bestemor brukte å lappe. Og så var det sånn der at jeg kom ei uke senere og så måtte jeg ha ny lapp. Sånn var det jo når man var liten. Var å lekte ute og da blir det jo fortere ødelagte klær (Marius, 17 år).

Hvis jeg får sånne småhull i klær eller noe sånn der så syr mamma de bare sammen (Lene, 17 år).

Gensere med små hull eller noe sånn der. Det går det jo fint an å fikse. En dunjakke for eksempel med hull i (Ida, 18 år).

Lill har gjort dette selv:

Jeg har jo sydd noen klær som har fått hull i seg og sånt (Lill, 16 år).

Flere av informantene forteller at de har reparert forskjellige ting. Maria har limt en ryggsekk med ødelagt glidelås, og Samuel har reparert en gammel datamaskin i stedet for å kjøpe en ny. Mens Mathias fikser mobiltelefoner:

Mamma ødela batteriet på telefonen sin da. Og i stedet for å kjøpe ny så kjøpte vi nytt batteri, og så skifta jeg batteriet på den i stedet for. Så ja jeg tar ofte å fikser ting i stedet for å kjøpe nytt da (Mathias, 17 år).

Vi ser at informantene gjenbruker ting på flere måter. Praksisen består av et helt sett med gjenbrukshandlinger. Tingene blir utnyttet bedre ved at flere mennesker anvender dem. De kjøper, selger, får og gir bort brukte ting. Utvekslingen av ting skjer også gjennom bytting, låning og arv. I tillegg utfører de handlinger som opprettholder tingenes bruksverdi. Gamle ting blir reparert, og det blir funnet nye og kreative bruksområder for dem. Gjennom deling og opprettholdelse av bruksverdiene sørger gjenbrukspraksisen for at de materielle tingene øker sitt potensial for å dekke menneskelige behov.

5.2 Motiver og barrierer for gjenbruk

Jeg ønsket å vite noe om hvilke personlige engasjementer ungdommene hadde for gjenbruk. Så jeg spurte dem hvorfor de bruker brukte ting. For noen er den viktigste motivasjonsfaktoren å spare penger. Lill sa at hun kjøper brukte plagg fordi:

...det er litt billigere enn en helt ny en (Lill, 16 år).

Det samme tenker Ragnar og Jakob:

Nei for at det er billigere sikkert (Ragnar, 16 år).

Som regel som er det økonomisk motivasjon. Jeg vil ikke si at jeg bevisst tenker at jeg kjøper brukte klær for å spare på miljøet (Jakob, 17 år).

For informantene er de økonomiske insentivene for å gjenbruke sterkere enn for kildesortering. Det gjelder særlig for de som gjenbruker ved å kjøpe og selge. De forteller at det kan være dyrt å kjøpe nye ting. Ofte finner de ting som er nesten like gode på de digitale bruktmarkedene, og disse koster bare en brøkdel av de nye tingene. Så de kan spare betydelige summer ved å velge å kjøpe brukt. Slike gjenbrukshandlinger kan dermed være drevet av aktørens økonomiske rasjonalitet. For de som ikke har råd til å kjøpe alt de trenger

nytt, kan gjenbruket være drevet av økonomisk knapphet. For Mathias innebærer kjøp av brukte ting overveininger av hvilke ting det er og hva han har råd til å kjøpe:

Det er jo ofte billig da. Så da kan jeg jo kjøpe det. Men det kommer jo litt an på hvor viktig det er for meg da. For eksempel nå her for noen uker siden så kjøpte jeg ny gitar. Og den kjøpte jeg helt ny. Jeg tenkte liksom at den skal jeg ha, og den er såpass viktig for meg. Så den kommer jeg til å bruke mye, og da orker jeg ikke å kjøpe noe som er brukt da. Mens for eksempel mopeden som jeg kjøpte her for et år siden, den kjøpte jeg brukt fordi at det var billigere og det var jo.. nei jeg skal jo ikke ha den i så mange år ikke sant. Det kommer litt an på situasjonen tenker jeg (Mathias, 17 år).

For Maria og Ida er både økonomi og miljø viktig for gjenbruket:

Det er jo begge delene vil jeg si. Både fordi at det er jo billigere, og så får man jo ofte veldig bra kvalitet i de tingene man kjøper (Maria, 17 år).

Det er jo mye billigere da. Og så slipper folk å kaste det. Så jeg skjønner jo godt at folk heller selger og gir det bort og sånn. Det gjør jo vi også hvis det er noe. Så det er jo bra for miljøet (Ida, 18 år).

Det samme gjelder for Kine:

Det er jo billigere, og så er det jo litt bedre enn å kjøpe nytt fordi da er du på en måte med på at det skal produseres mer (Kine, 16 år).

Hun tenker at det er bra for miljøet å bruke brukte ting fordi:

...da blir det mindre produksjon og mindre utslipp. Og så blir det mindre søppel (Kine, 16 år).

Ragnar kobler også gjenbruket til produksjonen og miljøproblemene:

Om vi gjenbraker så slipper de jo å drive å lage.. for da blir det jo bare verre og verre (Ragnar, 16 år).

Ut fra intervjuene er det klart at de unge menneskene tenker at det er viktig for miljøet at folk gjenbraker ting. Selv om Jakob sier at han gjenbraker av økonomiske grunner, så tror han at gjenbruket har en positiv virkning på miljøet:

Hvis jeg sier for eksempel at materialisme og det her forbrukssamfunnet, "bruk og kast kulturen", er et problem fordi at du produserer ikke bare store mengder, men unødvendig store mengder av avfallsstoffer som vi ikke burde ha hatt til på begynne med. Så er jo det et problem. Og når du gjenbraker så har du plutselig hoppa over en kjede med produksjon. Så det blir mindre av det hvis etterspørselen er mindre (Jakob, 17 år).

Det er tydelig at informantene ser miljøproblemene i sammenheng med sitt eget forbruk. De er klar over at hvis de forbraker mange ting så bidrar det til mer produksjon, og også til mer søppel og forurensing. Noen av dem føler et stort individuelt ansvar for miljøet. Lene har ikke for vane å bruke brukte ting. Hun er veldig miljøbevisst, og syns ikke at hun selv gjør nok for miljøet:

Jeg burde bli flinkere på å ikke handle like mye klær for det er ikke noe særlig bra for miljøet (Lene, 17 år).

Hun er også oppgitt over at de som produserer tingene ikke tar større ansvar for miljøet:

Det er jo mange ting som kunne blitt laga mer miljøvennlig eller mer sånn bærekraftig og at det holder lengre. Men folk lager jo ting som blir fort ødelagt fordi at de skal få solgt mer av det (Lene, 17 år).

Og forteller videre:

Fast fashion kjeder lager sånne.. det er jo ikke den beste kvaliteten på klærne deres, men de lager jo veldig masse. Så da kan folk også kjøpe veldig masse. Jeg tror at liksom elektronikk og telefoner og sånne ting. De kunne ha vart mye lengre og hatt mye bedre oppdatering å sånne ting, og funka bedre lengre hvis de som lager de hadde gått inn for det. Men de vil jo selge mer telefoner, så jeg føler det er litt mer sånn at det er de som skal selge oss ting som gjør det (Lene, 17 år).

Ida gjenbraker ting og tenker at det er bra for miljøet. Men hun syns ikke at det er de som bruker tingene som har det største ansvaret:

Jo så klart. Hadde alle bare drete i det så hadde det jo vært enda verre. Men jeg tenker jo mye på at det er store land og fabrikker og sånt som er hovedårsaken da (Ida, 18 år).

Lars forteller hva han tenker om dette:

De som masseproduserer klær lager jo masse klær og bruker jo mye sånn ressurser og sånt. Så blir det ødelagt etter to uker, og så må man kjøpe nytt igjen. Og selv om det er billig så.. det er jo det som gjør det da. Man kjøper jo masse. jeg tenker at sånne lager mye søppel (Lars, 17 år).

Det er åpenbart at snakket om gjenbruk og miljø treffer en nerve hos flere av informantene. De opplever at det er en ubalanse mellom sin egen praksis og samfunnets produksjon av ting. Samfunnet legger opp til et stort forbruk og samtidig skal folk ha økologisk bærekraftige livsstiler. De unge syns ikke at det kreves for mye av dem som enkeltpersoner til å gjøre handlinger som er miljøvennlige. Men de føler at myndigheter og bedrifter gjør for lite for miljøet. Her kan de i liket med kildesorteringa føle en slags oppgittethet eller avmaktfølelse. Motivasjonen for å gjenbruke for miljøet blir svekket når de tenker på at handlingen har så liten betydning i den store sammenheng. De store selskapene slipper jo ut mye mer klimagasser uansett, og søppelbergene vokser selv om de velger å bruke en arvet bukse i stedet for å kjøpe en ny.

Gjenbruk er en mer bevisst miljøhandling enn kildesortering. Det er fordi kildesortering består av mange kortvarige bevegelser og for det meste utføres som en kroppsliggjort vane. Gjenbruket skjer ikke like hyppig. Avgjørelsen om skaffe seg eller kvitte seg med brukte ting blir oppfattet som viktigere enn beslutninger om hvordan de kaster søppelet. Gjenbrukshandlinger krever mange ganger en større oppofrelse, og får større konsekvenser både for de som utfører dem og for miljøet. Det er handlinger som skjer *før* ting blir kategorisert som søppel. Det innebærer ofte en vurdering av tingenes egenskaper og brukbarhet, og får folk til å tenke over om de faktisk trenger alle disse tingene. Derfor er det lettere for informantene å koble gjenbruket til produksjonen og miljøproblemen.

Gjenbrukspraksisen bærer ikke preg av kroppsliggjorte vaner og ubevisste handlinger. Men likevel innebærer gjenbruket noen praktiske forståelser som internaliseres i kroppen. Vanene de har for å verdsette de materielle tingene har blitt en del av hvem de er. De lærer hvordan de skal oppføre seg i familien, og sosialiseres inn i bestemte handlingsmønstre. Denne sosialiseringen får betydning for hvordan de forholder seg til brukte ting. Barn som vokser opp i familier hvor det er vanlig å arve ting har et mer naturlig forhold til å gå med brukte klær, enn de som vokser opp i familier som ikke har denne tradisjonen. Informantene som arver har dermed lettere for å praktisere andre former for gjenbruk. De har lært seg noen verdier om hvor viktig det er å dele tingene slik at de kommer bedre til nytte. Da handler det

nødvendigvis ikke om miljøgevinstene med gjenbruket, men om hvordan familien verdsetter tingene. Maria forteller:

Det er jo viktig for miljøet da og sånn. Men det er også det at jeg synes det er viktig at vi på en måte tar vare på det vi har, og prøver å ikke være så materialistisk da (Maria, 17 år).

I Marias familie er det vanlig å få og gi bort ting gjennom arv. Hun har lært at det er bra å arve ting. Det er slik de gjør det i hennes familie. Gjennom oppveksten har hun internalisert noen verdier om at det er viktig at tingene kommer til nytte for andre mennesker. Så for henne er det å ta vare på tingene en grunn i seg selv for å gjenbruke. De som gir bort klær til organisasjoner uttrykker også at det gir en god følelse å kunne hjelpe andre. De synes det er bra at tingene kan brukes av noen som trenger det mer. Familiene innarbeider ordningen, og det blir en del av husstandens uskrevne regler at de donerer klærne til UFF og Fretex. Vi ser her at informantene har flere personlige engasjementer for å gjenbruke. De kan gjøre det ut av respekt for tingene ved å ta bedre vare på dem, for å være solidariske mot andre mennesker eller fordi de ønsker å være tro mot de handlemåtene og verdiene som er viktige for familien.

De som kjøper brukte ting gjør det ikke bare på grunn av miljø eller økonomi. På nettsider for kjøp og salg kan de finne ting av god kvalitet, som til og med kan være vanskelig å få tak i nytt. De er vant til å bruke internett til kommunikasjon og samhandling. Så for noen er det lettere å kjøpe brukte ting på nettet enn å gå til butikken for å kjøpe noe som er nytt. Lars handler brukt når han er ute etter noe spesielt:

Det er ganske eksklusive klær. For da må jeg kjøpe brukt hvis jeg skal kunne finne det. (...) Det blir litt sånn designermerker eller andre sånne merker. Så kan det hende at man må kjøpe brukt hvis man skal finne akkurat den versjonen (Lars, 17 år).

Han utdyper:

Fordi et par av de kan være så eksklusive at man ikke kan finne de ubrukte. Eller det er vanskelig å finne ubrukt, og prisen blir da så mye dyrere at det ikke er verdt det. Da blir det fort to-tre tusen dyrere bare på grunn av det (Lars, 17 år).

Lars bruker designerklær som er brukt av andre, fordi det er vanskelig å få tak i slike som er nye. Det viser at et personlig engasjement for å gjenbruke kan være å få tak i ting som er

spesielle. Klær gjenbrukes ikke bare fordi de er nyttige, men også fordi de har en symbolsk verdi for de som bruker dem. Dette kan også være en av hensiktene med bytting av klær:

Hvis jeg går lei noen klær som jeg har, og så syns venninna mi at den var fin. Så da er det sånn.. da tar hun den bare. Så slipper hun å kjøpe en ny en. Jeg tenker at man trenger ikke å kjøpe alt sammen nytt hvis man.. hvis noen andre har noe som man har lyst på, og så har de ikke lyst på den lengre (Lene, 17 år).

Det er ikke bare nytten som er avgjørende for denne utvekslingen. Lenes venninne syns at plagget er fint og hun har lyst på det. Det handler ikke bare om at hun trenger et slikt plagg, men også om hennes smak og preferanser. Klærne som byttes og lånes har en symbolsk verdi for informantene. Det at hun går med et plagg som er lånt av venninna kan være et symbol på deres vennskap, eller det kan være en identitetsmarkør som signaliserer at hun ønsker å identifisere seg med en bestemt gruppe. I andre tilfeller er det bruksverdien som er mest avgjørende for byttinga. Idas utveksling av klær med søstera handler om at den ene mangler noe som den andre trenger. Det er også av praktiske grunner at hun arver bort klær til lillesøstera. Ida har ikke bruk for klærne fordi de er blitt for små. Lillesøstera trenger klær og bruker dem fordi de er nyttige for henne. Så for denne handlingen er det symbolske aspektet ved plaggene mindre viktig. Likevel er det verdt å merke seg at noen kjøper, bytter eller låner brukte ting fordi de har en spesiell betydning for dem, og da handler ikke gjenbruket først og fremst om tingenes bruksverdi.

Lysten på nye ting kan også virke som en barriere for gjenbrukshandlinger. Samuel bruker ikke så ofte brukte klær fordi:

... nye klær er jo ganske fint å ha. Det er jo ikke så kult å gå i kjempegamle klær (Samuel, 17 år)

Lill arver klær, men det er ikke alltid hun velger å bruke dem:

Ja jeg får jo klær. Men jeg liker best nye klær (Lill, 16 år).

Forbrukstingene har betydning for ungdommenes identitet og status. Noen kan vegre seg for å gå med gamle klær fordi de er redde for å bli oppfattet som ustelte eller fattige. Det å gå med nye og moteriktige klær signaliserer at de er vellykkede forbrukere. Dette kan også være et tegn på at de lever i et forbrukersamfunn hvor de har blitt opplært til å ha lyst på nye ting (se hva jeg skriver om forbrukersamfunnet i kapittel 2). Reklamekampanjer og planlagt foreldelse

legger opp til raske utskiftninger. Produsentene tjener penger på at de materielle tingene gir en kortvarig lykkefølelse før de raskt blir utdaterte. Den kapitalistiske produksjonen er avhengig av at nye varer blir solgt. Gjennom reklamene stimuleres det til vekst i forbruket. Det kan være slike mekanismer som gjør at Samuel og Lill føler at de trenger nye klær.

En annen barriere for gjenbruk er at brukte ting kan oppfattes som skitne og uhygieniske. Marius forteller:

Nei jeg har ikke så lyst til å gå med klær til andre folk som man ikke vet hvem er (Marius, 17 år).

Han utdyper:

Ja å ha noe som er ditt eller som du vet hvem som har gått i. Altså går du å henter ei T-skjorte i en sånn.. som noen andre har brukt så. Du vet jo ikke hvem som har brukt den. Kanskje det var tidenes narkoman som hadde gått med den og fått alt mulig rart på den. Det er jo det man er skeptisk til. Hvordan det har vært (Marius, 17 år).

Grunnen for at noen velger å kjøpe nye ting i stedet for å gjenbruke, er at de ikke vet hva som har skjedd med de brukte tingene. De syns det er ekkelt å tenke på at andre mennesker har brukt tingene. Selv om de kan se helt fine og uslitte ut, så er det alltid en usikkerhet knyttet til ting som fremmede har eid.

Selv om informantene opplever gjenbruk som en meningsfull aktivitet, så hender det at de noen ganger kaster ting som kunne vært brukt av andre. Maria forklarer hvorfor hun gjør det:

Jeg tror at ofte så er det fordi at det er enklere å kaste det. For da går det liksom ut av syne og ut av sinn med en gang istedenfor at noen skal komme å ta det da. Hvis du på en måte tilbyr de det, så tar det ofte litt tid før de kommer å henter det (Maria, 17 år).

Jakob forteller:

Av og til så er det vanskelig å vite om noe er brukbart for andre. Det kan jo hende at jeg har hevet noe og så har noen sagt "åh jeg kunne trengt noe sånn der". Men hvis jeg har en film eller et spillcover eller en bok, noe som andre er interessert i. Det er ikke sånn at jeg går rundt på en spørreunde, "har du lyst på det her? har du lyst på det her?", før jeg hiver det nei (Jakob, 17 år).

Gjenbrukshandlinger krever en innsats. Å selge ting på kjøpe/selge/bytte grupper på internett krever at de må skrive et annonseinnlegg, hvor de helst har et bilde av tingene de vil selge. De må følge med på bud som kommer inn, og de må avtale med kjøperne om tid og sted for levering eller henting. Internett er en teknologi som gjør det enklere å gjenbruke. Informantene er dyktige brukere av de digitale plattformene for deling. Likevel krever det tid og energi å selge eller gi bort ting, og noen ganger føler de at det ikke er verdt bryet. Da havner tingene i søpla.

Gjennom analysen har vi sett at det er to personlige engasjementer som er spesielt viktige for informantenes gjenbrukspraksis. De bruker brukte ting hovedsaklig av økonomiske grunner og av hensynet til miljøet. Vi ser også at sosialiseringen i familien kan være avgjørende for gjenbruket. De unge lærer seg bestemte verdier og regler for hvordan familien verdsetter tingene. I familier med tradisjon for å arve ting kan hensikten med handlingene være å følge normene og gjøre det de er opplært til. For noen er formålet med gjenbrukshandlinger å ta vare på tingene, og de anser det som en verdi i seg selv at tingene kommer til nytte. Å gi bort klær og annet utstyr kan også gjøres av medfølelse for andre mennesker som ikke har det så bra. Noen gjenbruker ting fordi det føles godt å hjelpe andre. Enkelte kjøper, får eller bytter til seg brukte ting fordi disse tingene har en spesiell betydning for dem. Det kan være at denne spesielle tingen er vanskelig å få tak i ny, eller at den har en bestemt symbolsk verdi for personenes identitet. Gjennom intervjuene kom det fram at informantene har flere hensikter med praksisen. De kan gjøre det ut fra en kombinasjon av flere av disse personlige engasjementene.

Gjenbruket er avhengig av materielle strukturer som legger til rette for praksisen. Ungdommene bruker internett som en gjenbruksteknologi. Utvekslingen av ting avtales og settes i stand ved hjelp av materielle ting som datamaskiner, mobiltelefoner og nettbrett. De bruker kommersielle nettsider for kjøp og salg av brukte ting, men også grupper som styres av frivillige moderatorer. Internett er en materiell struktur som gjør handel og deling av ting mer effektiv. De utplasserte konteinerne for innsamling av klær er også en anvendt gjenbruksteknologi. Informantene synes at denne tilrettelegginga er et nyttig hjelpemiddel for å bli kvitt brukte klær på en god måte. Byttedager og låneordninger er former for samhandling som gjør at praksisen kan gjennomføres enklere. Slike ordninger gjør at gjenbrukshandlinger møter mindre motstand i det sosio-materielle handlingsfeltet. De legger til rette for at gjenbruket skal være en meningsfull aktivitet.

Blant informantene er det flere som sier at de har mange ting som de egentlig ikke trenger. De føler at de lever i et "bruk og kast samfunn", og de syns det ikke er bra med "materialistiske" verdier. De unge opplever at mange av tingene er av dårlig kvalitet, og at de ikke er lagt for å vare lenge. Opphopningen av avfall blir lagt merke til:

Jeg syns det er veldig mye søppel i den her verden. Det er helt utrolig hvor mye avfall som går i et samfunn (Jakob, 17 år).

Det sosio-materielle feltet består derfor av mange ting som ikke gir så mye mening:

Nei jeg har jo sikkert femti par sokker og klær som bare ligger i skuffene for at de ikke blir brukt siden de er for små. Det er ikke så ofte man går gjennom og tømmer det der. Jeg er sikker på at halve klesskapet mitt er bare klær som jeg ikke bruker lenger (Marius, 17 år).

Informantene blir påvirket av verdiene i forbrukskulturen. De opplever at samfunnet er lagt opp slik at de stadig skal anskaffe seg nye ting. Denne forherligelsen av nye produkter og degraderingen av det gamle, gjør at samfunnet skaper mye søppel. Lysten til å eie nye ting kan bli sett på som en mekanisme i forbrukersamfunnet som virker som en barriere for gjenbrukshandlinger (se kapittel 2). I forbrukskulturen læres de til å forme sin egen identitet gjennom tingene de kjøper, og det er viktig å være en vellykket forbruker. Å bruke gamle klær kan føre til sosial ydmykelse. Forbrukersamfunnet materialiserer seg i en overflod av produkter og nyheter som i hovedsak har som formål å skape bytteverdier. Dette danner et praktisk-tregt handlingsfelt som gir motstand til gjenbrukspraksisen. Det er vanskelig å gjenbruke ting som blir fort ødelagt, og det kan få store sosiale omkostninger å gå imot forbrukspresset.

For noen er de bevisste gjenbrukshandlingene en slags motstand mot forbrukskulturen. De miljøbevisste ungdommene stiller seg i opposisjon mot "bruk og kast samfunnet". Gjenbrukshandlingene blir utført på tross av, og ikke på grunn av samfunnets instruksjoner. De har kunnskap om miljøproblemene som overforbruket medfører, og de vil ha en endring i samfunnet. Gjenbrukspraksisen kan dermed også bli sett på som en politisk handling. Jakob har tanker om dette:

Det her intervjuet har gått veldig mye inn på individuell miljøbevissthet og sånne der ting. Men jeg ville sagt at det aller største bidraget du kan klare å gjøre er ikke å kjøpe brukte klær, men det er vel heller å være politisk aktiv. Politisk aktiv for sånne

klimavennlige tiltak. Fordi at en by er ren med at de kildesorterer og sånt, det er jo selvfølgelig fint. Det er lokalt bra. Men politisk kan man gjøre veldig mye mer (Jakob, 17 år).

De miljøvennlige praksisene kan også være politiske. Folk kan arbeide for et mer bærekraftig samfunn ved å praktisere gjenbruk, samtidig som de prøver å få det opp på et politisk nivå. Gjenbrukshandlingene setter bruksverdiene i sentrum i stedet for bytteverdiene. Former for bruksverdideling som å arve eller å delta på byttedag eller låneordninger er utvekslinger som skjer utenfor markedsrelasjonene. På denne måten kan gjenbrukspraksisen virke som en motkultur mot forbrukersamfunnet.

6. Diskusjon og avslutning

6.1 En praksisteoretisk forståelse av gjenbruk og kildesortering

Problemstillingen handler om hvordan vi kan forstå de unges kildesortering og gjenbruk som sosiale praksiser, og hva som påvirker disse praksisene. Gjennom analysen har jeg vist hvordan vi kan forstå disse miljøvennlige vanene som sosiale praksiser. Praksiser består av kroppsliggjorte vaner, institusjonalisert kunnskap og regler, personlige engasjementer og teknologier (Se avsnittet om praksisteori i kapittel 2) (Strandbakken & Heidenstrøm, 2013, s. 16-17). Både kildesortering og gjenbruk foregår som et samspill mellom disse fire elementene. Begge praksisene kan forstås som hverdagslige rutiner. Kildesortering består av mange små rutinehandlinger som for det meste utføres uten at de tenker over det. Folk kaster søppel flere ganger om dagen. Det er en nødvendig del av det å være et menneske i det moderne samfunnet, og barn lærer tidlig hvordan de skal kvitte seg med søpla. Sortering av søppelet gjøres så hyppig at bevegelsene innarbeides i underbevisstheten, og for det meste utføres kildesorteringa som en kroppsliggjort vane. Gjenbruk er en praksis som består av flere typer gjenbrukshandlinger. Det er handlinger som går ut på å anskaffe seg, bruke eller kvitte seg med brukte ting på en slik måte at tingene opprettholder sin bruksverdi. De utføres sjeldnere enn kildesortering, men er mer gjennomtenkt når de først gjøres. Gjenbrukpraksisen bærer dermed mindre preg av kroppsliggjørelse, men den kan likevel forstås som innlærte vaner som følger bestemte handlingsmønstre.

Praksisenes regler og kunnskap er knyttet til sosialiseringen i familien. Familiene tolker og implementerer kommunens retningslinjer for søppelhåndtering på sine egne måter. Noen husstander har flere søppelbeholdere for sortering enn andre. Familiene har også sine egne normer for hvordan de verdsetter og behandler brukte gjenstander. For eksempel er arv en utbredt gjenbrukshandling i noen familier mens det er mindre vanlig hos andre. De unge som vokser opp i husstanden gjør familiens regler til sine egne. Handlingene internaliseres og blir til en del av hvem de er. Sosialiseringen i hjemmet danner grunnlaget for de praktiske måter å forstå og handle i verden, og disse verdiene innlemmes i deres habitus (Bourdieu, 1997, s. 139-144). I familien til Lill er det vanlig å kaste det meste av søppel i restavfallet. For Lill er dette det hun er opplært til og det som er normalt å gjøre der hun kommer fra. Hun tenker ikke over at det har konsekvenser for miljøet å ikke kildesortere. De miljøskadelige handlingene er en del av hennes habitus. Maria vokser opp i en familie hvor det er vanlig å ta vare på tingene. Det å arve, dele og bruke brukte ting er noe som er naturlig for henne.

Gjennom de innlærte vanene har hun tilegnet seg en miljøvennlig habitus når det kommer til gjenbruk. Disse eksemplene viser at det er et samspill mellom de kroppsliggjorte vanene og institusjonalisert kunnskap og regler. For unge mennesker er familieinstitusjonen den viktigste arenaen for å lære seg disse miljøvennlige vanene. Det er i hovedsak en praktisk form for kunnskap som de lærer ved å gjøre det som foreldrene gjør og sier.

De personlige engasjementene er motivene aktørene har for å kildesortere og gjenbruke. Det viser til bestemte hensikter, meninger, følelser eller tro som de handler på grunnlag av (Strandbakken & Heidenstrøm, 2013, s. 17). Vi har sett at informantene har flere grunner for å sortere avfallet og å bruke brukte ting. De tror at disse handlingene er bra for miljøet, og denne troen på at det nytter er en viktig drivkraft for å gjøre det. Selv om noen av de unge er mer miljøbevisste enn andre, så forholder de seg ikke nøytrale til den kunnskapen de besitter om miljøproblemene. For mange av dem er det viktigere å faktisk gjøre noe for miljøet enn å framstå som miljøbevisst. Men motivasjonen for å gjøre miljøvennlige valg i hverdagen kan svekkes når de opplever at de med mer makt og penger ikke gjør nok for miljøet. Troen på at det nytter blir ikke like stor når de ser at stater og selskaper fortsetter å forurense. De føler det som mindre meningsfullt å gi bort klær eller sortere små biter av plast for miljøet, når samfunnet likevel slipper ut mye større mengder klimagasser gjennom oljeutvinning og masseproduksjon. De kan oppleve at samfunnets forventninger er tvetydige. Det forventes at de skal gjøre miljøvennlige valg i hverdagen, men de lever i et samfunn som har gjort seg avhengig av fossil energi og vekst i forbruket. Kildesortering og gjenbruk forbindes likevel hovedsakelig til miljø, og hensynet til miljøet er for mange en avgjørende motivasjon for å gjøre det. Siden vanene læres i familien er det også viktig for ungdommene å følge familiens regler og måter å gjøre ting på. For kildesortering er dette ekstra tydelig siden rydding av søppel inngår som en vanlig del av oppdragelsen. De føler seg forpliktet til å følge kommunens retningslinjer og å gjøre som foreldrene sier. Her ser vi at ungdommenes motiver stemmer overens med tidligere forskning på kildesortering. I hvert fall når det kommer til at hensynet til miljøet og de sosiale forpliktelsene til å bidra i et fellesskapsarbeid er tungtveiende grunner for å sortere søpla. De gjør det fordi det er husarbeid som er forventet å gjøre i familien, men også fordi de ønsker å bidra i en større dugnad med å håndtere søppelet på en forsvarlig måte. Gjenbrukshandlinger kan også handle om å følge familiens normer for verdsetting av tingene. Folk bruker ikke brukte ting bare av hensyn til miljøet. Det kan også være fordi de sparer penger ved å kjøpe brukt eller fordi de brukte tingene har en spesiell betydning for dem. Dette viser at praksiser som påvirker miljøet kan gjøres av flere grunner.

De personlige engasjementene virker forsterkende på hverandre, og det å ha flere grunner gjør det mer meningsfullt å opprettholde praksisen.

6.2 Individuelle engasjementer og de sosio-materielle strukturene

Hva er det som påvirker de miljøvennlige praksisene? I dette avsnittet drøfter jeg det individuelle ansvaret i forhold til de materielle strukturene. Gjennom min materialistiske analyse har jeg lagt vekt på hvordan kildesortering og gjenbruk er former for praktisk virksomhet som er situert i bestemte materielle omgivelser. Det sosiale livet utspiller seg ikke bare mellom menneskene og deres tanker og hensikter, men relasjonene er også formidlet gjennom samfunnets materiell. Menneskenes individuelle prosjekter møter en verden av materialiserte betydninger og meningsinnhold. Praksisene befinner seg i det som Dag Østerberg kaller for sosio-materielle handlingsfelt (se kapittel 2). Ved å studere de unge menneskenes kildesortering og gjenbruk fra dette perspektivet har jeg gjort noen interessante observasjoner. Teknologiene - eller de materielle hjelpemidlene - virker muliggjørende for miljøvennlige praksiser. Internett gjør det mulig å utveksle brukte ting på en effektiv måte. Byttedager og utlånsordninger er også sosio-materielle strukturer som legger til rette for at gjenbrukshandlinger kan utføres på en meningsfull måte. Kildesorteringsteknologier som avfallsbeholdere, søppelposer, sorteringsstasjoner, containere og liknende gjør sorteringa av søppelet lettere. Slike materielle strukturer tillater at de innarbeidede vanene kan utføres uten for stor anstrengelse. Kroppen reagerer automatisk på materiellet og setter i gang bevegelsene som trengs for å kaste søppelet. De kroppsliggjorte rutinene utføres i et samspill med de materielle hjelpemidlene. Når de unge har intensjoner om å gjøre miljøvennlige handlinger og har lært seg vanene, så oppleves ikke teknologiene som materialiserte krav. Miljøbevisste personer som vet hvordan de skal sortere avfallet erfarer at søppelbeholderne appellerer til deres frie prosjekter. Det samme skjer med gjenbruk når de sosio-materielle strukturene appellerer til gjenbrukshandlinger som bytting, låning og arv. Læringen av praksisene innebærer at en danner seg en praktisk forståelse av de materielle tingene, slik at tingene gis mening gjennom sosiale ordninger.

I det daglige livet opplever informantene at reglene for kildesortering formidles gjennom materiellet. Den fysiske tilstedeværelsen av en søppelboks signaliserer hvordan søppelet skal håndteres. De tyder materiellets kommunikasjon og lar kroppen utføre de nødvendige handlingene som trengs for å følge de sosiale forventningene på det stedet de

befinner seg. Når vanene først er innlærte og kroppsliggjorte så er de unge som oftest tro mot materiellets tause bruksanvisninger. Det krever mer energi å motarbeide materiellet enn å bare gjøre det som forventes. På skolen og på fritiden merker de at det mangler teknologier for å kildesortere. De som ønsker å sortere avfallet av hensyn til miljøet eller andre grunner får ikke gjort det når det ikke er tilgjengelige beholdere å sortere søppelet i. Praksisen møter da for stor motstand i det sosio-materielle feltet, og det gir liten mening å ta med seg søppelet hjem for å sortere det der. Så da hender det ofte at de bare kaster papp og plast i restavfallet. Men vil dette si at de tar for lite ansvar for miljøet? I slike tilfeller er det åpenbart urimelig å forvente at folk skal sette mange av sine andre gjøremål på vent for å gjøre en handling som å kaste en drikkekartong på riktig måte. I analysen viste jeg flere eksempler på situasjoner hvor informantene hadde som hensikt å kildesortere, men de fikk ikke gjort det på grunn av at teknologiene for å gjøre det mangler. Dette skyldes ikke manglende individuelt ansvar fra de som kaster søpla. Skoler, bedrifter, kafeer, idrettslag, foreninger og andre institusjoner har også et ansvar med å legge til rette for at folk skal kunne kildesortere når de ikke er hjemme. Politikere som snakker varmt om det grønne skiftet har et spesielt ansvar med å sørge for at folk har tilgang på de materielle hjelpemidlene som trengs til å utføre bærekraftige handlinger. Dette illustrerer hvordan materielle strukturer kan virke både muliggjørende og begrensende for miljøvennlige praksiser.

Kildesortering og gjenbruk innebærer interaksjon med de materielle tingene vi bruker eller har brukt. Ungdommene jeg intervjuet beskrev et forbrukersamfunn hvor det sosio-materielle handlingsfeltet er fylt opp av masse ubrukelige ting. De forholder seg til unødvendig emballasje, engangsutstyr og produkter av dårlig kvalitet som blir fort ødelagt. Mange av tingene som blir produsert appellerer ikke til miljøvennlige praksiser. I en sirkulær økonomi skal produktene designes slik at de egner seg for gjenbruk og resirkulering. Min empiriske undersøkelse viser at det er langt fra slik det er i dag. Intervjupersonene oppfatter at hensiktene med en hel del av tingene er at de skal gi dem kortvarig glede før de havner i søpla. De opplever at de lever i en forbrukskultur hvor det forventes at tingene behandles etter "bruk og kast"-prinsippet. Dette skaper mye unødvendig søppel. Samfunnets materielle struktur samsvarer ikke med gjenbrukspraksisen. Gjenbrukshandlinger representerer tvert om en motkultur mot forbruksjaget og de økonomiske relasjonene som formidles gjennom tingene i forbrukersamfunnet. Produktenes materielle utforming skaper også utfordringer for kildesorteringa. Informantene etterlyser tydeligere merking for resirkulering på produkter og emballasje. De forteller om ting av sammensatte eller uklare materialer som er vanskelig å

kategorisere. Det hender også at en del av varene og emballasjen blir til småbiter av søppel som er arbeidskrevende å sortere. Selv om de har intensjoner om å kildesortere så er det ikke alltid praktisk gjennomførbart å gjøre den ekstra innsatsen som kreves av slike typer søppel. Som vi ser kan materialiteten til teknologiene og brukstingene skape utfordringer slik at miljøskadelige praksiser blir reproduisert. Ungdommenes praktiske virksomhet er da med på å opprettholde strukturene, og denne sosio-materielle strukturasjonen kan være vanskelig for enkeltindivider å endre på. De kan gjøre "sin lille del" for miljøet, men den grønne omstillingen i samfunnet er avhengig av at mange andre mennesker også gjør det samme. Som vi har sett flere eksempler på i analysen så kan det å velge å ikke reproducere miljøskadelige praksiser kreve stor oppofrelse dersom ikke de materielle strukturene legger til rette for det. For å skape bærekraftige samfunn er det derfor helt avgjørende at samfunnsstrukturene ikke oppleves som materiellformidlet avmakt, men heller appellerer til menneskenes frihet til å gjøre miljøvennlige valg.

6.3 Økologisk modernisering eller brudd i stoffskiftet?

I dette avsnittet drøfter jeg hvordan de unges kildesortering og gjenbruk kan forstås på et høyere abstraksjonsnivå ved hjelp av miljøsosilogiske teorier. Kan vi best forstå praksisene som del av den økologiske moderniseringen av samfunnet, hvor de forenes med miljøvennlig kapitalisme og "grønn vekst"? Eller er det mer fruktbart å anvende Marx' teori om bruddet i stoffskiftet mellom mennesket og naturen? Ifølge teorien om økologisk modernisering kan miljøproblemene langt på vei løses ved å ta i bruk ny teknologi og gjennom endringer i enkeltindividenes miljøbevissthet og livsstil (se kapittel 2). Den legger vekt på at bærekraftig forbruk og andre markedsløsninger kan gjøre den økonomiske veksten mer miljøvennlig. Konseptet om stoffskiftet med naturen gir oss mulighet til å analysere menneskenes praktiske virksomhet i de materielle omgivelser som en tosidig relasjon. Kildesortering og gjenbruk blir her sett både som et sosialt forhold og en gjensidig utveksling med natursystemene. Kritisk miljøsosilogi peker på at økonomisk vekst på en begrenset planet ikke er bærekraftig. Den kritiske realismen betrakter miljøproblemene og de økonomiske strukturene i moderne kapitalistiske samfunn som to forhold som eksisterer uavhengig av tankene til hvert enkeltmenneske (Se avsnittet om kritisk miljøsosilogi i kapittel 2).

Kildesortering og private gjenbrukshandlinger har positiv effekt på miljøet, men de bidrar i svært liten grad til økonomisk vekst. Gjenbruk kan til og med motvirke vekst i den

kapitalistiske økonomien, ved at folk tar i bruk brukte ting i stedet for å kjøpe nye produkter. De mest bærekraftige forbruksvanene er ikke å kjøpe nye ting, men å gjenbruke ting som allerede er produsert. Det er selvfølgelig bra for miljøet om flere folk velger å kjøpe økologiske produkter. Men det ser ikke ut til at det individuelle ansvaret med å være en miljøvennlig forbruker alene kan løse miljøproblemene. Som jeg skrev i innledningskapitlet så viser målinger av det økologiske fotavtrykket at forbruket i Norge er flere ganger større enn et bærekraftig nivå. Veksten i avfallsmengdene ser ikke ut til å avta med det første. Dette forteller oss at de nåværende forbruksmønstrene ikke bidrar til å redusere samfunnets materielle gjennomstrømming. Hele det økonomiske systemet er avhengig av at forbruket vokser. Det er sterke interesser i samfunnet som opprettholder disse strukturene. Det er ikke bare kapitalister som vil ha økonomisk vekst. Folk trenger noe å leve av, og en økonomi uten vekst truer tilgangen på jobber (Jackson, 2011, s. 158). Bedriftseierne trenger vekst i kapitalen for å tjene penger, mens for lønnsarbeidere handler det om å ha nok arbeidsplasser. Sortering av søppel og mange av gjenbrukshandlingene befinner seg utenfor disse markedsrelasjonene. Derfor er det kanskje ikke så rart at de som kildesorterer og gjenbraker møter motstand i det sosio-materielle handlingsfeltet. De materielle tingene er ikke designet for å bli gjenvunnet eller gjenbrukt, men de lages slik at de kan omsettes og forbrukes på en raskest mulig måte (Marx, 2018, s. 187-194).

Kildesorterte materialer fraktes langt for å bli til råstoffer som omsettes på det globale søppelmarkedet. I 2019 ble det sendt omtrent 1,8 millioner tonn avfall ut av Norge, mens vi importerte nesten 800 000 tonn søppel fra utlandet (Miljødirektoratet, 2020b). Mye av avfallet vi kaster i Norge havner i Sverige, Danmark og Tyskland. Men noe blir sendt så langt som til Tyrkia og Marokko. Hva som skjer med det sorterte søppelet er avhengig av det globale markedet, og hvor lønnsomt det er å bruke gjenvunnet materiale. Mye tyder på at markedet ikke alene klarer å forvalte materialene på en miljømessig forsvarlig måte. For mange bedrifter er det mer lønnsomt å lage produkter av ny plast istedenfor å bruke gjenvunnet materiale (Forskning.no, 2018). Globalisering av økonomien gjør at stadig mer varer og kapital beveger seg over landegrensene. Frislippet av markedene fører til at de økonomiske ulikhetene øker både mellom land og innad i landene. Både levestandard og miljøkonsekvenser er skjevt fordelt (Fuglerud, 2001, s. 185-190). Søppelindustrien er med på å opprettholde disse strukturene. De globale ulikhetene formidles på denne måten gjennom materialene. I land hvor folk er fattige er det større tilgang på lavlønte arbeidere som kan behandle søpla. Fra forbrukersamfunnene i vesten fraktes det store mengder plastsøppel og

elektronisk avfall til Asia, hvor det er billigere å gjøre noe med det (Fuglerud, 2001; Yong, Lim & Ilankoon, 2019). Dette tyder på at søppel er mer et problem enn en ressurs i de kapitalistiske markedene. Det er jo ikke miljøvennlig å transportere avfallet over så store avstander. Ny teknologi kan gjøre resirkuleringen mer effektiv og lønnsom. Men så lenge profittmotivet legger føringene for produksjonen, så ser det ikke ut til at markedene selv klarer å opprettholde en bærekraftig utvikling.

I lys av dette virker det mer nærliggende å se overforbruket og overfloden av ting i det moderne forbrukersamfunnet som et brudd i samfunnets stoffskifte med naturen, enn som en del av en økologisk moderniseringsprosess. En modernisering til en sirkulær økonomi krever nødvendigvis at produksjonen befinner seg innenfor naturens tålegrense, og at det meste av naturstoffene blir gjenvunnet og utnyttet flere ganger. I produksjonen omgjøres naturstoffene til kapital og underlegges kommersielle lover. Hensikten med prosessen er å skape bytteverdier, og i denne sammenhengen har naturen først og fremst verdi som produktiv kapital og varer. Disse mekanismene i kapitalens kretsløp fører til overutnyttelse av naturressursene, og stoffene føres i en lineær gjennomstrømming. Noen typer søppel kan gjenvinnes til råvarer i nye produkter, men det er ikke alltid like lønnsomt som å utvinne stoffene direkte fra naturen. Vi ser at miljøproblemene akselererer i takt med veksten i økonomien, og det forteller oss at overgangen til en ekte sirkulær økonomi blir vanskelig uten at vi adresserer de grunnleggende mekanismene i den kapitalistiske produksjonen. Det finnes rikelig med vitenskapelig forskning på menneskenes innvirkning på naturomgivelsene. Avfallsmengdene øker, arter utrykkes og klimaet endrer seg (se kapittel 1). Dette kan forstås som brudd i stoffskiftet mellom samfunnet og naturen. Det sosiale stoffskiftet samsvarer ikke med økosystemenes evne til reproduksjon. Gjennom praksiser som kildesortering og gjenbruk forsøker menneskene å lege dette bruddet med naturen. Men som jeg har vist i analysen så er det dyptgripende strukturelle problemer i samfunnet som er de virkelige årsakene til bruddet.

6.4 Konklusjon

I denne oppgaven har jeg undersøkt unge menneskers vaner for kildesortering og gjenbruk. Gjennom de kvalitative intervjuene fikk jeg innsikt i hvordan ungdom utfører og opplever disse miljøvennlige praksisene. Jeg brukte praksisteori og teorien om det sosio-materielle handlingsfelt for å analysere det empiriske materialet. Ved å innta denne tilnærmingen la jeg vekt på hvordan praksisene er hverdagslige rutiner som er situert i sosiale og materielle

omgivelser. Kildesortering av avfallet skjer for det meste som en kroppsliggjort vane. Når de først har innarbeidet rutiner for kildesortering, så gjør kroppen de nødvendige bevegelser uten at de tenker over det. Materialene fester seg i "muskelminnet", og de slipper å stoppe opp for å tenke hver gang de skal kaste noe. Den primære sosialiseringen i familien er av stor betydning for hvordan de unge tilegner seg vaner for kildesortering. Fra de er små lærer de hvordan de skal oppføre seg i husstanden, og kasting av søppel inngår som en vanlig del av oppdragelsen. Forventningene fra foreldre og andre voksenpersoner er derfor avgjørende for de unges kildesorteringsvaner. Hensynet til miljøet er det viktigste motivet ungdommene har for å kildesortere. Men de kan også gjøre det fordi de liker å ha det ryddig, eller fordi de ønsker å gjøre det lettere for de som jobber med avfallet. I tillegg føler noen en sosial forpliktelse til å bidra med søppelhåndteringa. Det er en dugnad de gjør for fellesskapet. Reglene for kildesortering blir tolket gjennom de materielle strukturene. Tilstedeværelsen av sorteringsstasjoner, søppelbokser og containere gir instruksjoner for handling, og de kroppsliggjorte vanene tilpasses teknologiene. De unge kildesorterer som regel når teknologiene er tilgjengelig. Men mangel på materielle strukturer gir også instruksjoner. Når de ikke har tilgang på søppelbeholdere for sortering hender det at de kaster søppelet i restavfallet eller i naturen. En annen barriere for å sortere avfallet er når tingene de skal kaste gjør sorteringa vanskelig. Produkter og emballasje kan noen ganger være vanskelige å kategorisere, eller de kan ha en fysisk form som gjør sorteringa arbeidskrevende.

Unge mennesker gjenbraker på flere måter. De kjøper, selger, får og gir bort brukte ting. Utvekslingen av bruksverdier skjer også gjennom bytting, låning og arv. De bruker internettsider for kjøp, salg og bytte til å anskaffe og kvitte seg med brukte ting. Internett anvendes som en gjenbruksteknologi som gjør utvekslingen mer effektiv. Gjenbruket kan også handle om å reparere ting som er ødelagt eller finne nye bruksmåter for overflødige materialer. For ungdommene er både hensynet til miljø og økonomi personlige engasjementer for å gjenbruke. I familier hvor det er vanlig å arve ting kan det å følge familiens normer være et motiv for gjenbrukshandlinger. Enkelte kjøper eller bytter brukte ting fordi det er gjenstander som har en spesiell verdi for dem, eller fordi det er vanskelig å få tak i slike ting på andre måter. Noen tenker at brukte klær er skitne eller uhygieniske, og dette kan virke som en barriere mot å utføre gjenbrukshandlinger. Informantene opplever at mange av produktene de kjøper ikke er lagd for å vare lenge. Noen føler at de lever i et "bruk og kast samfunn" hvor tingene gir kortvarig glede før de raskt havner i søppelbøtta.

Engasjementet for miljø er en viktig drivkraft for både kildesortering og gjenbruk. Det er ikke mangel på miljøbevissthet som gjør at de unge noen ganger ikke gjør miljøvennlige valg. Men handlinger for miljøet kan virke mindre meningsfulle når de ser at samfunnet forøvrig fortsetter å skape enda større miljøproblemer. Hvis myndigheter og selskaper tar større ansvar med å kutte forurensingene og klimagassutslippene, så vil dette trolig styrke enkeltindividenes motiver for å gjøre de små miljøvennlige handlingene i hverdagen. Men det er ikke bare personlige engasjementer som påvirker praksisene. De sosio-materielle strukturene både muliggjør og begrenser kildesortering og gjenbruk. Dersom vi skal nå målene om å øke graden av gjenvinning og redusere veksten i forbruket, så må samfunnet også legge bedre til rette for bærekraftige praksiser. For kildesortering kan dette bety å ha flere tilgjengelige sorteringsstasjoner på skoler, kafeer, bedrifter og andre steder hvor folk oppholder seg. Produkter og emballasje som skal kastes må være forståelige og håndterbare i hverdagslivet. Tydeligere merking for resirkulering vil gjøre kildesorteringen enklere. For gjenbrukspraksisen vil det være en fordel om tingene som produseres er av høyere kvalitet og har lengre levetid. Flere sosio-materielle strukturer som byttemarkeder og utlånsordninger kan gjøre det lettere å utføre gjenbrukshandlinger. Tilrettelegging for bærekraftige handlinger må innebære at materiell-strukturene appellerer til folks miljøengasjement, og ikke oppfattes som materialiserte krav.

Ved å anvende kritisk miljøsociologi og en materialistisk tilnærming har jeg analysert kildesortering og gjenbruk på et høyere abstraksjonsnivå. Denne tilnærmingen er fruktbar for å forstå hvordan praksisene påvirkes av produksjonen og forbruket i det kapitalistiske samfunnet. Miljøproblemene vi opplever i dag kan forstås som brudd i samfunnets stoffskifte med naturen. Ved å innta dette perspektivet kan oppmerksomheten rettes mot de dyptgripende og strukturelle problemene; Det stadige jaget etter profitt og økonomisk vekst gjør at menneskene driver rovdrift på naturen. En grønn omstilling til et bærekraftig samfunn er ikke gjort i en håndvending. Men de unge menneskenes miljøengasjement gir håp for en bedre framtid. Praksiser som kildesortering og gjenbruk bærer i seg kimen til noe nytt og bedre. Det viser at vi kan behandle naturen med andre motiver enn å skape bytteverdier. En ekte sirkulær økonomi vil innebære at vi går fra å være et forbrukersamfunn til å bli et delesamfunn, hvor menneskene lever i pakt med naturen og det sosiale stoffskiftet er i harmoni med natursystemene.

7. Litteraturliste

- Aakvaag, G. C. (2017). Institutional change in Norway: The importance of the public sphere. I J. Rogstad, H. Larsen, F. Engelstad & K. Steen - Johnsen (Red.), *Institutional Change in the Public Sphere. Views on the Nordic Model* (s. 71-96). Warsaw, Poland: De Gruyter.
- Aase, T. H. & Fossåskaret, E. (2014). *Skapte virkeligheter : om produksjon og tolkning av kvalitative data* (2. utg.). Oslo: Universitetsforlaget.
- Austgulen, M., Skuland, S., Schjøll, A. & Alfnes, F. (2018). Consumer Readiness to Reduce Meat Consumption for the Purpose of Environmental Sustainability: Insights from Norway. *Sustainability*, 10(9), 3058. 10.3390/su10093058
- Bauman, Z. (2007). *Consuming life*. Cambridge: Polity.
- Blaikie, N. (2000). *Designing social research : the logic of anticipation*. Cambridge: Polity Press.
- Bourdieu, P. (1997). *Af praktiske grunde : omkring teorien om menneskelig handlen* (Raisons pratiques sur la théorie de l'action). København: Hans Reitzel.
- Brinkmann, S. & Tanggaard, L. (2012). *Kvalitative metoder: empiri og teoriutvikling*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Bruvold, A., Halvorsen, B. & Nyborg, K. (2000). Husholdningenes kildesortering. *Samfunnsspeilet*, 4/2000, 10-20.
- Bråte, I. L. N., Eidsvoll, D. P., Steindal, C. C. & Thomas, K. V. (2016). Plastic ingestion by Atlantic cod (*Gadus morhua*) from the Norwegian coast. *Marine Pollution Bulletin*, 112(1-2), 105-110. 10.1016/j.marpolbul.2016.08.034
- Burroughs, W. J. (2007). *Climate Change* (2nd ed. utg.): United Kingdom: Cambridge University Press - M.U.A.
- Clark, B. & Foster, J. B. (2010). Marx's Ecology in the 21st Century. *World Review of Political Economy*, 1(1), 142-156.
- Dobson, A. (2007). Environmental citizenship: towards sustainable development. *Sustainable Development*, 15(5), 276-285. 10.1002/sd.344
- Eriksen, T. H. (2011). *Søppel : avfall i en verden av bivirkninger*. Oslo: Aschehoug.
- EU. (2020). EU Circular Economy Action Plan: A new Circular Economy Action Plan for a Cleaner and More Competitive Europe. Hentet fra <https://ec.europa.eu/environment/circular-economy/> [Lesedato 1. juni 2020]
- Fletcher, A. J. (2016). Applying critical realism in qualitative research: methodology meets method. *International Journal of Social Research Methodology*, 20(2), 181-194. 10.1080/13645579.2016.1144401
- FN. (2020, 20. februar 2020). Parisavtalen. Hentet fra <https://www.fn.no/om-fn/avtaler/Miljoe-og-klima/Parisavtalen> [Lesedato 1. juni 2020]
- Forskning.no. (2018). Hva skjer med plast som kastes eller resirkuleres? Hentet fra <https://forskning.no/forurensning-miljo-plast/hva-skjer-med-plast-som-kastes-eller-resirkuleres/1207646> [Lesedato 1. juni 2020]
- Foster, J. B. (2000). *Marx's ecology: Materialism and Nature*. New York: Monthly Review Press.
- Fuglerud, Ø. (2001). *Migrasjonsforståelse : flytteprosesser, rasisme og globalisering*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Giddens, A. (1995). *A Contemporary Critique of Historical Materialism* (2nd ed. utg.). Basingstoke: Macmillan.
- Global Footprint Network. (2016). Ecological Footprint of Countries 2016. Hentet fra <http://data.footprintnetwork.org/#/compareCountries?cn=all&type=EFCpc&yr=2016> [Lesedato 1. juni 2020]

- Gram-Hanssen, K. (2011). Understanding change and continuity in residential energy consumption. *Journal of Consumer Culture*, 11(1), 61-78.
10.1177/1469540510391725
- Guneriussen, W. (2010). Samtale, språkhandling og sosialt liv : intervjuer - en (begrenset) kilde til kunnskap? I R. G. Gjørum (Red.), *Usedvanlig kvalitativ forskning : metodologiske utfordringer når informanter har utviklingshemming* (s. 34-54). Oslo: Universitetsforlaget.
- Guneriussen, W. (2018). Bringing Nature Back In. I *Concepts in Action* (s. 116-135). Boston: Brill. Hentet fra https://brill.com/view/book/edcoll/9789004314207/B9789004314207_009.xml
- Hagen, R. & Gudmundsen, A. (2011). Selvreferanse og refleksjon; Forholdet mellom teori og empiri i forskningsprosessen. *Tidsskrift for samfunnsforskning*, (04), 459-489.
- Halkier, B. (2009). A practice theoretical perspective on everyday dealings with environmental challenges of food consumption. *Anthropology of Food*.
- Halkier, B. (2018). *Fokusgrupper* (3. udg. utg.). Frederiksberg: Samfundslitteratur.
- Hitchings, R. (2012). People can talk about their practices. *Area*, 44(1), 61-67.
10.1111/j.1475-4762.2011.01060.x
- Holden, E. (2005). En rett og to vrage..... Tre teser om miljøholdninger og husholdningenes forbruk. *Sosiologisk tidsskrift*, (03), 261-286.
- Jackson, T. (2011). Societal transformations for a sustainable economy. *Natural Resources Forum*, 35(3), 155-164. 10.1111/j.1477-8947.2011.01395.x
- Jakobsen, T. G. (2005). *Økofilosofi : økologi, evolusjonsteori og transformativ læring*. Trondheim: Tapir akademisk forl.
- Joas, H. & Knöbl, W. (2009). *Social theory : twenty introductory lectures* (Sozialtheorie zwanzig einführende Vorlesungen). Cambridge: Cambridge University Press.
- Johnson, T., Dandeker, C. & Ashworth, C. (1984). *The structure of social theory : dilemmas and strategies* (Contemporary social theory). Basingstoke: Macmillan.
- Järvinen, M. & Mik-Meyer, N. (2017). *Kvalitativ analyse : syv traditioner*. København: Hans Reitzel.
- Klepp, I. G. & Laitala, K. (2016). *Klesforbruk i Norge*: Fagrapport nr. 2, Forbruksforskningsinstituttet SIFO.
- Klepp, I. G. & Laitala, K. (2018). Motivations for and against second-hand clothing acquisition. 5(2). 10.1386/cc.5.2.247_1
- Langhelle, O. (2002). Bærekraftig utvikling. I H. Svarstad & T. A. Benjaminsen (Red.), *Samfunnsperspektiver på miljø og utvikling* (s. 225-254). Oslo: Universitetsforlaget.
- Lidskog, R. & Sundqvist, G. (2013). *Miljøsosiologi* (Miljösociologi). Oslo: Gyldendal akademisk.
- LOOP. (2020). Hva er poenget med kildesortering? Hentet fra <https://sortere.no/hvorfor/hvaerpoenget> [Lesedato 1. juni 2020]
- Marcuse, H. (1970). Filosofi og kritisk teori. I R. Kalleberg (Red.), *Kritisk teori : en antologi over Frankfurter-skolen i filosofi og sosiologi* (s. 58-77). Oslo: Gyldendal. (Optrykk av: offentliggjort første gang i Zeitschrift für Sozialforschung, Paris 1937).
- Marx, K. (1992a). Den tyske ideologi. I F. Engelstad (Red.), *Det beste av Karl Marx : tekster i utvalg* (s. 40-67). Oslo: Pax. (Optrykk av: Fra den tyske ideologi. Del 1 1845-1846).
- Marx, K. (1992b). Teser om Feuerbach. I F. Engelstad (Red.), *Det beste av Karl Marx : tekster i utvalg* (s. 37-39). Oslo: Pax. (Optrykk av: Notater skrevet av Marx i Brussel våren 1845).
- Marx, K. (2015). *Kapitalen : kritikk av den politiske økonomien : Første bok : Kapitalens produksjonsprosess* (Kapitalens produksjonsprosess, bd. Første bok - Oversatt av Erling Kielland, Stein Rafoss og Tom Rønnow). Oslo: Oktober.

- Marx, K. (2018). *Kapitalen : Andre bok : Kapitalens sirkulasjonsprosess* (Kapitalen bok II, bd. Andre bok - Oversatt av Harald Minken). Larvik: Rødt!
- Meadows, D. H., Meadows, D. L., Randers, J., Behrens, W. W., Kristoffersen, E. A. & Massachusetts Institute of, T. (1972). *Hvor går grensen? : MITs forskningsrapport om verdens fortsatte vekst* (Limits to growth). Oslo: Cappelen.
- Middlemiss, L. (2010). Reframing individual responsibility for sustainable consumption: Lessons from environmental justice and ecological citizenship. *Environmental Values*, 19(2), 147-167. 10.3197/096327110X12699420220518
- Miljødirektoratet. (2020a). Avfall. Hentet fra <https://miljostatus.miljodirektoratet.no/tema/avfall/> [Lesedato 1. juni 2020]
- Miljødirektoratet. (2020b). Import og eksport av avfall. Hentet fra <https://miljostatus.miljodirektoratet.no/tema/avfall/import-og-eksport-av-avfall/> [Lesedato 1. juni 2020]
- Miljødirektoratet. (2020c). Miljøsmål 4.3. Hentet fra <https://miljostatus.miljodirektoratet.no/miljomal/forurensning/miljomal-4.3/> [Lesedato 1. juni 2020]
- Miljødirektoratet. (2020d). Sirkulær økonomi. Hentet fra <https://www.miljodirektoratet.no/ansvarsomrader/avfall/sirkular-okonomi/> [Lesedato 1. juni 2020]
- Oftebro, V. J. (2013). Blå og grønne poser. Nye avfallspraksiser. I P. Strandbakken & N. V. Heidenstrøm (Red.), *Hinsides symbolverdi* (bd. 99-120). Oslo: Novus - Statens institutt for forbruksforskning.
- Paulgaard, G. (1997). Feltarbeid i egen kultur : innenfra, utefra eller begge deler? I E. Fossåskaret, O. L. Fuglestad & T. H. Aase (Red.), *Metodisk feltarbeid. Produksjon og tolking av data* (s. s. 70-93). Oslo: Universitetsforlaget.
- Rees, W. E. & Wackernagel, M. (2013). The shoe fits, but the footprint is larger than earth. *PLoS biology*, 11(11), e1001701-e1001701. 10.1371/journal.pbio.1001701
- Rockström, J., Steffen, W., Noone, K. & Scheffer, M. (2009). A safe operating space for humanity. *Nature*, 461, 472-475.
- SSB. (2018, 25. januar 2018). Oppfyller ikke mål om 50 prosent materialgjenvinning. Hentet fra <https://www.ssb.no/natur-og-miljo/artikler-og-publikasjoner/oppfyller-ikke-mal-om-50-prosent-materialgjenvinning> [Lesedato 1. juni 2020]
- SSB. (2020a). Avfall frå hushalda. Hentet fra <https://www.ssb.no/avfkomm> [Lesedato 1. juni 2020]
- SSB. (2020b). Avfallsregnskapet. Hentet fra <https://www.ssb.no/avfregno> [Lesedato 1. juni 2020]
- Strandbakken, P. & Heidenstrøm, N. V. (2013). Hinsides symbolverdi. I P. Strandbakken & N. V. Heidenstrøm (Red.), *Hinsides symbolverdi* (s. 9-30). Oslo: Novus - Statens institutt for forbruksforskning.
- Sutton, P. W. (2004). *Nature, Environment and Society*. New York: Palgrave Macmillan.
- Sutton, P. W. (2007). *The environment : a sociological introduction*. Cambridge: Polity Press.
- Thagaard, T. (2013). *Systematikk og innlevelse : en innføring i kvalitativ metode* (4. utg. utg.). Bergen: Fagbokforlaget.
- Tracy, S. J. (2010). Qualitative Quality: Eight “Big-Tent” Criteria for Excellent Qualitative Research. *Qualitative Inquiry*, 16(10), 837-851. 10.1177/1077800410383121
- WCED. (1987). *Our common future*. World Commission on Environment and Development. Oxford; New York: Oxford University Press.
- Yong, Y. S., Lim, Y. A. & Ilankoon, I. M. S. K. (2019). An analysis of electronic waste management strategies and recycling operations in Malaysia: Challenges and future

- prospects. *Journal of Cleaner Production*, 224, 151-166.
10.1016/j.jclepro.2019.03.205
- Young, O. R. (2016). *On Environmental Governance: Sustainability, Efficiency, and Equity* (On politics. 0): Routledge Ltd.
- Østerberg, D. (1990). Det sosio-materielle handlingsfelt. I T. Deichman-Sørensen & I. Frønes (Red.), *Kulturanalyse* (bd. 65-79). Oslo: Gyldendal.
- Østerberg, D. (1993). *Fortolkende sosiologi : 1 : Almene emner og metodologi* (2. utg. utg., bd. 1). Oslo: Universitetsforlaget.
- Østerberg, D. (2012). *Sosiologiens nøkkelbegreper og deres opprinnelse* (7. utg. utg. Sosiologiens nøkkelbegreper). Oslo: Cappelen Damm akademisk.
- Østerberg, D. (2016). *Fra Marx' til nyere kapitalkritikk*. Oslo: Pax.

8. Vedlegg

Vedlegg 1: Påmeldingsskjema

Påmelding til forskningsprosjektet:

”Kvalitativ studie av skoleelevers gjenbruk og kildesorteringsvaner”

Dette er et spørsmål til deg om å delta i et forskningsprosjekt hvor formålet er å skape mer kunnskap om hvordan unge mennesker gjør (eller ikke gjør) ting som er bra for miljøet. Undersøkelsen er en del av min mastergradsoppgave i sosiologi.

Hvis du velger å delta i prosjektet, innebærer det at du blir med på et intervju her på skolen. Intervjuet handler om dine tanker om miljø, og dine erfaringer med gjenbruk og kildesortering. Det vil ta deg ca. 45-60 minutter. Jeg tar lydopptak og notater fra intervjuet. Det er frivillig å delta, og alle som intervjues blir anonymisert. Gi utfylt lapp til kontaktlærer, eller send e-post til meg:

mil026@post.uit.no

Hilsen Mats Ivan Larsen, student ved UiT Norges arktiske universitet

Ja, jeg ønsker å delta i personlig intervju

Navn: _____

Telefonnummer: _____

Vedlegg 2: Intervjuguide

"kvalitativ studie av skoleelevers gjenbruk og kildesortering"

HUSK UNDERSKRIFT PÅ SAMTYKKE!

HUSK Å TA TIDEN

Introduksjon: Takk for at du stilte opp! Intervjuet handler om dine erfaringer med gjenbruk og kildesortering. Jeg studerer sosiologi ved UiT, og jeg gjør intervjuet i forbindelse med min mastergradsoppgave

Anonymitet: Ditt navn vil bli anonymisert

Båndopptakelse: Intervjuet vil bli tatt opp på bånd og transkribert

Tid: Intervjuet vil ta maks. en time

Du står fritt til å trekke deg når som helst, uten at dette får konsekvenser

Alt klart, noen spørsmål før vi starter?

Forskningsspørsmål

Intervjuspørsmål

<p>Innledende spørsmål: Bakgrunnsinformasjon</p>	<ul style="list-style-type: none">• Hvor gammel er du?• Hvilken studieretning går du på?• Hvor bor du?• Hva er din bosituasjon (bor du hjemme hos foreldre/foresatte, på hybel eller annet)?• Hvor mange mennesker er det i din husstand?• Har du eller foreldrene dine innvandret til Norge?• Hvor lenge har du bodd her?
--	--

<p>Hva kjennetegner skoleelevens gjenbruk og kildesortering?</p> <p>Kildesortering praksis hjemme</p> <p>"hvordan du kildesorterer hjemme"</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Beskriv hvordan du kildesorterer hjemme på en vanlig dag (gjørne så detaljert som mulig) • Hva er det du kildesorterer hjemme? • ☐ Papp/papir ☐ Restavfall ☐ Plast • ☐ Matavfall ☐ Pant ☐ El-avfall/batterier ☐ Farlig avfall • ☐ Glass/Metall ☐ Klær/tekstiler ☐ Annet: _____ • Er det enkelt å kildesortere? • Hva er lettest å kildesortere? Hvorfor? • Er kildesortering noe du tenker over når du gjør det, eller skjer det automatisk? Hvordan da? • Hva slags søppel sorterer du mest av hjemme? • Er det noe du kunne blitt bedre på å sortere? Hvorfor? • Hender det at du noen ganger ikke kildesorterer? Hvorfor? • Hende det at du har søppel som du er usikker på hvor det skal kastes? Hva gjør du da? • Hva gjør du med søppel av sammensatte materialer, slik som for eksempel innpakninger/esker av papp og plast? • Hva gjør du med plast eller papp som er tilgriset av mat? • Hva gjør du med matrester og mat som er gått ut på dato? • Tror du at du ville kildesortert annerledes, hvis det var egne poser for matavfall i kommunen? • Syns du det går for mye tid på kildesortering? • Er det noe som du opplever som vanskelig med kildesorteringa?
<p>Husholdningen</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Kan du si noe om hvordan de du bor sammen med kildesorterer? • Er foreldrene dine nøye på kildesorteringa? • Hvem er det som bruker å ta ut søpla?

<p>Materielle strukturer hjemme</p> <p>"hvordan kildesorteringsopplegget ser ut"</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Kan du beskrive (gjerne så detaljert som mulig) hvordan kildesorteringsopplegget ser ut hjemme hos deg? • Plassering inne (kjøkken /inni kjøkkenskap / antall dunker) • Plassering søppeldunker ute (antall) • Hvor stor plass tar avfallsdunkene (inne og ute)? • Er det symboler, tekst eller farge på søppeldunkene eller posene? Beskriv... • Hva forteller symbolene, tegnene eller fargene på dunkene eller posene deg? • Bruker husstanden din utplasserte containere for glass/metall og klær/tekstiler? Hvordan brukes de?
<p>Tilrettelegging</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Hvordan opplever du at kommunen og avfallsselskapet legger til rette for at du skal kildesortere søpla? • Er det noe de kunne gjort bedre, for at det skal bli lettere for deg å kildesortere? • Veit du hvor ofte søppelbilen kommer?
<p>Kunnskap</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Hvordan har du lært å kildesortere? (hvor tingene skal) • Hvor gammel var du da du først kildesorterte? • Hvem lærte deg å gjøre det? Hvordan? • Har du brukt avfallsselskapets nettside eller app? (i så fall, hva syns du om den?) • Har du henta informasjon om kildesortering andre steder? • Bruker du å se etter merking for resirkulering på tingene du skal kaste? • Tror du at det ville gjort en forskjell på kildesorteringa di, hvis produkter og innpakninger hadde tydeligere merking?

<p>Kildesortering på skolen</p> <p>"hvordan du kildesorterer på skolen"</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Beskriv hvordan du kildesorterer på skolen på en vanlig skoledag (gjerne så detaljert som mulig) • Hva er det du sorterer på skolen? • ☐ Papp/papir ☐ Restavfall ☐ Plast • ☐ Matavfall ☐ Pant ☐ El-avfall/batterier ☐ Farlig avfall • ☐ Glass/Metall ☐ Klær/tekstiler ☐ Annet: _____ • Kan du beskrive hvordan kildesorteringsopplegget på skolen ser ut? • Er det enkelt å kildesortere på skolen? • Hva slags søppel sorterer du mest av på skolen? • Hvordan vil du sammenlikne kildesorteringa di hjemme og på skolen? Hvor er det enklest? • Hender det at du noen ganger ikke kildesorterer på skolen? • Hva er grunnen til at du lar være å kildesortere på skolen enkelte ganger? • Syns du det tar for mye tid å kildesortere på skolen? • Er det noe som du opplever som vanskelig med kildesorteringa på skolen? • Tror du at du ville kildesortert mer hvis det var sorteringsstasjoner for matavfall, papir og plast på skolen? • Syns du skolen gjør nok for å legge til rette for resirkulering av avfallet? • Er det noe de kunne gjort bedre?
<p>Fritid og generelt</p> <p>Søppel på fritiden</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Hvordan kaster du søppel når du ikke er hjemme eller på skolen? • Hva gjør du hvis det ikke er en søppelboks tilgjengelig? (hender det at du kaster søppel i naturen?) • Kildesorterer du på fritiden, for eksempel når du er på kafé, restaurant eller trening? Hvordan? • Hva gjør du med panten?

<p>Mobiltelefoner</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Har du mobiltelefon? • Hvor lenge siden er det du skiftet telefon? • Hvorfor skiftet du? (gammel ødelagt, kvalitet, funksjon) • Hva gjorde du med den gamle mobilen? • Hvorfor/hvorfor ikke leverte du telefonen til resirkulering? • Har du fått informasjon noe sted om hvor du kan kaste mobiltelefoner for at de skal bli resirkulert? Hvor?
<p>Gjenbruk anskaffelse</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Kjøper eller bruker du noen ganger brukte ting? • Hva? Hvor har du skaffet det? • Hender det at du får/arver/bytter brukte klær eller ting? • Hender det at du bruker internett sider som kjøpe/selge/bytte grupper på Facebook, finn.no, tise.com eller letgo.com for å få tak i eller kvitte deg med ting? Hvordan brukte du det? • Har du lånt sportsutstyr eller andre ting på utstyrsbanken? • Hvorfor kjøper eller bruker du brukte ting? (på grunn av miljø/økonomi?)
<p>Kvitte seg med ting</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Hva gjør du som regel med ting du ikke har bruk for lenger? • Hender det at du selger eller gir bort ting du ikke trenger? • Hva gjør du med ting eller klær som blir ødelagt? • Hender det at noen av tingene dine blir reparert i stedet for å kjøpe nytt? • Har du mange ting som du egentlig ikke trenger? • Kaster du av og til ting som du tenker at kunne vært brukt av andre? Hvorfor?

<p>Hva påvirker skoleelevens gjenbruk og kildesortering?</p> <p>Motiver og barrierer for kildesortering</p> <p>"dine holdninger og grunnene for hvordan du gjør ting"</p> <p>Tanker om søppel og forbruk</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Hvorfor kildesorterer du søpla? (evt. hvorfor ikke) • Kan du utdype? • Kan du si meg noe om hvordan det kjennes, og hva du tenker når du har kildesortert? • Blir det lettere å kildesortere når du blir vant med det? • Er det noen ganger et ork å kildesortere, og hvorfor tror du det er det? • Har du noen tanker om de gangene du ikke kildesorterer? Får du dårlig samvittighet? • Hva er grunnen til at du lar være å kildesortere enkelte ganger? • Hva syns du om kildesortering av søpla? (Hvorfor) • Føler du deg tvunget til å gjøre det? Er det noe press? • Hva skjer hvis du ikke gjør det? • Hva syns de du bor sammen med om at du kildesorterer? • Syns vennene dine at det er viktig å kildesortere? • Hva syns de du går på skolen sammen med om at du kildesorterer? • Kildesorterer du fordi det er noe alle andre gjør? • Er det viktig for deg at andre kildesorterer? • Føler du at du kaster for mye søppel? • Trenger vi å ha så mye søppel for å leve gode liv? • Hvis du kutter ned på mengden søppel, tror du det ville gått ut over livskvaliteten din? • Tenker du over hva som skjer med søpla etter at du har kasta den? • Syns du at det er et problem at det lages for mye ting som blir fort ødelagt? (Hvilke ting?)
--	---

Miljøholdninger

- Hva tenker du om klimaendringene?
- Tror du at klimaendringene er skapt av menneskelig aktivitet?
- Er du bekymra for framtida? Hvorfor?
- Føler du et ansvar for miljøet?
- Det har vært mye i mediene om plastsøppel i havet. Har du noen mening om det?
- Hvor mye føle du at du kan gjøre for å redde miljøet?
- (føler du at det er ute av din kontroll?)
- Tror du det er viktig for miljøet at folk gjenbraker og kildesorterer?
- Hva tenke du om forventningene om at du skal være miljøvennlig, når samfunnet allikevel skape miljøproblemer gjennom oljeutvinning, industri, flyreiser osv. ?
- Syns du det kreves for mye av deg som enkeltperson til å gjøre ting som er miljøvennlig?
- Kunne du gjort mer for å ta vare på miljøet?
(hvordan/hvorfor ikke)
- Hvor viktig er miljøet for deg?
- Kan du rangere hvor viktig miljøet er på en skala fra 1 til 10?
- Er det viktig for deg å bli ansett eller framstå som miljøbevisst? (hvorfor)
- Har sosiale medier noen betydning for hva du mener om miljø? (forbilder)
- Har du vært med på "Skolestreik for klima" eller andre markeringer for miljøet?
- Hva syns du om de som streiker for klimaet?
- Er gjenbruk og resirkulering noe du er interessert i?
(hvorfor)

Avslutning	<ul style="list-style-type: none">• Om ikke for miljøet, vil du si at det finnes andre grunner for å kildesorter?• Tenker du over miljøet når du skal kjøpe mat, ting eller klær?• Har du noen tanker om dette som vi ikke har vært inne på? <p>Takk for intervjuet!</p>
------------	--

HUSK DEBRIEFING:

SPØR HVORDAN DET GIKK!

Vedlegg 3: NSD sin vurdering

NSD sin vurdering

Prosjekttittel

Kvalitativ studie av skoleelevers gjenbruk og kildesorteringsvaner

Referansenummer

655546

Registrert

17.01.2020 av Mats Ivan Larsen - mil026@post.uit.no

Behandlingsansvarlig institusjon

UIT – Norges Arktiske Universitet / Fakultet for humaniora, samfunnsvitenskap og lærerutdanning / Institutt for samfunnsvitenskap

Prosjektansvarlig (vitenskapelig ansatt/veileder eller stipendiat)

Sissel H. Eriksen, sissel.eriksen@uit.no, tlf: 77646217

Type prosjekt

Studentprosjekt, masterstudium

Kontaktinformasjon, student

Mats Ivan Larsen, mats.larsen@online.no, tlf: 90504248

Prosjektperiode

01.02.2020 - 01.01.2021

Status

10.02.2020 - Vurdert

Vurdering (1)

10.02.2020 - Vurdert

Det er vår vurdering at behandlingen av personopplysninger i prosjektet vil være i samsvar med personvernlovgivningen så fremt den gjennomføres i tråd med det som er dokumentert i meldeskjemaet den 10.2.2020 med vedlegg, samt i meldingsdialogen mellom innmelder og NSD. Behandlingen kan starte.

MELD VESENTLIGE ENDRINGER

Dersom det skjer vesentlige endringer i behandlingen av personopplysninger, kan det være nødvendig å melde dette til NSD ved å oppdatere meldeskjemaet. Før du melder inn en endring, oppfordrer vi deg til å lese om hvilke type endringer det er nødvendig å melde: https://nsd.no/personvernombud/meld_prosjekt/meld_endringer.html. Du må vente på svar fra NSD før endringen gjennomføres

TYPE OPPLYSNINGER OG VARIGHET

Prosjektet vil behandle alminnelige kategorier av personopplysninger frem til 1.1.2021.

LOVLIG GRUNNLAG

Prosjektet vil innhente samtykke fra de registrerte til behandlingen av personopplysninger. Vår vurdering er at prosjektet legger opp til et samtykke i samsvar med kravene i art. 4 og 7, ved at det er en frivillig, spesifikk, informert og utvetydig bekreftelse som kan dokumenteres, og som den registrerte kan trekke tilbake. Lovlig grunnlag for behandlingen vil dermed være den registrertes samtykke, jf. personvernforordningen art. 6 nr. 1 bokstav a.

PERSONVERNPRINSIPPER

NSD vurderer at den planlagte behandlingen av personopplysninger vil følge prinsippene i personvernforordningen om:

- lovlighet, rettferdighet og åpenhet (art. 5.1 a), ved at de registrerte får tilfredsstillende informasjon om ogsamtykker til behandlingen
- formålsbegrensning (art. 5.1 b), ved at personopplysninger samles inn for spesifikke, uttrykkelig angitte og berettigede formål, og ikke viderebehandles til nye uforenlige formål
- dataminimering (art. 5.1 c), ved at det kun behandles opplysninger som er adekvate, relevante og nødvendige for formålet med prosjektet
- lagringsbegrensning (art. 5.1 e), ved at personopplysningene ikke lagres lengre enn nødvendig for å oppfylleformålet

DE REGISTRERTES RETTIGHETER

Så lenge de registrerte kan identifiseres i datamaterialet vil de ha følgende rettigheter: åpenhet (art. 12), informasjon (art. 13), innsyn (art. 15), retting (art. 16), sletting (art. 17), begrensning (art. 18), underretning (art. 19), dataportabilitet (art. 20).

NSD vurderer at informasjonen som de registrerte vil motta oppfyller lovens krav til form og innhold, jf. art.

12.1 og art. 13.

Vi minner om at hvis en registrert tar kontakt om sine rettigheter, har behandlingsansvarlig institusjon plikt til å svare innen en måned.

FØLG DIN INSTITUSJONS RETNINGSLINJER

NSD legger til grunn at behandlingen oppfyller kravene i personvernforordningen om riktighet (art. 5.1 d), integritet og konfidensialitet (art. 5.1. f) og sikkerhet (art. 32).

For å forsikre dere om at kravene oppfylles, må dere følge interne retningslinjer og eventuelt rådføre dere med behandlingsansvarlig institusjon.

OPPFØLGING AV PROSJEKTET

NSD vil følge opp ved planlagt avslutning for å avklare om behandlingen av personopplysningene er avsluttet.

Lykke til med prosjektet!

Kontaktperson hos NSD: Håkon J. Tranvåg

Tlf. Personverntjenester: 55 58 21 17 (tast 1)